

Davviduovdagat

”Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttin
Davvikalohta gielddain” – Konfereansa čakčamánu 7.-9. beaivve
2011, Anár, Suopma

NOORA RAASAKKA | SARI SIVONEN (DOAIMM.)

Davviduovdagat

”Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttin
Davvikalohta gielddain” – Konfereansa čakčamánu
7.-9. beaivve 2011, Anár, Suopma

NOORA RAASAKKA

SARI SIVONEN (doaimm.)

Disclaimer:

Davviriikkaid ministtarráđđi lea mieđihan doarjaga raportta almmustuhttimii. Raportta sisdoallu ii vealttakeahtta ovddas Davviriikkaid ministtarráđi oaiviliid, oainnuid dahje ávžžuhusaid.

Nordiska ministerrådet

www.norden.org

REPORTS 48 | 2012

DAVVIDUOVDAGAT

**”EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIN
DAVVIKALOHTA GIELDDAIN” – KONFEREANSA
ČAKČAMÁNU 7.-9. BEAIVVE 2011, ANÁR, SUOPMA
LAPPI EALÁHUS-, JOHTALUS- JA BIRASGUOVDDÁŠ**

Doadjin: Eerika Niemelä

Bearbmagovva: Tapio Heikkilä

Prentenbáiki: Kopijyvä Oy

Jorgalus: Jouni Vest

ISBN 978-952-257-541-8 (painettu)

ISBN 978-952-257-542-5 (PDF)

ISSN-L 2242-2846

ISSN 2242-2846 (painettu)

ISSN 2242-2854 (verkkojulkaisu)

URN:ISBN:978-952-257-540-1

www.ely-keskus.fi/julkaisut | www.doria.fi/ely-keskus

Álgosánit

Davvikalohta guvlui oktasaš, mihtilmas sárgosat, dego finna johkaguoraduovdagat ja sámekultuvrra ja boazodoalu hábmen čáppa duottarduovdagat vuhttojít viidát birrasis. Árbevirolaš eanageavahanhámiid lassin dán guvlui galggašedje dán áigge čáhkát mánggat earáge ealáhusat ja eanageavahanhámit. Turisma, energijabuvttadeapmi, ruvkeindustriija ja infrastruktuorra huksen buktet ođđa ja mánggalágan hástalusaid guovlluid geavaheamis vástideaddji oassebeliide. Gielddat dárbašit dieđuid ja doarjaga mánggabealaget ja mánggabealaget plánema ollašuhttimii boahtteáiggis, vai davviguovlluid áidnalunddot ja divrras mihtilmasvuodát bisuhuvvojít.

Riikkaidgaskasaš Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ulbmiliid juksama ovddideaddji konfereansa lágiduvvui 7.-9.9.2011 Anáris, sámemusea Siiddas. Konfereanssa váldoulbmilin lei lasihit olbmuid dieđuid Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušas ja dan mielddisbuktin vejolašvuodain ja dárbbuin geavada plánenbargguin erenoamážit gielddadásis. Konfereanssa logadallin ledje dáinna áššiin bargi njunušáššedovdit Ruotas, Norggas ja Suomas sihke moanain eará EU-riikkain. Konfereanssas ovdanbukton ovdaságaid lassin logaldallit čálle iežaset fáttáid birra čállošiid, mat leat čohkkejuvvon oktii dán prentosis. Preanttus galggašii álkidahtit guovlluid geavaheami plánejeaddjiid beaivválaš bargguineaset ja roahkasmahttit gielddaid ollašuhttit boahtteáiggi plánema Eurohpá duovddaoktasašsoahpamuša ulbmiliid mielde. Preanttus lea fidnemis viđa gillii; suoma-, ruota-, dáro-, davvisáme- ja eangalsgillii.

Konfereanssa lágideamis sohppojuvvui čakčamánuš 2010 Durdnosis dollojuvvon riikkaidgaskasaš, Suoma, Ruota ja Norgga eiseválddiide oaivvilduvvon bargobájis «Implementing the European Landscape Convention in North Calotte area». Oktasaš hástálussan oidnojuvvui gielddaid doaibmiid diđolašvuoda lasiheapmi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušas ja dan geavadii heiveheapmi. Eiseválddiid ovtasbargu riikkarájiid rastá galggai maiddá ovddiduvvot ja lasihuvvot. Bargobádjái oassálaste Lappi ELY-guovddáža bovdehusa vuodul ovddasteaddjit dáid riikkaid birasministerijain, leanaráđdehusain, Sámi parlamentáralaš ráđis, Eurohpá ráđi Kulturárbbi ja Duovdaga jođihankomiteas ja Meahciráđdehusa Luonddubálvalusain. Ovttasráđiid sohppojuvvui riikkaidgaskasaš, Davvikalohta guovllu gielddaid doaibmiide oaivvilduvvon konfereanssa lágideamis, man ulbmilin biddjojuvvui duovddadiđolašvuoda lasiheapmi gielddain ja Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša heiveheapmi geavadii. Lappi ELY-guovddáža biras- ja luondduriggodatáššiin vástideaddji luonddusuodjalanovttadahkii oskkilduvvojedje konfereanssa lágideapmi ja ruhtadeami ohcan prošehtii. Dán fidnu fitnašuvai ruhtadeapmi Davviriikkaid ministtarráđis (DMR). Ordnestallamiidda ja fitnu ruhtadeapmái oassálaste maiddá ovttasbargoriikkaid birasministeriját.

Lágideaddji organisašuvnna beales mii háliidat giitit buot min čeahpes ja áššedovdi ságastalliid buriid ovdaságaid ovddas, miellagiddevaš ságastallamiin ja boahttevaš ovttasbargoulbmilis duovddaáššiin. Dasa lassin mii giitit buot konfereanssa oassálastiid searalašvuodas ja beroštumis dán mávssolaš áššái. Konfereanssas láchčojuvvon oktavuodaid vuodul sáhtta dasto joatkit ovttasbarggu boahtteáiggis. Mii giitit fitnu ruhtadeaddjiid, erenoamážit Davviriikkaid ministtarráđi eanaekovuogádatbargojoavkku (TEG) buot dan doarjagis, maid mii leat ožžon sis ja man vuodul mii sáhttiimet ollašuhttit konfereanssa ja dán prentosa.

Noora Raasakka

Prošeaktahoavda

Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš

Dahkkit ja doimmaheaddjit:

Déjeant-Pons Maguelonne, Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša čáli, Cultural Heritage, Landscape and Spatial Planning Division ossodaga hoavda, Eurohpá ráđđi

Heikkilä Tapio, Birasráđđi, Birasministeriija

Jokelainen Timo, Guovlluideavahanhoavda, Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš

Kantola Erkki, Hoavda, Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš

Karjalainen Eeva, FD, Meahccedutkanlágádus

Lipponen Merja, Plánejeaddji, Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš

Mikaelsson Stefan, Sámedikki ságadoalli, Sámediggi / Giron

Mortensen Liv Kirstine, Bajit ráđđeaddi, Eanageavahanplánenpolitihka ja gieldaplánema ossodat Guovloplánenlágádus, Norgga Birasdepartemeanta

Moström Jerker, Bajit ráđđeaddi, Ruoŧa kultuárbelágádus

Nordli Kristian, Bajit ráđđeaddi, Eanageavahanplánenpolitihka ja gieldaplánema ossodat Guovloplánenlágádus, Norgga Birasdepartemeanta

Pedroli Bas, Eanadynamihka veahkkeprofessor, Wageningena allaoahpahat, UNISCAPE-fierpmádaga hoavda

Raasakka Noora, Prošeaktahoavda, Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš

Roué Marie, Centre National de la Recherche Scientifique (Frankriikka dieđalaš dutkamuša našuvnnalaš guovddáš) / Muséum national d'Histoire naturelle (Frankriikka luonddudieđalaš álbmotmusea), Paris, Frankriikka

Sala Pere, Observatori del Paisatge -duovddadárkonstašuvnna koordináhtor

Seguin Jean-François, Duovddalágádusa hoavda, Frankriikka ekologijja, bistevaš ovdáneami ja eanageavahanplánema ministeriija, Eurohpá ráđđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša konfereanssa ovdeš ságadoalli

Tanninen Timo, Bajimushoavda, Birasministeariija

Sisdoallu	
Álgosánit.....	1
Noora Raasakka	
BURESBOAHTIN KONFERENSII.....	5
Timo Tanninen	
EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠ SUOMAS	7
Tapio Heikkilä	
LÁGIDEADDJI BURESBOAHTINSÁVALDAT	10
Erkki Kantola	
STEFAN MIKAELSSONA SÁHKAVUORRU ELC-KONFEREANSAS ANÁRIS	
9.9.2011	11
Stefan Mikaelsson	
EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠ: 10 JAGI RIIKKAIDGASKASAŠ	
OVTTASBARGU.....	15
Maguelonne Déjeant-Pons	
MÁDGGARIIKALAŠ JA RÁJIID RASTTILDEADDJI OVTTASBARGU:	
VEJOLAŠVUOHTA AINGE BUORET DUOVDAGII	28
Jean-François Seguin	
EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠ RUOŦAS – VUORDÁMUŠAT JA	
ULBMILAT	34
Jerker Moström	
EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIN NORGGAS:	
GUOVDDÁŽIS PLÁNEMA HÁSTALUSAT DUOVDAGA ÁRVVUID DIKŠUMIS	40
Kristian Nordli ja Liv Kirstine Mortensen	
SÁMI BOAZODOALLI KULTUVRALAŠ DUOVDDA: MUITTUT, ÁICCUT JA	
ETIHKKA	47
Marie Roué	
EANAGEAVAHANPLÁNEN, DAVVIDUOVDDA JA BIEGGAFÁPMU	53
Timo Jokelainen	
GUVLLOLAŠ JA BÁIKKÁLAŠ OASSÁLASTIN JA OVTTASBARGU EUROHPÁLAŠ	
DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIMIS– VÁSÁHUSAT KATALONIA	
DUOVDDADÁRKONSTAŠUVNNAS.....	57
Pere Sala	

**DUOVDDA JA DEARVVASVUOHTA - KONFEREANSAPRENTOSAT: EUROHPÁLAŠ
DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIN DAVVIKALOHTA GUOVLLU
GIELDDAIN 69**

Eeva Karjalainen

ARKTALAŠ DUOVDDA EALLI EUROHPÁLAŠ ÁRBIN 74

Bas Pedrolì

**KAIRALA - LUIRRU DUOVDDADIKŠUNGUOVLU OVDAMEARKAN EUROHPÁLAŠ
DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUVVAMIS BÁIKKÁLAŠ DÁŠIS 80**

Merja Lipponen

JURDDABOHTOSAT 88

Noora Raasakka

ČUOVUS

ČUOVUS 1 EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA DILLI.....90

BURESBOAHTIN KONFERENSII

Timo Tanninen

Buorit olbmot, ráhkis konfereansaguossit, mus lea gudni sávvat didjiide buresboahhtima dán konferensii, man váldotemán lea Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttin Davvikalohta gielddain.

Lean čavllá das ahte Suopma beassá dál lágidit duovddasoahpamuššii guoskevaš vuosttas riikkaidgaskasaš čoahkkima dáppe Anáris. Ja vuosttažettiin háliidan giitit konfereanssa lágideaddjiid. Lappi ELY-guovddáš oktan ovttasbargoguimmiiguin lea dahkan buori barggu čoahkkima válmmaštaldettiin ja geavada ordnestallamiin. Ollu giitosat.

Lea suohtas oaidnit dán sáles ná mánga bargoguoimmi ja guossi miehtá Eurohpá; erenoamáš hávski lea oaidnit ná ollu guldaleaddjiid, geat leat eret Eurohpá nannáma davágeahčen, Davvikalohtas.

Mis dáppe Davviriekkain lea guhkes ja čavges riikkaidgaskasaš ovttasbargovierru, ja nuba lea áddemis ahte mii dáppe Suomas váldit iežamet vuosttas riikkaidgaskasaš lávkkiiid duovddasoahpamuša ollašuhttimis namalassii davviriekalaš ovttasbarggu olis. Háliidan giitit Davviriekkaid ministarráđi ja ránnjárikkaid Norgga ja Ruota konfereanssa lágideami ekonomalaš doarjagis. Dákkár čoahkkima lágideapmái ii sáhtášii jurddašit buoret báikki go Sámi, gos min golbma ránnjáriikka eai leat juogadeamen dušše oktasaš riikkarájiid muhto maiddá guhkálaš historjjálaš oktavuođaid.

Oktasaš kulturduogáš ovttaštahtá Davviriekkaid. Lean sihkkar das ahte midjiide leat juo dušše dan dihte fálus mánggat vejolašvuođat duovddadikšuma ovttasbarggu ovddidan ja čieknudan dihte. Teorehtalaš gažaldagaid guorahallamis mii sáhttit álkit ovdánit geavada ovttasbarggu guvlui, juoba konkrehtalaš ovttasbargoprošeavttaide.

Dán konfereanssas erenoamáš fuopmášupmi giddejuvvo Eurohpá nannáma davimus eanagottiide: Lappii, Norrbottenii ja Finnmárukui. Dát guovlu lea oppalaččat geahčadettiin áidnalunddot. Okta deháleamos mihtilmasvuodain lea dat ahte dát gullet sámevuolluide, main sámit ainge ožžot birgenlági árbevirolaš ealáhusaiguin ja bajásdolle iežaset kultuvrra. Sámi kulturárbbi sáhtá atnit Davviriekkaid ovttaštahtti kultuvrralaš riggodahkan, mii sáhtá maiddá fállat ođđa perspektiivvaid kulturduovddadoahpaga oktasaš guorahallamii. Dát lea áidnalunddot dimenšuvdna oppa Eurohpá mihtuid mielde, ja mii galggašeimmet leat čavllá dán kultuvrralaš oaiveopmodagas.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš meroštallá duovdaga oaivvildit «guovllu dakkárin go olbmot dan jurddašit leat ja man iešvuođat bohtet luonddu ja/dahje olbmo doaimmain ja vuorováikkuhusas». Dákkár govvideapmi heive bures čoahkkáigeassun eurohpálaš duovddadutkama guhkes árbevierus, ja das leat mielde seammás sihke luonddudiedálaš ja humanisttalaš dutkamii mihtilmas áddejumiid duovddadoahpaga sisdoalus. Vaikko goappáge dieđasuorggi árvalusat duovdaga iešlágis spiehkastit mealgat nubbi nuppis, de dat dollet liikká oktanaga seamma bures deaivása. Ovtta duovdagii čáhkhet álo mánga duovdaga.

Vaikko duovdagiid leat dutkan dieđalaččat ja geavadis juo badjel čuohte jagi, de sihkkarit daidda lea vejolaš gávdnat áibbas ođđa perspektiivvaid. Sáhtášiiigo dákkár bargu riegádit dáin Davvikalohta duovdagiin? Sáme kultuvrras namalassii duovdagat, ja erenoamážit kulturduovdagat, guorahallojit ja oidnojuvvojit áibbas iežaslágan vuogi mielde. Dáiguin duovdaga báikkálaš dulkomiiguin sáhtášii álkit vuđoleappotge riggudjit ja čieknudit dálá eurohpálaš ságastallamiid duovdagiid birra ja seammás addit ođđa perspektiivvaid duovdagiid mearkkašupmái sierra kultuvrraide.

Eurohpás gávdnojit vaikko guđelágan duovdagat, main sáhtá áicat čielga earuid. Duovdagat earránit struktuvrra, hámi ja čoakkádusa dáfus sihke maiddá dain dulkojumiin, mat daid birra dahkkojuvvojit. Mánggadoaimmalaš duovdagiid doahpaga báldii galggašiige meroštallat maiddá mánggakultuvrralaš duovdagiid doahpaga. Davvikalohtta lea vuogas guovlu dákkár áššiid dutkamii.

Duovddasoahpamuša viđat artihkkala mielde guhtege soahpamušbealli čatnasa «váldit atnui meannudanvugiid, maid bokte riikkavuložat, báikkálaš- ja guovllueiseválddit ja eará áššáiosolaččat sáhttet oassálastit ... duovddapolitiikka meroštallamii ja ollašuhttimii». Dát konfereansa lea vuogas álgu dávistit dáidda hástalusaid Davvikalohtas.

Lea duođaidge dehálaš ahte báikkálaš eiseválddit ja gielddaid ovddasteaddjit sáhttet oassálastit dán konfereansa láhkásaš dilálašvuođaide ii dušše dáppe muhto maidái eará sajis Eurohpás. Báikkálaš mearrideaddjit dovdahtet dalle daid hástalusaid ja vejolašvuođaid, maid duovddasoahpamuš fállá virggálaš oassebeliide, riikkavulošservodahkii ja báikkálaš olbmuide. Doaivvu mielde dát konfereansa čájeha ahte dát min deaivvadeapmi ii leat soahpamuša ollašuhttima loahppačuokkis muhto ovdal juo vuogas coakci daidda vealtameahtun geavada doaimmaide, mat dárbbášuvvojit min áidnalunddot duovdagiid dikšun ja gáhtten dihte.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ovccát artihkal guoská rájiid rasttildeaddji duovdagiidda ja das gáibiduvvo ahte: «Soahpamušbealit roahkasmahttet riikkarájiid rasttildeaddji báikkálaš- ja guovloovttasbarggu ja dárbbu mielde válmmaštallet ja ollašuhttet oktasaš duovddaprográmmaid.» Lea áibbas čielggas ahte min konfereansa ollašuhtta vuđolaččat dán ulbmila. Sávan váimmustan ahte dis lea vuogas liiba ságastallat dán mielligiddevaš duovddasoahpamuša temáid birra ja ahte dii daid vuođul sáhttibehtet juoba gávdnat áibbas ođđa čovdosiid soahpamuša ollašuhttima várás.

libat dál ovdamearkka dihte livčče vuogas boddu suokkardit, mo sáhtášii čielggadit Davvikalohta divrras kulturduovdagiid sámi duovddaádddejumi vuođul? Davviriikalaš ovttasbargu heivešii erenoamáš forumin sullasaš fitnu ollašuhttimii.

Buorit olbmot, mun sávan didjiide buohkaide ja maidái dán konferensii buot buori boahttevaš bargguide; lehkos dát konfereansa didjiide vuogas ságastallanbáiki ja doaivvu mielde dii muđuige loaktibehtet dáppe. Konfereansa fállá erenoamáš vejolašvuođa gaskasaš gulahallamii ja dieđuid háhkamii; leathan dál dáppe čoahkis mánggat njunušáššedovdit miehtá Eurohpá.

Doaivvu mielde dii sáhttibehtet ja astabehtet oassálastit min oahpásmuvvanmátkái Anárjávrii Ádjásullui. Duot sáme kultuvrra guovddáš bassi báiki lea áibmadat jávreduovdagiid guovdu. Dán fanasmátkki áigge sáhttibehtet dasto smiehtadit Davvikalohta kulturduovdagiid sierra beliid.

Giitu ollu.

EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠ SUOMAS

Tapio Heikkilä

Buorit olbmot, konfereanssa oassálastit ja lágideaddjit. Mun háliidivččen muitalit didjiide, mo Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš lea ollašuttton Suomas ja makkár duovddadikšunfitnut dáppe leat dahkkojuvvon. ležan ovdasága áiggun áiccalmahttit nu, ahte čájehan duovddačuovgagovaid miehtá Suoma.

Ággos vuos muitalan, mo duovddasoahpamuša ratifiseren ovdánii Suomas. Dasto geahččalan čilget, makkár doaimmaid sáhtá geahččat gullat soahpamuša ollašuttimii. Ja loahpas vel árvvoštalan soahpamuša ollašuttima boahhtevaš hástalusaid ja vejolašvuođaid.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ratifiseren Suomas

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš, man gohčodit maiddá Firenze soahpamuššan, dohkkehuvvui 20.10.2000, nappo sullii oktanuppelot jagi dassái. Suopma lei muhtun muddui oassálastán soahpamuša válmmaštallanbargguide 1990-logu loahpas, vaikko vel ii gullange duon proseassa guovddáš válmmaštalliide. Suopma lei goittotge gearggus dalán dohkkehit soahpamuša mihtomeriid ja prinsihpaid. Ná Suopma gulaige daidda riikkaide, mat vuolláičáalle soahpamuša dalán go dat rahppojuvvui vuolláičállimiid várás.

Ratifiserenproseassa ovdánii datge viehka njuovžilit Suomas. Váldosivvan dasa lei dat ahte ovddit moattelot jagi áigge duovddadikšun ja duovddapolitihkka ledje johtilit ovdánan Suomas. Sierra oassebealit barge dalle viššalit dáiguin fáttáiguin ja hábmejedje mánggalágan njuolggadusaid, go barge duovdaga suodjaleami, dikšuma ja plánema ovdii.

Jagi 2000 álggus bođii fápmui ođđa eanageavahan- ja huksenláhka. Lága ulbmilin lea «geavahit ja hukset guovlluid nu, ahte lága vuodul lámččojuvvojit vejolašvuođat buori eallinberrasii sihke ovddiduvvo ekologalaččat, ekonomalaččat, sosiálalaččat ja kultuvrralaččat bistevaš ovdáneapmi». Lágas lea mielde guovlluid geavaheami plánenuogádat, mainna geahččalit earret eará gáhttet huksejuvvon birrasa čábbodaga ja kulturárvvuid ja seailluhit luonduárvvuid. Dasa lassin lágas leat mielde riikkadási guovlluidegeavahanulbmilat, maiguin geahččalit sihkarastit dan, ahte earret eará riikkadásis mávssolaš kulturárvvut ja luonduárbbi árvvut seilot. Eanagoddelávain galgá danin čujuhit riikkadásis divrras duovddaguovlluid sihke riikkadásis mávssolaš kulturhistorjjálaš birrasiid ja ovdahistorjjálaš suodjalanguovloollisvuođaid. Eanagoddelávat fas leat rávan, go gielddaide dahkkojuvvovit oppalaš- ja sajádatlávát.

Birasministeriija sáhtá eanageavahan- ja huksenlága vuodul vuodđudit riikkadási gávpotpárkkaid, maiguin geahččalit seailluhit gávpotlágan birrasii gullevaš guovllu kultur- dahje luondduovdaga čábbodaga, historjjálaš mihtilmasvuođaid dahje eará sierra árvvuid. Riikkadási gávpotpárkkaid jurdda boahdá Ruotas, Stockholmii vuodđuduvvon Nationalstadsparkis. Supmii leat vuodđuduvvon vihtta dákkár báikki.

Luonddusuodjalanlága (jagis 1996) vuodul geahččalit bajásdoallat luonddu mánggahápmásašvuođa sihke gáhttet luonddučábbodaga ja duovddaárvvuid. Dán lágas gávdno duovddasuodjaleami birra olles lohku, man mielde luonddu- dahje kulturduovdaga čábbodaga, historjjálaš mihtilmasvuođaid dahje daidda guoskevaš eará sierra árvvuid seailluhan ja dikšun dihte sáhtá vuodđudit duovddadikšunguovlluid.

Dán guovtti dehálaš lága lassin mánggáin earáge lágain leat mielde njuolggadusat, mat gusket duovdagiidda ja daid dikšumii. Dáin dehálepmosat leat dološmuitoláhka, vistesuodjalanláhka, eanaávnnasláhka sihke sierralágan eanadoallonjuolggadusat.

Duovdagiidda guoskevaš lámkamearrádusaid dahkama lassin stáhtaráđđi dagai duovdagiidda guoskevaš viiddis čielggadusaid 1980-logu loahpas ja 1990-logu álggus.

Birasministerijas doaibman Duovddabargojoavku gergii 1993:s iežas čielggadusa dálonguovllu kulturduovdagiid mihtilmas duovddaguovlluin. Stáhtaráđđi dagai ođđajagemánus 1995 prinsihppamearrádusa, mas dat nammadii 156 riikkadásis divrras duovddaguovllu ja lážii vuođu duovddadikšuma ovddideapmái.

1993:s maiddái Birasministeriija ja Musealágádus gergiiga huksejuvvon kulturbirasiidda guoskevaš inventeremiid. Čielggadusas nammaduvvojedje lagabui 1800 riikkadásis mávssolaš kulturhistorjjálaš birrasa. Iešlági dáfus dat sáhtte leat ee. ovttaskas visttiit, gávpotgoartilat ja dálonguovlluid gilleduovdagat. Dáidda čuožáhagaide gullet dasa lassin earret eará árra industriijahuksema čuožáhagat.

Ovdalis ovdanbukton ovdamearkkaid vuođul sáhtta áddet ahte Supmii lei viehka álki ratifiseret Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša giđđat 2006; ledjehan min duovdaga gieđahalli láhkamearráduusat ja mánggat dán fáttá guoskkahalli viiddis čielggadusat juo gárvvisin.

Duovddadikšundoaimmat duovddasoahpamuša ratifiserema maŋŋá

Čuovvovaš áššin gánnáha guorahallat makkár doaimmat duovddadikšuma suorggis leat ožžojuvvon áigái duovddasoahpamuša dohkkeheami maŋŋá. Mii dán suorggis lea viđa jagis dáhpáhuvvan?

Dan lea iešalddes viehka váttis árvvoštallat. Sáhtta orrut juoba nu ahte mii joatkit seamma barggu seamma temáiguin go ovdal soahpamuša dohkkeheami. Lei dal nie dahje ná, de dáid maŋjimuš jagiid leat juksojuvvon mángga dehálaš bohtosa duovddaáššiiguin bargadettiin.

Musealágádus lea gieskat beiven iežas riikkadásis mávssolaš kulturhistorjjálaš birrasiid logahallama. Dien bargui golihedje olles logi jagi. Dán ođđa logahallamii gullet dál sullii 1200 čuožáhaga. Dasa gullet earret eará historjjálaččat ja huksendáiddalaččat divrras čuožáhagat, main eatnašat leat maiddái duovddalaččat dehálaččat. Eanageavahan- ja huksenlága mielde dát čuožáhagat galget laktojuvvot eanagoddelávaide ja váldojuvvot vuhtii maiddái gielddalaš lávvaplánemis.

Diibmá Birasministeriija álggahii fitnu, mas dieđut riikkadásis divrras duovddaguovlluin beivejuvvojit. Dán barggu árvalit bistit vihtta jagi. Riikkadásis divrras duovddaguovlluid lassin dahkkojuvvojit čielggadusat maiddái eanagotti dásis divrras duovddaguovlluin.

Supmii leat vuođđuduvvon luonddusudjalanlága vuođul vihtta duovddadikšunguovllu. Dát guovllut leat iešlági dáfus dálonguovllu mánggahápmásaš kulturduovdagat, maidda gullet árbevirolaš gilit ja biedggoássanguovllut, bealddut, niittut ja luondduguovllut. Duovddadikšunguovlluid vuođđudeami dehálaš mihttomearrin lea doallat dáid dálonguovlluid ealaskas, ásojuvvon eallinbirasin. Ássiide fállujuvvojit dieđut ruovttuguovllu kulturduovdagiid árvvuin ja mihtilmasvuođain ja sii láidestuvvojit duovddadikšumii ja árbevirolaš ealáhusaide dego eana- ja šibitdollui.

Ođđaseamos duovddadikšunguovlu vuođđuduvvui diibmá deike Lappii, Kairala ja Luirru giliide Pelkosenniemi. Dán ovdal Lappii gerge juo vuođđudit nuppige duovddadikšunguovllu, Salla Saijai. Duovddadikšunguovlluid válmmaštallan lea vuođđuduvvan oassálasti plánemii; báikkálaš eanaeaggádat ja ássit leatge oassálastán bargui viššalit. Dálonguovlluid duovdagiid dikšuma ii sáhte dorvvastit, jos báikkálaš olbmot eai searvva dasa.

Lea čielggas ahte ovdalis máinnašuvvon doaimmat livčče ollašuvvan maiddái almmá duovddasoahpamuša, goittot muhtun muddui. Muhto fitnuid válmmaštallamii oassálastán virgealmmájain sáhtán dadjat ahte Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš lea buktán dehálaš duogášdoarjaga ja nannen duovddapolitiikka ovddideami ii dušše Birasministerijas muhto maiddái oppa stáhtaráđi dásis. Dat lea ovddidan duovddafitnuid maiddái geavadis ekonomalaš resurssaid alde gilvalettiin. Lean sihkkar ahte juksojuvvon bohtosat livčče almmá soahpamuša báhcán mealgat fuonibun.

Dán áigge buot duovddafitnut šaddet árvostallot duovddasoahpamuša ektui. Buot lihkostuvvan doaimmat ollašuttet soahpamuša ja seammás ovddidit min duovddapolitiikka.

Ođđa duovddadikšundoaimmat

Loahpas vel muitalastán makkár áibbas ođđa doaimmat ja evttohusat leat riegádan Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša geažil.

Okta deháleamos áššiin lea dat ahte duovddasoahpamuš orru boktimin oppalaš ja almmolaš ságastallama duovddaáššiin. Viehka njuolgo muhto beaktilis ovdamearka dás lea Eurohpá duovddabálkkašupmi, mii mieđihuvvo dán jage nuppe háve. Diibmá dan várás lágiduvvui rabas gilvu "Suoma buoremus duovddafidnu". Dasa oassálaste guoktenuppelot fitnu miehtá riikka. Birasministtar almmustuhtii gilvuu vuoti, mii oačču gutni leat Suoma evttohas Eurohpá duovddabálkkašumi ozadettiin.

Buot gilvui oassálastán guoktenuppelot fitnu devdet soahpamuša mihttomeriid. Dát fitnut sihke gilvuu guovdu dovdojuvvon oppalaš beroštupmi eai leat dušše ovddideamen duovddadikšuma muhto leat seammás dahkamin dovddusin dán soahpamuša. Dán háve buoremus duovddafidnun válljejuvvui Suoma luonddusuodjalanlihtu "Mátkkis duovdagii", mas niittut ja eará árbeduovdagat ordnejuvvojedje ja dikšojuvvojedje VR:a ekonomalaš doarjagiin. Nubbi gudnemáinnašupmi bođii deike Lappii, Kairala gilisearvá das, go dat lea vuodđudan duovddadikšunguovllu ja searvvi eará geavada duovddadikšunbarguin.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša guovddáš dimenšuvdna gávdno das ahte dat fállá duovddaáššiin sihke teorehtalaš ja geavada vejolašvuođaid riikkaidgaskasaš vuorroságastallamii ja ovttasbargui. Ja aiddo danhan mii leat dál ollašuttimin maiddái dán konfereanssas.

In sáhte dál viidáseappot muitališgoahtit duovddadikšuma gieskadaš juksosiid dutkan-, bagadallan- ja skuvlensuorggis dahje dan, mo riikkavuložat leat muđui sáhttan oassálastit duovddaplánemii ja -dikšumii earret eará lávvaplánema oktavuodas. Dan mielde maid mun ieš lean vuohhtán, de sáhtán čuočuhit ahte soahpamuš lea ealáskahtán maiddái dáid surggiid.

Davviriikkat lea guhká bargan ovttas. Dáid maŋimuš jagiid duovddaáššiid vuodul leat earret eará álggahuvvon moanat oktasašprošeavttat Davviriikkaid ministtarráđi olis. Dán ovttasbarggu bohtosiin mii beassat návddašit maiddái dál dáppe Anára konfereanssas Sámis. Ja iešalddes Lappi orru leamen dán áigge Suoma searaleamos eanagoddi duovddadikšunfitnuid ovddideamis. Danin leage hui lunddolaš ášši ahte Suoma riikkaidgaskasaš rahčamušat duovddasoahpamuša olis álggahuvvojit Lappis.

Davvikalohtta lea máŋgga dáfus mávssolaš guovlu Eurohpás, muhto erenoamáš dehálažžan dan dahká dat ahte dat lea sámiiid ruovttuguovllus. Sámit leat Eurohpá álgoálbmot, mii ainge bargá árbevirolaš ealáhusaiguin dego boazodoaluin.

Ammal sámiiid lagas ja guhkes luondogaskavuolta lea leamaš váikkuheamen dasa, ahte kulturduovdda áddejuvvo davvin goittot muhtun muddui earáláhkai go eará sajis Eurohpás. Lean sihkkar ahte dát perspektiivvat veahkehit min suokkardit duovdaga ihtagiid ainge vuđoleappot ii dušše dáppe Davviriikkain muhto maiddái eará sajis Eurohpás.

Lea čielggas ahte Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš lihkestuvvá, jos gávdno riikkaidgaskasaš vuorroságastallan duovddaáššiid birra. Mu mielas soahpamuša galggašii oaidnit ovdal juo guhkálaš proseassan go fáhkkes mearrádusdahkamin dan duovddapolitiikka vuodul, mii dál dárbbasuvo. Soahpamuša vuosttas logijagiáigodat lea easkka dat álgu dán fáttá guhkitáiggi ovddideapmái.

Eurohpálaš kulturduovdagat leat riegádan čuđiid ja duháiid jagiid mielde veháziid, geahččalemiid ja meaddimiid bokte. Lean gearggus čuočuhit ahte mii eat leat vel ollen dán proseassas gaskkamudduige. Duovddasoahpamuš fállá midjiide erenoamáš anolaš bargoneavvu áddet min máŋggadoaimmalaš duovdagiid ja daid riegádeapmái váikkuhan ihtagiid. Go duovddadikšuma ulbmilat ja doaimmat ovddiduvvojit, de lea dehálaš sáhttit fuobmát eurohpálaš duovdagiidda mihtilmas sárgosiid ja daid molsašuddama sihke geahččalit sealluhit duovdagiidda gullevaš earuid, vai dát molsašuddi mihtilmasvuodát sáhttet ainge fállat min identitehtaid hápmašuvvamii materiálaid ja seammás ovddidit eurohpálaš máŋggakultuvrralašvuođa.

Duovdda lea midjiide guhtiige oppa eallinagi bisti oahppanproseassa. Jos bures manná, de Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš sáhtta veahkehit min áddet ja dulkot duovdagiid sihke boktit mis ovddasvástádusa iežamet duovdagiid dikšumis. Lean sihkkar das ahte Davvikalohta ássiid vásáhusat ja áicamat luonddu- ja kulturduovdagiin fállat ođđa sisdoalu eurohpálaš duovdagiid meroštallamii ja daidda guoskevaš suokkardemiide.

Bázán čuovvut dán konfereanssa ja das boahtti joatkkadoaimmaid. Beroštan dán áššis ja vuordán das ollu. Dát lea movttiidahtti álgu.

LÁGIDEADDJI BURESBOAHTINSÁVALDAT

Erkki Kantola

Buorre eahket, buorit olbmot! Čakčamánuš 2010 Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš (oanehaččat Lappi ELY-guovddáš) lágidii Durdnosis bargobáji Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimis ja duovddadikšumis Suoma, Ruota ja Norgga rájiid rasttildeaddji duovddaguovlluin. Seminárii oassálaste birasministerijaid, gieladahálddaha, Kulturárbbi ja duovdaga stivrenkomitea (Steering Committee for Cultural Heritage and Landscape, CDPATEP), Sámedikki ja Meahciráđđehusa luonddubálvalusaid ovddasteaddjit. Okta bargobáji bohtosiin lei dat, ahte oassálastit mearridedje lasihit eiseváldoavttasbarggu, lágidit dán konfereanssa ja ohcat Davviriikkaid ministtarrádis ruhtadeami fitnu ollašuhttin dihte. Lappi ELY-guovddáš válddii badjelassat fitnu plánema ja ollašuhttima.

Nuba mii sáhttit dál álggahit vuosttas Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušii ja dan ollašuhttimii guoskevaš dáhpáhusa dáppe Davvikalohtas. Ruhtadeaddjiid doarjaga ja guottuid sihke fitnus vástideaddjiid árijjalašvuoda geažil fidnu lea johtilit ovdánan. (Fitnu mávssoleamos ruhtadeaddjin lea Davviriikkaid ministtarráđđi, ja eará riikkadási ruhtadeaddjin leat golmma oassálastiriikka ministerijat). Fidnu álggahuvvui dán jagi cuoŋománuš. Preanttus, mii dahkkojuvvo fitnu birra maŋŋelis, vuodđuduvvá čuovvovaš beivviid áigge dollojuvvo áššedovdisáhkavuoruide. Preanttus almmustuvvá jagi loahpas njeljiin gielain (suoma-, ruota-, dáro- ja davvisámegillii), ja das gávdnojit geavada bargoneavvut ja rávvagat Davvikalohta guovllu gielddaide.

Fitnu ja dán konfereanssa ulbmilin lea beavttálmahttit eanageavahanplánema gielddain ja fállat buoret bargoneavvuid ja dieđuid ollislaš plánema doarjjan. Lea erenoamáš dehálaš ahte mii oažžut lasi dieđuid duovdagis ja kulturárbbis ja ahte daid mearkašupmi riikkavuložiid eallinkvalitehta dáfus čalmmustuhtto. Dasa lassin fitnu ulbmilin lea nannet daid hálddahuseiseválddiid ovttasbarggu, mat barget dáinna oktasašsoahpamušain ja duovddadikšumiin. Riikkarájiid rasttildeaddji duovddaguovllut leat viehka viidát, ja dálá meannudanvugiid ovttahttin guovllus beavttálmahtášii rádjeguovlluid duovddadikšuma ja luonddusuodjaleami. Davviguovlluid mihtilmasvuodát ja áidnalunddot kultuvra dahket guovllu viehka geasuheadjin. Guovllu áidnalunddotvuoda galggašiige geahččalit seailluhit ja váldit vuhtii eanageavahanplánemis ollisleappot go dássáži.

Galgá goittotge muitit ahte báikkálaš ovttasbargu ja vuorrováikkuhus leat álo erenoamáš dehálaččat, go láchččojuvvo vuodđu viidáset ovttasbargui. Dákko maiddá mis dáppe Lappis lea ollu ain bargu ja buoridanmunni.

Fitnuid ii sáhte eambo álggahastit, muhto daid várás galget leat buorit jurdagat ja maiddá olbmot, geat leat gergosat dákkár bargui. Háliidange dál duohtaváimmus giitit buohkaid daid, geaid erenoamáš buori ja árijjalaš bargu boadusin dát konfereansa lea lágiduvvon. Háliidan erenoamážit giitit innovátoriid sihke earáid, geat leat leamaš viššalit dán barggu duogážiš: Norgga Audun Moflaga (Moflag lea juo báhcán ealáhahkii muhto lea dáppe otne gudneguossin), Jerker Moströma Ruota kulturárbelágádusas, Tapio Heikkilä Birasministerijas ja dieđusge Noora Raasakka jođihan Lappi ELY-guovddáša fidnoduogášjoavkku.

Mis leat min prográmma mielde ovddabealde guokte intensiivvalaš bargobeavvi, goas beassat ee. gullat, maid min čeahpes áššedovdit muitalit. Dáhpáhusbáikin lea Siida, mii doaimá lássaráigin sáme kultuvrii ja davvilundui. Dasa lassin sávan ahte dii astabehtet maiddá eahpevirggálaš jurdagiidlonohallamii ja ahte mis deaivá leat ihttin vuogas dálki min vánddardeami áigge, go dollet oahpásmuvvat Anára fiinna duovdagiidda ja miellagiddevaš oaidnámušaide. Doavvu mielde dii loaktibehtet dáppe.

STEFAN MIKAELSSONA SÁHKAVUORRU ELC- KONFEREANSAS ANÁRIS 9.9.2011

Stefan Mikaelsson

Buorre ságadoalli, buorit Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša gieđahalli konfereanssa oassálastit, buorit olbmot. Mu namma lea Stefan Mikaelsson ja doaimman Sámedikki ságadoallin. Háliidan giitit lágideaddjiid dán bovdehusa ovddas ja cealkit seammás dearvvuodaid Lars-Ove Jonssonis, guhte ii dađibahábut beassan deike báikki ala.

Sámeálbmot lea ássan viidát dain guovlluin, mat dál dovdojuvvojit Suoma dásseváldin, Norgga gonagasriikan, Ruota gonagasriikan ja Ruošša oarjedavvioassin nu guhká ahte ii oktage oppa muittege goas livččii lean earáláhkai. Mii sámit gohčodat dán guovllu Sápmin, iežamet ruovttueanan. Okta álbmot njealji riikkas.

Gustaf Vasa hávdádusaid áigge 1560:s Västerbottena leana veajogovvaeallin lei boazu. Veajogovva, man heraldalaš čilgehussan lei "alit guđačiegat gollenásttiid herven galbba alde ruohtti silbaboazu, mas leat rukses ráđit", ovddastii oppa riikka Mearrabađaluovttas oarjjas. Dan áigge Västerbottena leatna olii Duortnoseanu nuppe beallai. Ja vel dán áiggege 13 nástti birastahtti silbaboazu lea veajogovvaeallin muhtun muddui Norrbottena (guokte bohcco), muhtun muddui Västerbottena (okta muhto stuorat boazu) leanaid veajogovvain.

Ruotas boazodoallu lea sámiid ovdavuoigatvuohta, ja dat lea maiddái dorvvastuvvon EU-beavdegirjjiis nr 3, mii dahkkojuvvui Ruota lahttuvuođaráđđádallamiid oktavuodas. Dán jagi ođđajagemánu 1. beaivvi rájes Ruota vuođđoláhka maiddái dovddasta sámiid oktan álbmogin. Ii dađe mávssoleabbon go eará álbmogat muhto ii maiddái hálbibun. Laponiatjuottjudus-ovttastusa vuođđudeami dihte sámit leat eanetlohkun dan ovttastusa stivrras, mii hálddaša Lappi máilmmi- ja kulturárbbi Laponia. Virggálaččat ovttastus vuođđuduvvui ja vihahuvvui borgemánu 22. beaivve.

Loavkiduvvon vuoigatvuohta máhcahuvvo

Dát historjjálaš duogáš galgá dovdojuvvot, vai 1900-logu loahpas ovddiduvvon ja stáđáiduvvan oktasašsoahpamuša sáhtá ollašuhttit. Bargoveahkahálddahausa proseassain ja riikkadási láhkamearrádusain dáhpáhuvvan ovdáneami ii sáhte duššin dahkat. Dasa lassin Ruotas dahkkojuvvon, sámiide guoskevaš mearrádusaid juridihkalaš čuovvumušat váikkuhit dillái maiddái ovdamearka dihte dáppe Suomas. Ruotta ja Suopma gulaiga seamma ráđđejeaddji válddi vuollái badjel 700 jagi, ja Turkus leat ássan 13 gonagasa. Riikkaid oktasaš historjjálaš duogáš dahká maiddái álkibun gávdnat oktasaš boahteáiggi.

Go muitit daid váttisvuođaid, mat badjánedje, go geahččaledje koordineret Davviriikkaid sámiide guoskevaš lágaid, de sáhtá leat ovttaláhkai fuolas maiddái, go lea jearaldat daid ulbmiliid ollašuhttimis, mat máinnašuvvojit duovddasoahpamuša láidehusas:

"[Eurohpá ráđi lahttoriikkat, mat leat vuolláičállán dán oktasašsoahpamuša] váldet vuhtii, ahte Eurohpá ráđđi geahččala lasihit lahttoriikkaidis gaskasaš oktilašvuođa sihke dorvvastit ja ollašuhttit geavadis daid árbevirolaččat oktasaš ideálad ja prinsihpaid áinnas ekonomijaeallimii ja servodahkii guoskevaš soahpamušaiiguin."

Mii sámit leat sorjavaččat bistevas, rievdameahtun duovdagis, eat nuge sturaválddiid energijadárbbus dahje friddja márkaniid gáibidan ráddjekeahtes luondduriggodagaid geavahanvejolašvuođas.

Eurohpá Uniovnna lahttuvuohta lea goittotge dušše lasihan dakkár guovlluid geavaheami, maid sáhtášii govvidit min árbevirolaš geavahanguovlun. Geainnuid ráhkadeapmi, šleađgafápmojohtasiid geassin, luondduriggodagaid ohcan, ruvkedoaimma, bieggafápmopárkkaid huksen, vuvddiid vuolimus čuohppanagi vuolideapmi, ođđa muorrašlájaid buktin guvlui earret eará leat ovttas dagahan ng. «monokultuvrraid» ja «čo avddabiotohpaávdineatnamiid», áinnas Norrbottena ja Västerbottena leanaid nuortaosiin. Min árbevirolaččat geavahan eana- ja čáhceguovllut leat biđgejuvvon nu, ahte dan lea váttis áddet ja gieđahallat.

Mii sámit leat Sámeeatnama álgoálbmot. Min guovllut leat bieđgguid njealji riikka siste ja dat ollet davvi-Skandináviás gitta Guoládatnjárgii. Min álbmot lea ássan dáin guovlluin ja geavahan daid juo don doložis nu, ahte mii leat álo fuolahan dáin guovlluin ja gudnejahtán daid sakka. Min kultuvrra vuođđun lea jurdda dakkár eallimis, mas olbmot ja buot eará sivdnádusat leat okta ja seammá. Midjiide luondu lea ealli sivdnádus, mas lea siellu. Min luondoáddejumi mannet sakka ruossalassii oarjemáilmmi luondoáddejumiin. Oktasaš boahhteáigi sáhtta láchit dušše nu, ahte čiekŋuda oktasaš áddejumi ja lasiha ovttasbarggu.

Dieđusge ođđa áigi lea buktán mielddis maiddái positiivvalaš nuppástusaid ja dárbbášlaš teknihkalaš veahkkeneavvuid. Ovttas buot dát nuppástusaid leat váikkuhan sakka midjiide ja min eallinvuohká. Lea dehálaš earuhit nubbi nuppis daid innovašuvnnaid, mat váikkuhit min eallimii positiivvalaš vuogi mielde, ja daid, mat dahket min eanet ja eanet sorjaveažžan globála ekonomijjas ja hálbbes gásain ja oljjuin ávkkástallamis.

Dálkkádaga liegganeapmi ja dálkkádaga johtilet ja johtilet rievdan leat juo čuohtcigohtán sámiid beaivválaš eallimii. Globála márkaniid ja doaibmiid vejolašvuođat bahkket sámiid árbevirolaš geavahanguovlluide etihkalaš dahje sosiálalaš vásttuin beroškeahtta leat lassánan. Gávdnajit goittotge buoritge ovdamearkkat. Okta buorre ovdamearka lea prošeahta, mas Ruota sámiid riikkasearvi (RSR) mearridii searválagaid vásttolaš bieggafápmofitnodagaiguin. Prošeahtta ulbmiliin lea dahkat stáđáiduvvan ovttasbargomálla ja dahkat soahpamušaid, go lea jearaldat bieggafápmopárkkaid huksemis. Álgu orošii leamen buorre ja doaivvu mielde maiddá prošeavtta ollašuttin lihkestuvvá bures. Dát ovttasbargomálla, váttisvuođaid čoavdinmálla ja oktasaš čovdosiid málla ávkkuha sihke váldoservodaga ja maiddá min, sámiid. Jos oassebealit čatnasit dávjá viiddis čovdosiidda, de dát oaivvilda maiddá dan, ahte sámiid dearvvasvuođadási buorrána.

Mii háliidat eallit eallinfámolaš Sámeeatnamis, mii vuođđuduvvá sihke dearvvaslaš lundui ja ealli sáme kultuvrii. Olbmot ja luondu galget sáhttit guhkitáiggi ulbmiliin ođasmuvvat ja ovdánit bistevaš vuogi mielde maiddá nuppástusaid áigge. Olgomáilbmi galgá vásihit sihke luondu ja kultuvrra riggodahkan.

Go bieggafámuin ávkkástallo rivttes vuogi mielde, de dat lea ođasmuvvi energijagáldu, man sáhtta atnit ávkin boahtevaš energijadárbbuid várás. Boastut geavahuvvon bieggafápmu fas ii leat birasustitlaš iige gal maiddá bistevaš vuođu aldege. Dat sáhtta čuohtit maiddá viidát sámeservodahkii ja birrasii.

Sámiid eallinvuohki rievdá hui sakka, jos riegiidit huksendoaimmat, maid vuođđun eai leat sámiid iežaset dárbbut. Raporta «Sametingets syn på vindkraft i Sápmi» (sámeg. Sámedikki oaidnu bieggafámu birra Sámis) lea sámi strategiija, masa lea váldojuvvon mielde min vuođđooaidnu bieggafámu geavaheamis.

Sámiid govva iežaset eallinbirrasis vuođđuduvvá vejolašvuhtii geavahit eatnama ja čázi – buot lea okta ja seammá. Bieggafápmopárkkaide dárbbášuvvojit viiddis eatnamat, mat dasto biđejeit duovdaga. Go geainnut ja bieggafápmopárkkat rievdadit duovdaga, de dat váikkuhit seammás maiddá sihke olbmuid ja ealliide. Galggašii sihkkarastiit dan ahte vejolaš bieggafápmohuksema viiddiedeapmi ii gáržžit dahje hehte min eallinnávccaid ja ovdánavjolašvuođaid Sámeeatnamis.

Dasa lassin leat muhtun áššit, maid Sámediggi háliida deattuhit: Bieggafápmu galgá leat birasustitlaš ja bistevaš vuođu alde sihke ođasmuvvi energijagáldu, mii čuohtá nu uhccán go vejolaš lundui, ealliide ja olbmuid.

- Erenoamáš dehálaš eallinbirrasiid galgá suddjet viiddis huksemis.
- Bieggafápmopárkkaid galgá plánat searválagaid, vai šaddet vuogas sajiide.
- Bieggamillopárkkaid galgá várrugasat viiddidit duoddariidda.
- Vuovdeguovlluide huksemis galgá geavahit friddja, válmmaštalli ja dieđuide vuođđuduvvi ovdaguorraseami.
- Bieggafámu geavaheamis galgá várrugasat doaibmat ja ovdánit.

Suodjedoaimmaid ja ráddjehusaid prinsihppa meroštallo Ruota biraslágas (Miljöbalken 2. lohku 3 §):

3 § Buohkat, geat jođihit dahje geaid gehččet jođihit doaimma dahje geaid gehččet álgit doaimmaide, galget čuovvut daid ráddjehusaid ja muđuige álgit daidda suodjedoaimmaide, mat gáibiduvvojit dan dusten, hehtten dahje vuostálastin dihte ahte doaibma dahje doaibmabidju čuožášii olbmuid dearvvasvuhtii dahje birrasii. Seamma ulbmilis galgá maiddá ámmátlágan doaimmas geavahit buoremus vejolaš teknihka. Dáidda váruhandoaaimmaide galgá álgit dalán go leat sivat navdit ahte doaibma dahje doaibmabidju sáhtta čuohtit olbmuid dearvvasvuhtii dahje birrasii. (Friddja jorgalus álgoteavsttas)

- Sámedikki rolla galgá čielggasmuvvat (ráđđádallan ja resurssat).
- Mearridanproseassaide galget beassat mielde maiddá dat sámit, geidda mearrádus eanemus guoská.

- Fitnodagat galget váldit vásttu – goodwill ja riikkaidgaskasaš márkanat oaivvildit dan, ahte priváhta fitnodagat sáhttet dušše vuoitit, go ráđđádallet sámiiiguin.
- Sosiálalaš-ekonomalaš perspektiiva galgá váldojuvvot vuhtii.

Dasa lassin láidehusas daddjojuvvo:

”atnet duovdaga ovttaskas olbmo ja sosiálalaš buorredili dehálaš oassin ja gehččet ahte juohkehaččas leat dan suodjaleapmái, dikšumii ja plánemii guoskevaš vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat”;

”Dearvasvuođain oaivvildit dievaslaš fysalaš, psyhkalaš ja sosiálalaš buorredili, ii dušše buohcuvuođa váiluma.” Dát lea Máilmmi dearvasvuođaorganisašuvnna WHO:a dearvasvuođa meroštallan, mii lea leamaš anus badjel 40 jagi.

Duovdaga objektiivvalaš iešvuođaid seailuheami várás oaivvilduvvon hálddahus gáibida skuvlema; báikkálaš, guvllolaš ja riikkadási eiseválddiid, áššedovdiid, luohhtámušolbmuid ja teknikkalaš bargoveaga skuvlema. Dasa lassin gáibiduvvo ahte skuvllaid ja allaoahpahagaid skuvlenprográmmat galget gieđahallat duovdagii ja dan suodjaleapmái, hálddašeapmái ja plánemii guoskevaš árvvuid.

Ruota ráđđehus ratifiserii Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša skábmamánus 2010. Ruota musealágádusa (Riksantikvarieämbetet) bivde dalle bovdet čoahkkái daid eiseválddiid, maid bargun lei dahkat evttohusa dán soahpamuša ollašuhttin dihte Ruotas.

Ruota musealágádusa eiseválddit dahke oktasaš, gokčevaš evttohusa dán ášši koordineren dihte. Koordinerenvástu lea Birasgáhttenlágádusas (Naturvårdsverket), leanaráđđehusain, Eanadoallolágádusas (Jordbruksverket), Vuovdestivrras (Skogsstyrelsen), Šaddanlágádusas (Tillväxtverket) ja Musealágádusas (Riksantikvarieämbetet). Guvllolaš dásis guhtege leatna vástida barggu koordineremis duovddasoahpamuša ollašuhttimiin.

Sámediggi háliida Ruota musealágádusa váldit vuhtii, man dehálaš lea ahte sámít besset leat mielde váikkuheamen Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimii Ruotas. Ruota Sámi boazodoalloguovlu gokčá badjel 40 % Ruotas, ja dasa gullet duoddarat, vuovddit, meahcit, jeakkit ja čázádagat. Dát guovlu lea min sámiid eallinbiras, mas birastahtti duovdda, historjá, bohccot, giella, luondduriggodagat ja min sajádat buot dán ollisvuođa siste lea hábmemin min kultuvrra ja leahkima vuođu ja eavttuid.

Dán áigge mii leat dan dilis, mas sáme kultuvrra dovdet viehka uhccán váldoservodaga bealde; olbmot eai dieđe, mo duovdda geavahuvvo boazodoalus ja mo boazodoallu lea sorjjavaš oktílaš duovdagis. Seammaláhkai giddejuvvo maiddái menddo uhccán fuopmášupmi buot dán rollii servodatplánemis ja beaktillis hálddahusas.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš

Duovddaoktasašsoahpamušas leat moanat bealit, mat leat erenoamáš dehálaččat sámiid dáfus.

5. artihkal – Oppalaš doaimmat

Kommeanta: Jos sámít eai ieža meroštala iežaset álbmoga gaskavuođa duovdagii, de dan ja dan mearkkašumi ii sáhte dovddastit dahje ovttaiduhhtit politihkkii. Vai dát livččii vejolaš, de lea hui mávssolaš ahte Sámedikkis lea aktiivvalaš rolla soahpamuša ollašuhttimis.

6. artihkal – Sierradoaimmat

B Skuvlen

Kommeanta: Sámi kulturduovdagis ja dain sámeárvvuin, mat gusket duovdagii, dihtet viehka uhccán nu suodjaleami, hálddahusa go plánemage dáfus. Danin lea dehálaš ahte dát áššit guorahallošedje buot skuvlemis ja ahte sámeinstitušuvnnain/organisašuvnnain livččii aktiivvalaš rolla dáid skuvlenprográmmaid ovddideamis.

C Meroštallan ja árvoštallan

Kommeanta: Sámediggi/sámiiid organisašuvnnat galget ieža vástidit sáme guovllu meroštallamis, guorahallamis ja árvoštallamis.

Dálá riikkaidgaskasaš soahpamušat

Oktasašsoahpamuša ollašuttimis galgá váldit vuhtii dálá soahpamušaid, mat gusket luondduriggodagaid ja kulturárbbi suodjaleapmái ja hálddašeapmái, vai guvllolaš ja fysalaš plánen, guvllolaš iešhálddahuš ja ovttasbargu riikkarájiid rastá oppalohkái livččii vejolaš. Sámediggi háliida danin váldit ovdan ON:a álgoálbmotrivttiid cealkámuša ja erenoamážit dan 19. artihkkala.

ON:a álgoálbmotrivttiid julggaštus

Álgoálbmotrivttiid julggaštusas, man ON:a oktasašchoahkkin dohkkehii čakčamánuš 2007, riikkat sohpe dain gáibádusain, mat lahttoriikkaide áhahuvvojit riikkarájiid siskkobealde ássi álgoálbmogiid hárrái. Ruotta lea okta dan 143 riikkas, mii lea vuolláičállán julggaštusa. Julggaštusas leat moanat artihkkalat, mat gieđahallet álgoálbmogiid vuoigatvuođa oassálastit ja leat mielde váikkuheamen kultuvrii ja birasáššiide sihke dakkár áššide, mat gieđahallet álgoálbmogiid árbevirolaš eanaguovlluid.

19. artihkal

Riikkat ráđđádallet duohtaváimmuin ja doibmet searválagaid guoskevaš álgoálbmogiiguin dáid iežaset ovdastanorgánaid bokte oažžun dihte daid friddja ja dieđuide vuođđuvvi ovdaguorraseami ovdalgo riikkat dohkkehít ja ollašuttet lánkaásahušlaš dahje hálddahušlaš doaimmaid, mat sáhttet váikkuhit álgoálbmogiidda.

Sámedikki mielas lea vealtameahtun ahte maiddái Sámediggi stáhtalaš eiseváldin gullá koordinerenjovkui. Lea erenoamáš dehálaš ahte duovdaga árvu ii vuođđuduva dušše ruottelaš jurddašánvuohkái. Sámedikkis lea juo lágalaš vuoigatvuohta ja vástu fuolahit das, ahte sámiiid oainnut ja višuvnnat váldojuvvojit vuhtii ja dat suddjejuvvojit, go plánejuvvo servodat, mii lea čohkiidan guovtti álbmogis.

Loahpahan iežan sáhkavuoru Paulus Utsi sániiguin:

“Nu guhká go mis lea čáhci, gos guolli vuodjá

Nu guhká go mis leat eatnamat, gos bohccot guhtot ja bálget

Nu guhká go mis leat meahcit, gos ealibat čiehkádallet

De mis lea doaivu dán eatnan alde

Go min ruovttut eai šat gávdno ja min eanan lea billánan

- gos mii galgat de orrut?”

(Paulus Utsi)

Giitu ollu din beroštumis dán áššái!

EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠ: 10 JAGI RIIKKOIDGASKASAŠ OVTTASBARGU

Maguelonne Déjeant-Pons

«Duovdda mearkkaša ollu almmolaš ovddu dáfus kultur-, ekologijja-, biras- ja servodatáššiin, ja dat lea mávssolaš ekonomalaš doaimma resursa, man suodjaleapmi, dikšun ja plánen sáhttet lasihit bargosajiid; duovdda váikkuha báikkálaškultuvrra hápmašuvvamii ja lea mávssolaš oassi Eurohpá luonddu- ja kulturárbbis, dasa lassin dat ovddida olbmuid buoredili ja nanne eurohpálaš identitehta; duovdda lea dehálaš oassi olbmuid eallinkvalitehtas juohke sajis: sihke čoahkkebáikkiin ja dálonguovllus, sihke heajos- ja alladássásaš guovlluin, sihke árgabirrasis ja báikkiin, mat leat luonddučábbodaga dáfus divrasat; duovdda lea ovttaskas olmo ja sosiálalaš buoredili dehálaš oassi, ja juohkehaččas lea vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta suodjalit, dikšut ja plánat dan.»

Olmmošvuoigatvuođaid ja demokratiija guvllolaš bealit

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša láidehusa mielde ovdanbukton áššit. Eurohpá ráđi ministtarkomitea dohkkehii Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša Strasbourgas 19.7.2000. Soahpamuš biddjojuvvui lahttoriikkaid vuolláičállinláhkai Firenzes 20.10.2000, ja dat bođii fápmui 1.3.2004. Oktasašsoahpamuša ulbmilin lea ovddidit duovdaga suodjaleami, dikšuma ja plánema sihke lágidit eurohpálaš ovttasbarggu duovddaáššiin. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš lea vuosttas riikkaidgaskasaš soahpamuš, mii guoská aivve eurohpálaš duovdagii buot dasa gullelaš beliiguin. Soahpamuš guoská soahpamušbeliid oppa guvlui ja gokčá luonddu-, dálonguovlo- ja čoahkkebáikeguovlluid sihke čoahkkebáikkiid ravdaguvlluid. Dasa leat váldojuvvon mielde sihke divrras duovdagat ja árgabirrasat ja maiddái heajosdássásažžan rievdan báikkit.

Soahpamuš lea dehálaš oassi Eurohpá ráđi ulbmiliid ollašuttimis. Dáidda ulbmiliidda gullet demokratiija, olmmošvuoigatvuođaid ja vuoigatvuođadorvvu ovddideapmi sihke oktasaš čovdosiid ohcan dálá eurohpálaš servodaga mávssoleamos čuolmmaide. Eurohpá ráđđi geahččala suodjalit eurohpálaččaid eallinkvalitehta ja buoredili nu, ahte váldá vuhtii duovddalaš, kultuvrralaš ja luondduárbbái guoskevaš árvvuid.

Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša vuolláičállimiidda rahpama 10-jagiávvudeapmi lágiduvvui Firenzes 19.–20.10.2010. Dán dilálašvuođas gieđahalle eurohpálaš duovdaga ođđa hástalusaid ja vejolašvuođaid (*New challenges and new opportunities*), ja Eurohpá ráđi lahttoriikkaid ovddasteaddjit ovdanbukte cealkámušaideaset.

Dássáži čuovvovaš 34 Eurohpá ráđi lahttoriikka leat ratifiseren soahpamuša: Armenia, Belgia, Bulgária, Čeahkka, Dánmárku, Durka, Frankriika, Georgia, Greika, Irlánda, Itália, Kroátia, Kypros, Látvia, Lietuva, Luxemburg, Moldova, Montenegro, Norga, ovddeš Jugoslávia dásseváldi Makedonia, Polska, Portugal, Románia, Ruotta, San Marino, Serbia, Slovákia, Slovenia, Spánia, Stuurra-Británia, Suopma, Ukraina, Ungár ja Vuolleatnamat. Dasa lassin čuovvovaš vihtta riikka leat vuolláičállán soahpamuša: Andorra, Aserbaižan, Bosnia ja Hercegovina, Malta ja Šveica (logahallan čuvvosis).

EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OVDANBUKTIN

Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša vuolláičállán lahttoriikkat leat ovdanbuktán iežaset fuola servodatlaš dárbbuid, ekonomalaš doaimma ja birrasa dássedettolaš ja harmonalaš gaskavuhtii vuodđuduvvi bistevaš ovdáneami juksamis. Duovddasoahpamuš leage vuosttas riikkaidgaskasaš bistevaš ovdáneapmái čatnasan soahpamuš, mas leat mielde maiddái kultuvrralaš bealit.

Soahpamuša riegeádeapmi

1999:s Eurohpá ráđi ministtarkomitea mearridii ráđi báikkálaš- ja guovlluhálddahusa kongreassa dahkan álgosoahpamušárvalusa vuodul ásahtit áššedovdijoavkku, mii galggai dahkat Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša kulturárbeakomitea (Cultural Heritage Committee, CC-PAT) ja luondo- ja duovddakomitea (Committee for the Activities of the Council of Europe in the Field of Biological and Landscape Diversity, CO-DBP) geahču vuolde. Áššedovdijoavkku bargui oassálaste deháleamos riikkaidgaskasaš ráđdehusorgánat ja riikkavulošorganisašuvnnat, ja ministtarkomitea dohkkehii soahpamuša loahpalaš teavstta 19.7.2000. Soahpamuš biddjojuvvui vuolláičállima várás Firenzes 20.10.2000 Eurohpá ráđi «Europe, a common heritage» kampánnja oktavuodas.

Manin duovddaoktasašsoahpamuš?

Duovdda lea mávssolaš oassi olbmuid ja servoša buorredilis ja eallinkvalitehtas, dat ovddida riikkavuložiid duhtavašvuodá ja nanne eurohpálaš identitehta. Dasa lassin duovdda mearkaša ollu almmolaš ovddu dáfus kultuvrii, ekologijai, birrasii ja servodahkii guoskevaš áššiin, ja dat lea mávssolaš ekonomalaš doaimma resursa erenoamážit turismaealáhussii.

Eana- ja vuovdedoalu, industriija ja ruvkedoaimma buvttadanvugiid, guovlo- ja gávpotplánema, johtalusa, infrastruktuurra, turismma ja virkkosmahttindoaimma ovdáneapmi sihke oppalet dásis oppa máilmmiekonomiija nuppástusat jođálmahttet dávjá duovdaga rievdamá dahje hedjoneami.

Vaikko juohke riikkavuloš galggašiige oassálastit duovdaga kvalitehta dikšumii, de almmolaš váldi galgá meroštallat oppalaš rámaid dasa, mo duovdaga kvalitehta seailuma sáhtta dorvvastit. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš meroštallá oppalaš voigatvuodálaš prinsihpaid, maid ulbmilin lea stivret riikkadási ja báikkálaš duovddapolitihka dohkkeheami sihke dán suorggi riikkaidgaskasaš ovttasbarggu lágideami.

Duovddaoktasašsoahpamuša ulbmilat ja heivehansuorgi

Duovddaoktasašsoahpamušain geahččalit dávistit riikkavuložiid doaivagii beassat návddašit alladássásaš duovdagis. Soahpamuša ulbmilin leage ovddidit eurohpálaš duovddasuodjaleami, -dikšuma ja -plánema sihke ordnestallat eurohpálaš ovttasbarggu dán suorggis.

Oktasašsoahpamuša heivehansuorgi lea viiddis: soahpamuš guoská soahpamušbeliid buot guovlluide ja gokčá luondduguovlluid, hárvvet ássojuvvon guovlluid ja maiddái čoahebeáikeguovlluid. Heivehansuorgái leat váldojuvvon mielde eana-, sisčáhce- ja mearraguovllut. Oktasašsoahpamuš guoská sihke divrras duovdagiidda ja maiddái árgabirrasiid ja heajosdássásaš duovdagiidda. Oktasašsoahpamuš gokčá buot duovdagiid, ledje dal dat makkárat ihkinassii, dasgo buotlágan duovdagat leat eallindehálaččat riikkavuložiid birrasa kvalitehta dáfus ja galget áinnas váldojuvvot vuhtii duovddapolitihkas. Mánngain dálonguovloguovlluin ja gávpogiid ravdaguovlluin dáhpáhuvvot dál nuppástusat, mat váikkuhit guhkás. Eiseválddit ja riikkavuložat galggašedje giddet eanet fuopmášumi dáidda guovlluide.

Soahpamuša heivehansuorgi lea hui viiddis, ja nuba riikkavuložiid oaidnu duovdagis ja sin aktiivlaš rolla dan árvvoštallamis lea mávssolaš oassin soahpamušas. Vai olbmot sáhtášedje leat mielde mearrideamen iežaset ássanguovllu duovddaáššiin, de erenoamáš dehálaš lea lasihit sin dieđuid.

Meroštallamat

Oktasašsoahpamušas geavahuvvon guovddáš doahpagat meroštallojit dan sihkkarastin dihte ahte doahpagat áddejuvvojit seammaláhkai buot soahpamušriikkain:

- *Duovdda* oaivvilda guovllu dakkárin go olbmot dan jurddašit leat ja man iešvuođat bohtet luonddu ja/dahje olbmo doaimmain ja vuorrováikkhusas.
- *Duovddapolitiikka* oaivvilda doaibmaválddalaš eiseválddiid hábmen oppalaš prinsihpaid, strategijaid ja rávvagiid, mat dahket vejolažžan duovdaga suodjalan-, dikšun- ja plánendoaimmaid.
- *Duovdaga kvalitehtaulmil* oaivvilda dakkár ovttaskas duovdagii guoskevaš ulbmiliid, maid leat hábmemin doaibmaválddalaš eiseválddit. Ulbmilat hábmejuvvojit daid doaivagiid vuodul, mat olbmui leat iežaset birrasa duovddalaš sárgosiid hárrái.
- *Duovddasuodjaleapmi* oaivvilda duovdaga sierra sárgosiid dahje mihtilmasvuođaid seailuheami ja bajásdoallama doaimmaiguin, maid sáhtá ákkastallat luondduhámiid ja/dahje olbmo doaimma árbevierroárvvu dihte.
- *Duovddadikšun* oaivvilda doaimma, mainna bistevaš ovdáneami perspektiivvas sihkkarasto duovdaga jeavddalaš dikšun ja mainna stivrejuvvojit ja koordinerejuvvojit servodaga, ekonomijja ja birrasa ovdáneami dagahan nuppástusat.
- *Duovddaplánen* oaivvilda ovddalgihitii dáhpáhuvi nana doaimmaid, maiguin geahččalit buoridit, ovddeštit dahje láchit ođđa duovdagiid.

Soahpamušbeliid čatnaseamit

Riikkadási doaimmat

Go soahpamušbealit dohkkehit soahpamuša prinsihpaid ja ulbmiliid, de seammás dat čatnasit suodjalit, dikšut ja plánat iežaset duovdagiid nu, ahte váldet atnui moanaid oppalaš ja sierra riikkadási doaimmaid lagasvuođaprinsihpa mielde. Soahpamušbealit čatnasit maidái láidestit riikkadási, guvllolaš ja báikkálaš eiseválddiid oassálastit iežaset guovllu duovddaáššiide váikkuheaddji mearrideapmái. Soahpamušbealit čatnasit ollašuhttit čuovvovaš njeallje oppalaš doaibmabiju riikkadásis:

- Guhtege soahpamušbealli čatnasa dovddastit iežas láchkamearrádusain duovdagiid mávssolaš oassin olbmuid birrasis, oktasaš kultur- ja luondduárbbi májggahápmásašvuođa ovdanbohtinvuohkin ja iežas identitehta vuodđun.
- Guhtege soahpamušbealli čatnasa dahkat ja ollašuhttit duovddapolitiikka, mainna geahččalit suodjalit, dikšut ja plánat duovdagiid.
- Guhtege soahpamušbealli čatnasa váldit atnui meannudanvugiid, maid bokte riikkavuložat, báikkálaš- ja guovllueiseválddit ja eará áššáigullevaš bealit sáhttet leat mielde meroštallamin ja ollašuhttimin duovddapolitiikka.
- Guhtege soahpamušbealli čatnasa váldit mielde duovddaperspektiivvaid iežas guovlo- ja gávpotplánenpolitiikkii sihke kultur-, biras-, eanadoallo-, sosiála- ja ekonomijapolitiikkii ja eará doaibmaprogrammaide, mat sáhttet váikkuhit juogo njuolggga dahje eahpenjuolggga duovdagiid.

Dasa lassin soahpamušbealit čatnasit ollašuhttit čuovvovaš vihtta sierradoaimbajju riikkadásis:

- Diđolašvuoda lasiheapmi: Guhtege soahpamušbealli čatnasa lasihit riikkavuložiid, priváhta organisašuvnnaid ja eiseválddiid dieđuid duovdagiid árvvus, mearkkašumis ja rievdamis.
- Skuvlen: Guhtege soahpamušbealli čatnasa buoremus lági mielde fállat skuvlema daidda áššedovdiide, geaid barggut gusket duovddadoaimmaide; oassebealit čatnasit lágidit duovddapolitiikkii sihke duovddasuodjaleapmái, -dikšumii ja -plánemii guoskevaš mánggadiedalaš skuvlenprográmmaid priváhta ja almmolaš sektora ámmátolbmuid ja áššáigullelaš ovtastusaide; ja oassebealit čatnasit lágidit duovdaga árvvuide sihke duovddasuodjaleapmái, -dikšumii ja -plánemii guoskevaš áššiid gieđahalli skuvla- ja allaoahpahatgurssaid dihto vuogas oahppoávdnasiin.
- Meroštallan ja árvvoštallan: Guhtege soahpamušbealli čatnasa movttiidahttit áššáigullelaš olbmuid duovddadieđuid buoridan dihte ja duovddameroštallanbarggu stivrema ja árvvoštallama várás soahpamušbeliid gaskasaš vásáhusaid ja doaimavugiid lonohallama vuodul oppa Eurohpá dásis.
- Duovdaga kvalitehtaulbmiliid ásaheapmi: Guhtege soahpamušbealli čatnasa almmolaš gulaskuddama maŋŋá dahkat kvalitehtaulbmiliid meroštallon ja árvvoštallon duovdagiidda.
- Duovddapolitiikka ollašuhttin: Duovddapolitiikka ollašuhttin dihte guhtege soahpamušbealli čatnasa váldit atnui vugiid, maid ulbmilin lea suodjalit, dikšut ja plánat duovdagiid.

Riikkaidgaskasaš doaimmat: eurohpálaš ovtasbargu

Soahpamušbealit čatnasit bargat ovtas dan ovdii ahte duovddaáššit váldojuvvojit vuhtii riikkaidgaskasaš doaimmaprinsihpain ja prográmmaid ja dárbbu mielde duovddaperspektiivvat váldojuvvojit daidda mielde. Dasa lassin soahpamušbealit čatnasit bargat ovtas nu, ahte addet tekniikkalaš ja dieđalaš veahki sihke ovddidit duovddaáššedovdiid lonohallama erenoamážit skuvlema ja diehtajuohkima várás ja čatnasit lonohallat dieđuid oktasašsoahpamušii gullelaš áššiin.

Rájiid rasttildeaddji duovdagiid birra mearriduvvo spesiálanjuolggadusa vuodul: soahpamušbealit ovddidit báikkálaš- ja guovloovttasbarggu riikkarájiid rastá ja dárbbu mielde válmmaštallet ja ollašuhttet oktasaš duovddaprográmmaid.

Eurohpá ráđi duovddabálkkašupmi

Eurohpá ráđi mieđiha Eurohpá ráđi duovddabálkkašumi dovddastussan daid doaimmaid ovddas, maid báikkálaš dahje guvllolaš eiseválddit dahje riikkavulošorganisašuvnnat leat ollašuhttan duovdaga suodjalan, dikšun dahje plánen dihte dahje daid várás plánejuvvon doaimmaide, mat čielgasit váikkuhit guhká ja doibmet ovdamearkan Eurohpá eará eiseválddiide. Bálkkašupmi movttiidahtta báikkálaš dásis bargi olbmuid ja addá sidjiide dovddastusa erenoamáš buori duovddadikšuma ovddas.

EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIN

Soahpamuša mielde Eurohpá ráđi ministtarkomitea nammada Eurohpá ráđi vuoddonjuolggadusa 17. artihkkala vuodul ásaheavvon dálá doaimmaválddalaš áššedovdikomiteain daid, mat vástidit oktasašsoahpamuša ollašuhttima goziheamis. Dasa lassin oktasašsoahpamušas daddojuvvo ahte juohke áššedovdikomitea čoahkkima maŋŋá Eurohpá ráđi váldočáli addá ministtarkomiteai raportta dahkkojuvvon barggus ja oktasašsoahpamuša doaimmivuodas ja ahte áššedovdikomitea addá ministtarkomiteai evttohusa Eurohpá ráđi duovddabálkkašumi mieđihanákkain ja dasa guoskevaš njuolggadusain.

Go Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš dohkkehuvvui 19.7.2000, de ministtarkomitea bistevaš ovddasteaddjigoddi (Ministers' Deputies) mearridii luondo- ja duovddakomitea (Committee for the Activities of the Council of Europe in the Field of Biological and Landscape Diversity, CO-DBP) ja kulturárbeakomitea

(Cultural Heritage Committee, CC-PAT) gozihit Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttima (CM/Del/Dec(2000)718, 718. čeahkin).

Maiddái Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša soahpamušbellid ja vuolláičálliriikkaid nuppi konfereanssa julggaštusas (Declaration of the Second Conference of Contracting and Signatory States to the European Landscape Convention), mii dohkkehuvvui Strasbourgas 29.11.2002 ja man ministtarkomitea válddi vuhtii 28.5.2003, ministtarkomitea bivdet artihkkala 10 mielde laktit guovloplánenministariid ovttasbargovuogádaga (European Conference of Ministers responsible for Regional Planning, CEMAT) virgeolmmoškomitea oktasašsoahpamuša ollašuttima goziheamis vástideaddji áššedovdikomiteaid bargui.

Ministtarkomitea dohkkehii 30.1.2008 luondu- ja kultuárbái guoskevaš áššiin vástideaddji Kulturárbbi ja duovdaga stivrenkomitea (Steering Committee for Cultural Heritage and Landscape, CDPATEP) doaibmanjuolggadusaid. CDPATEP:a bargun lei gozihit kultuárbái ja duovdagii guoskevaš čuovvovaš oktasašsoahpamušaid:

- eurohpálaš oktasašsoahpamuš arkeologalaš árbbi dikšumis (European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage) ja dárkkistuvvon eurohpálaš oktasašsoahpamuš arkeologalaš árbbi dikšumis [European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (revised)]
- Eurohpá huksendáiddalaš árbbi dikšumii guoskevaš oktasašsoahpamuš (Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe)
- Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš (European Landscape Convention).

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša čuovvuma hárrái doaibmanjuolggadusain mearriduvvo ahte CDPATEP galgá váldit vuhtii maiddái Eurohpá ráđi duovddaoktasašsoahpamušii guoskevaš jeavddalaš konfereanssaid barggu sihke eará áššáigullevaš áššedovdiid barggu. Dán čavčča ásahuvvo ođđa kultuvrra, árbbi ja duovdaga demokrátalaš hálddahusa komitea.

Eurohpá ráđi čállingotti barggus Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttin dihte leat čuovvovaš ulbmilat:

- oktasašsoahpamuša ollašuttima goziheapmi
- eurohpálaš ovttasbarggu gáhtten
- ovdamearkkaid čoaggin buriin doaibmavugiin
- dieđuid ja dutkamuša gáhtten
- diđolašvuoda lasiheapmi
- dieđuid fidnevejolašvuoda gáhtten.

Oktasašsoahpamuša ollašuttima goziheapmi

Ministtarkomitea ávžžuhus CM/Rec(2008)3 lahttoriikkaide rávan Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttimis

Ministtarkomitea dohkkehii lahttoriikkaide čujuhuvvon ministtarkomitea ávžžuhusa CM/Rec(2008)3 Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttimii guoskevaš rávvagis 6.2.2008. Ávžžuhusas leat mielde moanat teorehtalaš, metodologalaš ja geavada rávvagat, ja dat leat oaivvilduvvon daidda oktasašsoahpamuša soahpamušbelliide, mat áigot dahkat ja ollašuttit oktasašsoahpamušii vuodduuvvi riikkadási duovddapolitiikka. Dasa lassin ávžžuhusas lea guokte čuvvosa:

- Ovdamearkkat dain vugiin, maiguin Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš ollašutto (Examples of instruments used to implement the European Landscape Convention)
- Teakstaevttohus Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša geavada ollašuttima várás riikkadásis (Suggested text for the practical implementation of the European Landscape Convention at national level).

Ávžžuhusa čuvvosii 1 sáhtta laktit soahpamušbellid báikkálaš vásáhusaid, mat fálet eará soahpamušbelliide geavada ovdamearkkaid ja metodologalaš veahki. Ávžžuhusas evttohuvvo ahte guhtege soahpamušbealli oassálasttášii diehtovuoda čohkemii Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša neahttsiidduide.

Diehtovuodđu doaimmašii juogalágan bargoneavvopakehttan, mas gávnnašii tehnikkalaš ja dieđalaš doarjaga oktasašsoahpamuša artihkkala 8 mielde.

Čeahkkáigeassu Eurohpá ráđi lahttoriikkain jođihuvvon duovddapolitiikkii guoskevaš fuopmášahttimiin / Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš diehtovuogádat

Eurohpá ráđi lahttoriikkain jođihuvvon duovddapolitiikkii guoskevaš áššegirji, mas ovdanbuktojit áššáigullelaš lahttoriikkaid duovddaguovlluide guoskevaš deháleamos dieđut. Áššegirji beivejuvvo dađistaga, ja dan dieđut čohkkejuvvojit čeahkkáigeassun.

Čohkkejuvvon dieđut sirdojuvvojit vehážiid Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša diehtovuogádahkii.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš riikkadási seminárat

Seminárat leat oaivvilduvvon riikkaide, mat leat ratifiseren oktasašsoahpamuša dahje eai leat vel doaisttáži ratifiseren dan. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša gieđahalli riikkadási seminárat boktalit olbmuid duovddaságastallami.

Moanat riikkadási seminárat leat juo dollojuvvon, ja guđege seminára loahpas leat dahkkojuvvon cealkámušat dahje loahppaárvalusat:

Riikkadási seminárat

- Spatial planning and landscape (sámeg. Eanageavahanplánen ja duovdda), Jerevan, Armenia, 23.–24.10.2003
- Spatial planning and landscape (sámeg. Eanageavahanplánen ja duovdda), Moskva, Ruošša, 26.–27.4.2004
- Sustainable spatial development and the European Landscape Convention (sámeg. Eanageavaheami bistevas plánen ja Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš), Tulcea, Románia, 6.–7.5.2004
- The contribution of Albania to the implementation of the European Landscape Convention (sámeg. Albánia oassálastin Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttimii), Tirana, Albánia, 15.–16.12.2005
- Landscape (sámeg. Duovdda), Andorra la Vella, Andorra, 4.–5.6.2007
- Jagiid 2008–2010 lágíduvvojedje maiddá eará seminárat ministerijaid doarjaga veagas moanain riikkain, dego Itáliassa ja Čeahkas.

Semináraid ovdaságat ja sáhkavuorut leat almmustuhtton Eurohpá ráđi European Spatial Planning and Landscape Series preanttusráiddus.

Eurohpálaš ovttasbarggu gáhtten

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušas mearriduvvo ahte soahpamušbealit čatnasit riikkaidgaskasaš ovttasbargui Eurohpá dásis, go váldet vuhtii duovddaáššiid riikkaidgaskasaš doaibmaprinsihpain ja prográmmain. Eurohpá ráđđi organisere dán ovttasbarggu nu, ahte lágida Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš konfereanssaid sihke bargobájiid, maiguin geahččalit ollašuttit dán oktasašsoahpamuša.

Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš konfereanssat

Moanat Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš konfereanssat leat juo lágiduvvon. Konfereanssaide leat oassálastán soahpamušbeliid ja vuolláičálliriikkaid ovddasteaddjit sihke Eurohpá ráđi golmma doaibmaorgána dahjege ministtarkomitea, parlamentáralaš oktasaščoahkkima ja báikkálaš- ja guovlluhálddahusa kongreassa ovddasteaddjit. Dasa lassin konfereanssaide leat oassálastán dárkojeaddjin Eurohpá ráđi dakkár lahttoriikkaid ovddasteaddjit, mat eai vel leat soahpamušbealit dahje mat eai leat vuolláičállán soahpamuša, sihke moanaid riikkaidgaskasaš eiseválddiid ja riikkavulošorganisašuvnnaid ovddasteaddjit.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša čuovvuma hárrái Kulturárbbi ja duovdaga stivrenkomitea CDPATEP:a doaibmanjuolggadusain (dohkkehuvvojdedje 30.1.2008) mearriduvvo ahte CDPATEP galgá váldit vuhtii maiddái Eurohpá ráđi duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš jeavddalaš konfereanssaid barggu sihke áššáigullelaš áššedovdiid eará barggu.

Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš konfereanssat

- 1. 22.–23.11.2001: Eurohpá ráđđi, Palais de l'Europe, Strasbourg
- 2. 28.–29.11.2002: Eurohpá ráđđi, Palais de l'Europe, Strasbourg
- 3. 17.–18.6.2004: Eurohpá ráđđi, Palais de l'Europe, Strasbourg
- 4. 22.–23.3.2007: Eurohpá ráđđi, Palais de l'Europe, Strasbourg
- 5. 30.–31.3.2009: Eurohpá ráđđi, Palais de l'Europe, Strasbourg
- 6. 3.–4.5.2011, Eurohpá ráđđi, Strasbourg
- 7. ...2013

Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttima ovdii lágiduvvon bargobájit

Eurohpá ráđđi lea jagi 2002 rájes jeavddalaččat lágidan bargobájiid, maiguin leat geahččalan ollašuhttit Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša. Dáin bargobájiin leat guorahallan dárkilit oktasašsoahpamuša ollašuhttima. Bargobájiin deattuhuvvojit erenoamážit lágideaddjiriikka vásáhusat. Bargobájit leat doaibmi arenat geavada vásáhusaid ja ođđa jurdagiid juohkimii. Dasa lassin bargobájiin lea vejolaš ovdanbuktit ođđa oainnuid ja oktasašsoahpamuššii guoskevaš juksosiid.

Eurohpá ráđđi lea lágidan čuovvovaš bargobájiid, maiguin geahččalit ollašuhttit Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša.

Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttima ovdii lágiduvvon bargobájit

- 1. Landscape policies: contribution to the well-being of European citizens and to sustainable development (social, economic, cultural and ecological approaches) [sámeg. Duovddapolitihkka: váikkuhus eurohpálaččaid buorredillái ja bistevaš ovdáneapmái (servodatlaš, ekonomalaš, kultuvrralaš ja ekologalaš lahkonanvuogit)]; Landscape identification, evaluation and quality objectives, using cultural and natural resources (sámeg. Duovdaga identifiseren, árvvoštallan ja kvalitehtaubmilat kultur- ja luondduriggodagaid vuodul); Awareness-raising, training and education (sámeg. Diđolašvuoda lasiheapmi ja skuvlen); Innovative tools for the protection, management and planning of landscape (sámeg. Innovatiivvalaš bargoneavvut duovddasuodjaleapmái, -dikšumii ja -plánemii): Strasbourg, Frankriika, 23.–24.5.2002
- 2. Integration of landscapes in international policies and programmes and transfrontier landscapes (sámeg. Duovdaga váldin mielde riikkaidgaskasaš politihkaide ja prográmmaide sihke rájiid rasttildeaddji duovdagat), Landscapes and individual and social well-being (sámeg. Duovdda ja persovnnalaš ja servodatlaš buorredilli), Spatial planning and landscape (sámeg. Duovdda ja eanageavahanplánen): Strasbourg, Frankriika, 27.–28.11.2003
- 3. Landscapes for urban, suburban and peri-urban areas (sámeg. Duovdda gávpogis, ovdagávpotguovllus ja čoahkkebáikkiid lahkosiin), Cork, Irlánda, 16.–17.6.2005
- 4. Landscape and society (sámeg. Duovdda ja servodat), Ljubljana, Slovenia, 11.–12.5.2006
- 5. Landscape quality objectives: from theory to practice (sámeg. Duovdaga kvalitehtaubmilat: teorijas geavadii), Girona, Spánia, 28.–29.9.2006

- 6. Landscape and rural heritage (sámeg. Duovdda ja dálonguovllu árbi), Sibiu, Románia, 20.–21.9.2007
- 7. Landscape in planning policies and governance: towards integrated spatial management (sámeg. Duovddaplánen politihkas ja hálddahasas: ovttaiduhhton eanageavahanplánema guvlui), Piestany, Slovákia, 24.–25.4.2008
- 8. Landscape and driving forces (sámeg. Duovdda ja duovddapolitihka stivrejeddji áššit), Malmö, Ruotta, 8.–9.10.2009
- 9. Landscape, infrastructures and society (sámeg. Duovdda, infrastruktuorra ja servodat), Cordoba, Spánia, 15.–16.4.2010
- 10. Multifunctional landscapes (sámeg. Mánngaanu duovdda), Portugal, 20.–21.10.2011
Bargobájiid ovdasággat ja sáhkavuorut leat almmustuvvan Eurohpá ráđi European Spatial Planning and Landscape preanttusráiddus.

Ovdamearkkaid čoaggin buriin doaimmavugiin: Eurohpá ráđi duovddabálkkašupmi

Oktasašsoahpamuša artihkkalis 11 mearriduvvo Eurohpá ráđi mieđihan duovddabálkkašumi juohkimis. Oktasašsoahpamušas mearriduvvo erenoamážit ahte ministtarkomitea galgá meroštallat ja almmustuhttit duovddabálkkašumi mieđihanákkaid, dohkkehit áššáigullelaš njuolggadusaid ja mieđihit bálkkašumi oktasašsoahpamuša ollašuhttima goziheaddji áššedovdijoavkku evttohusa mielde. Ministtarkomitea dohkkehit 20.2.2008 Eurohpá ráđi duovddabálkkašumi njuolggadusaide guoskevaš mearrádusa (CM/Res(2008)3). Bálkkašupmi vuodđuduvvui 2008:s ja juhkkovjuvui vuosttas háve 2009:s.

Eurohpá ráđi duovddabálkkašumi mieđihanákkat:

- Bistevaš guvllolaš ovdáneapmi: Ollašuhtton fitnuin, mat ovdanbuktojit, galgá leat geavada váikkuhus duovddasuodjaleapmái, -dikšumii ja/dahje -plánemii. Dát oaivvilda dan, ahte fitnut galget leat gergejuvvon ja olbmuide rahpasat uhcimustá golbma jagi ohcamušaid guođđimis. Fitnut galget leat maiddái oassin bistevaš ovdáneami politihkas ja bures heivet okti áššáigullelaš guovllu guvllolaš organisašuvnnain; čájehit biraslaš, sosiálalaš, ekonomalaš, kultuvrralaš ja estetikkalaš bistevašvuoda; dustet dahje divvut duovdaga ráhkadusaide vejolaččat čuohcci vahága ja beavttálmahttit dahje riggudit duovdaga ja ovddidit dan ođđa iešvuodaid.
- Ovdamearkkalaš árvu: Guoskevaš duovddaguovlluid suodjaleami, dikšuma ja/dahje plánema beavttálmahttimii váikkuhan doaimmaprinsihpaid ja doaimmaid atnuiváldin galgá doaimmat ovdamearkan earáide buori geavada čuovvumis.
- Almmolaš oassálastinvejolašvuotta: Riikkavuložat, guovlo- ja báikkálašeiseválddit ja eará oassebealit galggašedje leat viššalit mielde oassálastimin guoskevaš duovddaguovlluid suodjaleami, dikšuma ja/dahje plánema várás atnui váldjuvvon doaimmaprinsihpaide dahje doaimmaide, main galggašedje čielgasit boahit ovdan duovdaga kvalitehtaubmilat. Galggašii leat guovttelágan oassálastinvejolašvuotta: servodaga lahtuid gaskasaš vuorroságastallan ja oainnuidlonohallan (ovdamearkka dihte fáddái guoskevaš rabas čoahkkimat, ságastallamat sihke oassálastin- ja ráđđádallanmeannudeamit) sihke nu ahte riikkavuložat láidestuvvovjit oassálastit ja čatnasit dan duovddapolitihkkii, man riikkadási sihke guovlo- ja báikkálašeiseválddit leat ollašuhttan.
- Diđolašvuoda lasiheapmi: Oktasašsoahpamuša 6. artihkkala A-čuoggá mielde "guhtege soahpamušbealli čatnasa lasihit riikkavuložiid, priváhta organisašuvnnaid ja eiseválddiid dieđuid duovdagiid árvvus, mearkkašumis ja rievdamis". Sullasaš doaimmat, mat leat ollašuhtton oassin guoskevaš gergejuvvon fitnus, galget árvvoštallot.

Eurohpá ráđi birasbálkkašupmi lea miedihuvvon guovtti áigodaga áigge:

1. *áigodat: 2008–2009*

Bálkkašupmi ohccojuvvui čuovvovaš fitnuide:

Lahttoriika	Evttohas	Fitnu namma
Čeahkka	Tourist Club	Marking system of the tourist trails
Suopma	Hämeenkyrö	Landscape Management of Hämeenkyrö National Landscape Area
Frankriika	Lille Métropole	Parc de la Deûle
Ungár	Public Foundation for Nature Conservation Pro Vértes	Implementation of the Complex Nature Conservation and Landscape Management Programme in the Zámoly Basin
Itália	Val di Cornia	The Val di Cornia Parc System
Slovenia	University of Ljubljana	Regional Distribution of Landscape Types
Spánia	San Sebastián City Council	Parque de Chruossana Enea
Durka	Association for Nature Conservation	Biodiversity and Natural Resources Management Project

Ministarkomitea mearridii 1066. čoačkimisttis 23.9.2009 čuovvovačča:

- Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša mieldásaš birasbálkkašupmi miedihuvvui Frankriikka Lille Métropolean Parc de la Deûle fidnu.
- Spánia San Sebastiánin Parque de Chruossana Enea fidnu oaččui ráđis gudnemáinnašumi.
- Eurohpá ráđđi miedihii oppalaš dovddastusa čuovvovaš fitnuid vuođđudeaddjiide ja juksosiidda:
 - Marking system of the tourist trails fidnu, Tourist Club, Čeahkka
 - Landscape Management of Hämeenkyrö National Landscape Area fitnut, Hämeenkyrö, Suopma
 - Implementation of the Complex Nature Conservation and Landscape Management Programme in the Zámoly Basin fidnu, Public Foundation for Nature Conservation Pro Vértes, Ungár
 - The Val di Cornia Parc System fidnu, Val di Cornia, Itália
 - Biodiversity and Natural Resources Management Project fidnu, Association for Nature Conservation, Durka
 - Regional Distribution of Landscape Types fidnu (University of Ljubljana, Slovenia) oaččui sierradovddastusa fitnu oktavuođas dahkkojuvvon barggu ovdamearkkalaš árvvus.

Eurohpá ráđi válđočálli ovddasteaddji miedihii duovddabálkkašumi ja gudnemáinnašumi virggálaččat 8.10.2009 Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimii guoskevaš gávccát čoačkimis, mii dollojuvvui Ruota Malmössä 8.–9.10.2009. Dán dilálašvuođa birra almmustuhttojedje moanat preassadieđáhusat.

2. áigodat: 2010–2011

Oktasašsoahpamuša soahpamušbelliid bivde 9.2.2010 ovdanbuktit iežaset evttohasa Eurohpá ráđi váldočállái 31.12.2010 rádjai. Čuovvovaš fitnut ovdanbuktojedje:

Lahttoriika ja riikkadási bálkkašupmi	Evttohas	Fitnu namma
Belgia	Parc naturel des Plaines de l'Escaut	Route paysagère réalisée par le Parc naturel des Plaines de l'Escaut
Kypros	Polystypos Community Council	Hazel orchards located within the CY2000009 Natura 2000 site
Čeahkka	Regional Land Office Prostějov	Čehovice, district Prostějov – Moravia
Suopma	Suoma luonddusuodjalanlihttu	Management of endangered traditional biotopes and the preservation of the traditional Finnish rural landscape
Frankriika	Syndicat mixte d'étude d'aménagement et de gestion de la base régionale de plein air et de loisirs du Port aux Cerises	Le Port aux Cerises
Ungár	Kaptárkő Természetvédelmi és Kulturális Egyesület (Beehive rock Nature Conservation and Cultural Association)	Maintaining landscape heritage of Bükkalja Region
Itália	City of Carbonia	Project Carbonia: Landscape Machine
Vuolleeatnamat	Foundation Landscape manifesto	Stichting Landschapsmanifest
Norga	County of Hordaland	Herand Landscape Park
Serbia (vuolláičálliriika)	"Podunav" Backi Monostor	Backi Monostor
Slovákia	Ekopolis Foundation	The Grant Programs of Ekopolis Foundation
Slovenia	Slovenian Association of Landscape Architects	We are Making our Landscape
Spánia	Government of Catalonia's Ministry of Education and Ministry of Town, Country Planning and Public Works (DPTOP), Landscape Observatory of Catalonia (OPC)	City, territory, landscape: A project to educate and raise awareness about landscape
Stuorra-Británia	Durham Heritage Coast Partnership	Durham Heritage Coast

Ministtarkomitea dahká loahpalaš mearrádusa gilvui dahje gudnemáinnašumi várás dohkkehuvvon evttohasain. Buot fitnut ovdanbuktojit almmolaččat Eurohpá ráđi neahttasiidduin, vai fitnut movttiidahtášedje earáid sullasaš doaimmaide.

Dieđuid ja dutkamuša gáhtten

Eurohpá ráđi áššedovdit dahket čilgehusmuittuhančállagiid Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš áššiin. Muittuhančállagat addojuvvojit áššáigullevaš áššedovdikomiteaide. Dássáži muittuhančállagat leat dahkkojuvvon čuovvovaš fáttáin:

Fáttát

- Landscape policies: contribution to the well-being of European citizens and to sustainable development (social, economic, cultural and ecological approaches) [sámeg. Duovddapolitiikka: váikkuhus eurohpálaččaid buorredillái ja bistevaš ovdáneapmái (servodatlaš, ekonomalaš, kultuvrralaš ja ekologalaš lahkonaovuogit)]
- Landscape identification, evaluation and quality objectives, using cultural and natural resources (sámeg. Duovdaga identifiseren, árvoštallan ja kvalitehtaubmilat kultur- ja luondduriggodagaid vuodul)
- Awareness-raising, training and education (sámeg. Diđolašvuoda lasiheapmi ja skuvlen)
- Innovative tools for the protection, management and planning of landscape (sámeg. Innovatiivvalaš bargoneavvut duovddasuodjaleapmái, -dikšumii ja -plánemii)
- Landscapes for towns and suburban and peri-urban areas (sámeg. Duovdda gávpogis, ovdagávpotguovllus ja čoahekkebáikkiid lahkosiin)
- Landscape and transport infrastructures: roads (sámeg. Duovdda ja johtalusinfrastruktuvra: geainnut)
- Selected EU funding opportunities to support the implementation of the European Landscape Convention (sámeg. Válljejuvvon EU:a ruhtadanvejolašvuodát Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttima doarjjan)
- European local landscape circle studies (sámeg. Eurohpálaš báikkálašduovdaga gierdodutkamušat)
- Landscape and education (sámeg. Duovdda ja skuvlen)
- Road infrastructures: tree avenues in the landscape (sámeg. Geainnuid infrastruktuvra: duovdaga muorragujit)
- Landscape and ethics (sámeg. Duovdda ja etihkka)
- Landscape and wind turbines (sámeg. Duovdda ja bieggaturbiinnat).

Raporttat leat fidnemis Eurohpá ráđi preanttusin (Council of Europe Publishing):

- Council of Europe, Landscape and sustainable development: challenges of the European Landscape Convention, Council of Europe Publishing, 2006
- Council of Europe, Landscape facets, Council of Europe Publishing (almmustuhtto 2011:s)

Diđolašvuoda lasiheapmi

Futuropa, for a new vision of landscape and territory bláđđi

Duovdaga ja Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša čalmmustuhttima várás leat moanat áššegirijit sihke njeallje Naturopa-bláđi nummira, maid Eurohpá ráđđi lea almmustuhttán. Bláđđái lea addojuvvon ođđa namma, *Futuropa, for a new vision of landscape and territory*, mii deattuha prentosa temáid sektorrájiid rasttildeaddji iešlági.

Duovdagii guoskevaš temát:

- Landscapes: the setting for our future lives (sámeg. Duovdda: min boahteáiggi arena), Naturopa (1998, nr 86)
- The European Landscape Convention (sámeg. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš), Naturopa (2002, nr 98)
- Landscape through literature (sámeg. Duovdda girjjálašvuodas), Naturopa/Culturopa (2005, nr 103)

- Vernacular rural housing: heritage in the landscape (sámeg. Ovddešlágan dálonguovlovisttit: árbeduovdda), Futuropa: for a new vision of landscape and territory (2008, nr 1)
- Landscape and transfrontier co-operation (sámeg. Duovdda ja rájiid rasttildeaddji ovttasbargu), Futuropa: for a new vision of landscape and territory (2010, nr 2)
Naturopa ja Futuropa neahtasiiddut: www.coe.int/naturopa/futuropa.

International Heritage Photographic Experience – Heritage and Landscape (IHPE) -doalut

International Heritage Photographic Experience – Heritage and Landscape čuovgagovvagiivvu (IHPE) vuoitigovat leat ovdan Eurohpá ráđi oaivegoartilis Strasbourgas gilvvu bálkkašandoaluid áiggi. Dáidda doaluide oassálastet sullii čuohte nuora moanain lágideaddjiriikkain. Gilvvu ulbmilin lea láidestit nuoraid kreatiivvaš ja persovnnalaš lahknanvuohká birastahtti kultuárbaí ja duovdagii čuovgagovvema vugiiguin.

Dieđuid fidnenvejolašvuoda gáhtten: Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša neahtasiiddut

Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša gieđahalli siidduin gávdnojit ee. čuovvovaš sisdoalut eangals- ja fránskkagillii: Dasa lassin dáin siidduin beassá Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušii guoskevaš diehtovuogádhakii, man birra mearriduvvo oktasašsoahpamuša ollašuhttima rávvagiidda guoskevaš ávžžuhusas CM/Rec(2008)3, man ministtarkomitea lea addán lahttoriikkaide.

The screenshot shows the official website of the European Landscape Convention. The header includes language options for English, Finnish, and French. The main title is 'The European Landscape Convention'. Below the title, there is a paragraph explaining the convention's purpose: 'As a reflection of European identity and diversity, the landscape is our living natural and cultural heritage, be it ordinary or outstanding, urban or rural, on land or in water.' The text further states that the convention was adopted on 20 October 2000 in Florence (Italy) and came into force on 1 March 2004. The website is organized into several sections: 'About the Convention' (with links to the text, explanatory report, guidelines, and parties), 'Documentation' (with links to reference texts, publications, and magazines), 'Meetings of the Convention' (with links to conferences, workshops, seminars, working groups, and the 10th anniversary celebration), 'Landscape Award' (with links to award sessions and rules), and 'National actions' (with links to a compendium and national implementation). On the right side, there are three boxes: 'News' (with a link to the 11th meeting of the award forum), 'CDPATP' (with a link to the steering committee), and 'Related activities' (with a link to the Council of Europe conference). At the bottom right, there is a 'Contacts' box with a link to the Council of Europe.

Govva 1. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša neahtasiiddut (fránska- ja eangalsgillii): www.coe.int/EuropeanLandscapeConvention; www.coe.int/EuropeanLandscapeConvention/fr

Loahppaárvalus

Eurohpá ráđi lahttoriikkaid riikkanjunnošiid ja ráđđehusaid Eurohpá ráđi goalmmat njunnošiidčoahkkin dollojuvvui 17.5.2005 Warsawas. Dalle dohkkehuvvui doaibmaplána, mas lea bistevaš ovdáneami ovddideapmái guoskevaš oassi, mas gávnnavuvvojit čuovvovaš áššit: Mii čatnasat buoridit iežamet riikkavuložiid eallinkvalitehta. Danin Eurohpá ráđđi geahččala dálá vugiiguin ovddidit ja doarjut birrasii, duovdagii, eanageavahanplánemii sihke luondduroasuid dustemii ja hálddašeapmái guoskevaš ovttaiduhtton doaibmavugiid bistevaš ovdáneami perspektiivvas.

Duovdda lea moderna doaba, mii gokčá buot njeallje bistevaš ovdáneami oassesuorggi: luonddu, kultuvrra, servodaga ja ekonomijja. Seammás duovddadoaba ovdána ja rievdá dađistaga. Duovdda lea áidnalunddot biras ja deaivadanbáiki, muhto seammás dat lea dehálaš oassi olbmo ja servodaga fysalaš, psyhkalaš ja vuoiŋjalaš buorrediliis. Duovdda lea inspirašuvvna gáldu, mii doalvu olbmuid individuála ja kollektiivvalaš mátkái áiggi, saji ja miellagovahallama čađa.

Buot ráđđehusat, mat geahččalit váldit atnui prinsihpaid buori hálddašanvuogi mielde, galget váldit duovdaga doarvái bures vuhtii sihke iežaset riikkadási ja riikkaidgaskasaš doaibmaprinsihpain.

Čuovvovaš ovdamearkkain boahtá ovdan dán áššis dáhpáhuvvan ovdáneapmi manjimuš logi jagi áiggi:

- Duovdda váldojuvvo eanet ja eanet vuhtii ráđđehusaid politihkalaš prográmmain.
- Oktasašsoahpamuša meroštallamis ovdanbukton duovddadoaba váldojuvvo buorebut ja buorebut vuhtii riikkaidgaskasaš, riikkadási, guvllolaš ja báikkálaš doaibmaprinsihpain, ja olbmot dovdet doahpaga buorebut ja buorebut.
- Oktasašsoahpamuša njuolggadusain ovdanbukton, duovdagii guoskevaš lágat ja njuolggadusat leat dahkkojuvvon.
- Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttin dihte lea ovddiduvvon mávssolaš riikkaidgaskasaš ovttasbargofierpmádat.
- Riikkaidgaskasaš, riikkadási, guvllolaš ja báikkálaš eiseválddiid gaskii sihke ministerijaid ja guvllolaš dahje stáhtalaš virgebáikkiid gaskii duddjojuvvot ođđa ovttasbargohámit.
- Riikkat ja guovllut barget ovttas duovddaáššiiguin riikkarájiid rastá.
- Duovddabargguid várás leat vuodđuduvvon sierra lágádusat ja organisašuvvnnat, dego dárkonstašuvvnnat, guovddážat ja duovddainstituhtat.
- Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša hárrái leat ásahuvvon riikkadási duovddabálkkašumit.
- Allaoahpahagain leat álggahuvvon oktasašsoahpamušii guoskevaš skuvlenprográmmat ja geasseuniversitehtain duovdagii guoskevaš skuvlen.
- Biennálat sihke duovddafestiválat ja -čájáhusat lágiduvvojit, ja oktasašsoahpamušii guoskevaš filbmamateriála leat válmmaštallamin.

Čuovvovaš fáttát nannejit dáid juksosiid ja dutket ođđa vugiid duovddalaš lahknanvuogi ovddidan dihte.

Gáldu: Treaty Office čujuhusas <http://convention.coe.int>

MÁDGGARIIKALAŠ JA RÁJIID RASTTILDEADDJI OVTTASBARGU: VEJOLAŠVUOHTA AINGE BUORET DUOVDAGII

Jean-François Seguin

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušas mearriduvvo ahte "dáid [duovdagiid] meroštallan- ja árvoštallanvugiid veahkin geavahuvvo vásáhusaid ja doaibmavugiid lonohallan, mii lágiduvvo soahpamušbeliid gaskkas Eurohpá dásis 8. artihkkala mielde". Artihkkalis 8 mearriduvvo ahte "soahpamušbealit čatnasit bargat ovttas beavttálmahttin dihte dán oktasašsoahpamuša eará artihkkaliid vuodul ollašuhtton doaimmaid ja erenoamážit čatnasit addit nubbi nubbi teknihkalaš ja dieđalaš veahki duovddaáššiin vásáhusaid ja dutkanprošeavttaid bohtosiid čoaggima ja lonohallama bokte".

Vai dáid njuolggadusaid sáhtášii ollašuhttit nu beaktilit go vejolaš ja seammás ođasmahttit ng. duovddakártagirjiid, mat leat leamaš Frankriikkas anus juo jagi 1994 rájes, de Frankriikka duovddapolitiikka vástideaddji Ekologiaministeriija evttohii 2005:s ahte galge lágiduvvot rájiid rasttildeaddji bargobájit. Frankriikkas vásáhusaid ja doaibmavugiid lonohallan lea addán ollu duovddakártagirjiid meroštallamiid dárkkálmuhhtinbargui.

Bargobájiid vuodđun lea ovttagedán jurdda das, ahte duovdda lea juoga, mii joatkašuvvá riikkaráji rastá. Bargobájit lágiduvvojit guovlluin, main leat oktasaš duovdagat ja eanadagat beroškeahhtá das ahte daid gaskkas lea riikkarádjii. Duovddaguovlluid lagasvuoda ja sullasašvuoda geažil lea vejolaš veardádallat geavahuvvon doaibmavugiid ja bohtosiid, maid daiguin sáhtá juksat.

Bargobáji vuodđobargu álgá juo mealgat ovdal ieš bargobáji álggaheami: materiála válmmaštallagohtet ja dat doaimmahuvvo oassálastiid atnui mánotbadji ovdal bargobáji álgima. Ieš bargobádjii álgá olgun báikki alde nu, ahte oassálastit besset veardádallat iežaset duovddaádddejumi govvidan dihte duovdaga iežaset ovdaságain ja veardádallat geavahuvvon doaibmavugiid goabbat bealde ráji. Dát dehálaš vuodđobargu joatkašuvvá dasto siste, gos oassálastit ságastallet ja muitalit, maid guhtege jurddaša áššis. Bargobádjii nohká dasa ahte oassálastit dahket ovttas bargobáji loahppaárvalusaid projektora vehkiin.

Goluid geahpedan dihte nu uhccin go vejolaš bargobájit lágiduvvojit eaktodáhtolašvuoda vuodul: juohke oassálasti vástida ieš iežas mátkke- ja idjadangoluin ja báikkálaš virgebáiki dahje ministeriija doarju bargobáji resurssaidis olis. Oassálastiid mearri lea ráddjejuvvon 30:ái, vai bargobádjii attášii nu ollu go vejolaš buohkaide. Dábálaččat ii leat lágiduvvon dulka- dahje jorgalanbálvalus, muhto buohkaid goittotge ávžžuhit hállat iežaset eatnigielain, amaset šaddat vierrogiela geavaheamis boastoipmárdusat duovdagii guoskevaš sániid duođalaš mearkkašumiid dáfus. Guokte giela máhtti olbmuid (dábálaččat stuđeanttat) bivdet dárbbu mielde dárkkálmuhhtit geavahuvvon sániid ja doahpagiid mearkkašumiid. Dát lea erenoamáš dehálaš ášši, dasgo moanain gielain duovddadoahpagat sulastahttet sakka, vaikko eai mearkkašge seammá. Rájiid rasttildeaddji bargobájiin ožžojuvvon vásáhusa vuodul in nappo geahččal dákko ohat juoga dihto sáni dahje doahpaga dárkilis jorgaleami muhto ovdal juo áddet, mo gielat ja kultuvrrat sihke dieđalaš ja teknihkalaš sátnerájut vástidit nubbi nuppi.

Guđege bargobájis oassálastit oahpásmuvvet juoga fáddái, mainna duovdagat identifiserejuvvojit ja árvoštallojit: Vallonia guovllus fáddán lei čoahkkáigeassu duovddakártagirjiin gieđahallon temáin ja fáttáin; Spánias guorahalle, mo duovddaovttadagat, -struktuvrrat ja -elemanttat meroštallojit; Itáliassa báikkálaš oainnuid vuhtiiváldima; Storra-Británias duovddadynamihka ja Kataloniassa duovddakártagirjiid sierra geavahančuozáhagaid. Mii leat maiddái bovden guđege bargobádjái áššedovdiid Eurohpá eará riikkain seamma dahje lagas dieđasuorggis (omd. guovloekologalaš plánen). Ná loahppaárvalusain šaddet ainge vuđoleapport. Duovddaáššiin gánnáha álo atnit ávkin kollektiivvalaš fihhtolašvuoda.

Kollektiivvalaš fihhtolašvuoda prinsihppa lea mu mielas Firenze čoahkkima okta deháleamos bohtosiin. Rájiid rasttildeaddji bargobájit ovddastit erenoamáš bures kollektiivvalaš fihhtolašvuoda, dasgo moanat daidda oassálasti Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša soahpamušbealit ovddastit maiddái almolaš eiseválddiid,

riikkaid, guovlluid, eanagottiid ja gielddaid, dutkiid, ámmáhisbargiid ja riikkavulošorganisašuvnnaid. Dákkár smávvalágan ja hálbbes bargoneavvu, masa buohkat sáhttet oassálastit, lea beaktilis ja ávkkálaš lassi Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttima várás oaivvilduvvon bargobájiide.

Frankriikka ja Vallonia guovllu rájiid rasttildeaddji bargobáđji

Bargobáđji lágiduvvui Frankriikkas Pointe de Giveta guovllus ja Vallonias Fagne-Famenne duovddaguovllus ja dan lulágeahčen. Dán guovllus Ardenniin leat eahpitkeahhtá ollu sullasašvuođat muhto maiddái earut goabbat bealde ráji, mas leat báhcán mearkan ovdeš tuollostašuvnnat. Dáinna dutkamušain geahččaledje nannet identifiserenproseassa ja duovddaárvoštallama rávvagiid sihke meroštallat eavttuid addojuvvon dieđu nannemii. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša meroštallama mielde duovdda galggašii leat ovttalágan dálá guovloekologalaš plánema mieldásaš lahkonašuvugiin, oktan eurohpálaš duovdaga árvvoštallanevttohusain ELCAI (European Landscape Character Assessment Initiative). Bargobáđjis dutkojuvvojedje čuovvovaš áššegirjiit: fránskalaš guovlluide guoskevaš Regional landscape atlas of Champagne-Ardenne, belgialaš guovlluide guoskevaš Landscape Territories of Wallonia sihke Hollándaš Wageningena allaoahpahaga buvttadan LANMAP2 ELCAI -kártta.

Bargobáđji boadusin riegádii ng. lohkantabealla (reading grid) duovddakártagirjái. Dáinna tabeallain sáhtá sihkkarastit kártagirji kvalitehta, go kártagirji dieđut dárkkistuvvoji dihto čuoggáid vuođu:

Frankriikkas dákkár lohkantabealla geavahepmi sihkkarastá almmustuhtton duovddakártagirjiid kvalitehta ja veahkeha dárbbu mielde dahkat ávžžuhusaid áššegirjiid beivema várás, mii galggašiige dahkkojuvvo 10 jagi gaskkaid. Vallonia guovllus lohkantabealla geavahuvvo Landscape Territories of Wallonia -áššegirji dárkkálmuhttimii ja guđege duovddaguovllu duovddakártagirji meroštallamii.

Frankriikka ja Spánia rájiid rasttildeaddji bargobáđji

Dát rájiid rasttildeaddji bargobáđji lágiduvvui Baskaeanamis. Baskaean lea historjjálaš ja kultuvrralaš guovlu, mii lea Spánias autonomalaš guovlu ja Frankriikkas oassi Pyrénées-Atlantiques departemeanttas. Bargobáđjis geavahedje duovddaarkiteavttaid Jean-François Morela ja Michele Delaigue 2003:s dahkan Landscape atlas of the Pyrenees-Atlantiques áššegirji ja Universidad Autónoma de Madrid -allaoahpahaga Rafael Mata Olmo geahču vuolde seamma jage almmustuhttin Atlas de los Paisajes de España áššegirji.

Bargobáđji ulbmilin lei meroštallat duovddaovttadaga, duovddastruktuorra ja duovddaelemeanttaid doahpágiid fránskalaččaid ja spánskalaččaid vásáhusaid vuođu. Dát golbma duovdaga oassesuorggi leatge váldojuvvon mielde juo 1993:s Frankriikka lánkaásaheami duovddasuodjalan- ja dikšunláhki.

Bargobáđji čielggadii kártaid mihttolávaide guoskevaš čuolmmaid. Duovddaovttadaga meroštallamii galggašii álo laktojuvvo das geavahuvvon mihttolávva. Frankriikkas duovddakártagirjiid árbevirolaš mihttolávva lea departemeantta geavahan mihttolávva: guorahallan dahkkojuvvo mihttolávas 1:25 000 ja boadusin fidnejuvvon dieđut leat mihttolávas 1:100 000. Stuorát guovlluin sáhtá geavahit stuorát ovttagaid gaskavuođa (bearrašat, joavkkut, tiipat, jna.). Dát guokte duovddakártagirjiid mihttoláva vástidit doaibmaulbmiliid.

Bargobáđjai oassálaste maiddái Vallonia ja Itália ovddasteaddjit sihke fránskalaš duovddaoahppolágadusaid oahpaheaddjit ja stuđeanttat. Bargobáđjis sohpe čuovvovaš meroštallamiin.

Duovddaovttadat: Duovddaovttadat oaivvilda juoga dihto báikái guoskevaš oassedahkkiid, sosiálalaš ádejjumiid ja duovddadynamihka joavkku, mii addá guoskevaš guvlui dan mihtilmasvuođaid. Dat earrána eará lagas duovddaovttadagain ovdalis máinnašuvvon dahkkiid olgguldas iešlági, ortniideami dahje hámi vuođu. Duovddaovttadagat identifiserejuvvojit duovddakártagirjiin mihttolávas 1:100 000, mii vástida Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša artihkkalis 1 meroštallon duovdaga. Duovddaovttadat vástida oktasašsoahpamuša duovddadoahpaga.

Duovddastruktuorrat: Duovddastruktuorrat oaivvildit seahkalashápmásaš objeavttaid, mat leat riegádan biofysalaš ja servodatlaš dynamihka aktiivvalaš vuorrováikkuhusa vuođu. Dat vástidit objeavttaid, guovllus Leahki ávnnaslaš elemeanttaid ja daid gaskasaš konkrehtalaš ja abstráhtalaš gaskavuođaid hábmen vuogádagaid, mat

ovttastahttet daid ja olbmuid oainnu daid birra. Duovddastruktuurat oavvildit dihto duovdaga mihtilmasvuodaid. Dat adnojuvvot ávkin vuosttažettiin duovdaga identifiseremis ja govvideamis. Dihto duovdda meroštallo čuohtejagiid áigge hápmašuvvan duovddastruktuuraid vuodul. Duovddaguorahallama oassesuorggit galget válljejuvvot daid strukturaid gaskavuodaid, gaskasaš ortnega ja duovdaga hápmašuvvannávccaid vuodul. Duovddastruktuurain vuhttojit historjjálaš ja dálá servodatlaš ja biofysalaš strukturaid vuorrováikkukhusat, mat hábmejit rápmarefereansa duovddasuodjaleami, -dikšuma ja plánema doaibmabijuide. Duovddastruktuuraid bargoneavvuid galggašii geavahit dárkilit. Dat leat identifiserejuvnon duovddastruktuurra symbolalaš ovdanbuktinvuohki, ja dákko ng. duovddablohkat (landscape blocks) leat mávssolaš elemeanttat.

Duovddaelemeanttat: Duovddaelemeanttat leat ávnaslaš objeavttaid ja strukturaid komponanttat. Nuppe dáfus muhtun duovddakomponenttat, mat eai leat vuogádagat (omd. ovttaskas muorra), sáhttet ovddastit dihto duovdaga mihtilmasvuodaid. Dát elemeanttat eai guorahallo dušše daid konkrehtalaš ávnaslašvuodá bokte muhto maiddá historjjálaš ja luonduárvui sihke guovllu geasuhussii guoskevaš perspektiivvas (muorra sáhtta ovdamearka dihte leat mávssolaš sihke dan historjjálaš symbolaárvvu ja šaddodieđalaš sierrakvalitehta dihte). Duovddaelemeanttat eai vealttakeahtta leat dušše ovttaskas čuoggát. Ovdamearka dihte duovdaga allodatearut leat juo daninassii duovddaelemeanta, mii sáhtta ovtas eará elemeanttaiguin, dego ássanbáikkiiguin ja eanadoaluin, hábmet bealistis duovddastruktuurra.

Frankriikka ja Itália rájiid rasttildeaddji bargobádji

Goalmát bargobáji temán lei riikkavuložiin oainnuid ja áiccastagaid laktin duovddadieđuid ovddideapmái. Dán vuogi atnet ávkin Itália guvllolaš duovddaplánemis ja eará sullasaš bargoneavvuin.

Lea erenoamáš dehálaš váldit vuhtii riikkavuložiid oainnuid, go meroštallá duovdaga (guovlu dakkárin go olbmot dan jurddašit leat ja man iešvuodáht bohtet luonddu ja/dahje olbmo doaimmain ja vuorrováikkukhusas) ja duovdaga kvalitehtataulbmiliid (ovttaskas duovdagii guoskevaš dakkár ulbmilat, maid doaibmaválddálaš eiseválddit hábmejit daid doaivagiid vuodul, mat riikkavuložiin leat iežaset birrasa duovddalaš sárgosiid hárrái).

Dasa lassin Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša artiikkalis 6 C mearriduvvo ahte guhtege soahpamušbealli galgá čatnasit "árvvoštallat ná meroštallon duovdagiid nu, ahte váldá vuhtii dan sierraárvvu, man áššáiosolaččat ja álbmot daidda addet". Danin galgáge guorahallat, mo dáid oainnuid sáhtášii čohkket oktii ja ovdanbuktit duovddakártagirjiin.

Bargobádji gokčá riddoguovllu Frankriikka Nizzas Itália San Remoi. Dát Gaskameara ja Álppaid gaskii báhcci seakka riddobihtta lea álo leamaš johtolagaid deaivvadanbáiki ja gávpebáiki. Bargobáji doarjjaáššegirjiide gulle Nizza gieldda Agenda 21 ja evttohus sihkkelastinjohtolagas, mii galgai vuodđuduvvot San Remo ja Imperia gaskii. Bargobádji bovdejuvvojedje kollegat Vallonias ja Stuurra-Británias sihke Provence-Alpes-Côte d'Azura ja Rhône-Alpesa hálddahusguovlluid duovddakártagirjiid dahkkit.

Bargobáji boađusin ledje čuovvovašlágan loahppabohtosat:

Duovdaga meroštallama heivehettiin riikkavuložiid oainnuid sáhtta čielggadit nu, ahte sii besset oassálastit dakkár bargui. Mearrádusdahkanprosessii oassálastin ii oavvil mearrideami: mearrideamis vástidit ainge dán bargui jienastuvvon luohttámušolbmot. Riikkavuložiidda gánnáha goittotge addit duođalaš vásttu, vai sáhtta atnit ávkin dihto dehálaš máhtu.

Dán oktavuodas gánnáha dárkkálmuhttit dákko geavahuvvon doahpajiid: áiccastat lea oppalaš doaba, mainna čujuhuvvo vuosttažettiin olbmo duovdaga dárkomii guoskevaš neurofysiologalaš fihttenproseassaide. Representašuvdna fas čujuha dasa, mo ovttaskas riikkavuložat oktonassii dahje ovtas govvidit dihto duovdaga. Dát doaba geavahuvvo dábalépmosit erenoamážit duovddaplánema oktavuodas. Prefereansa čujuha juoga duovdaga vuoruheapmái earáid ektui. Prefereanssas hállet erenoamážit ekonomisttat, ja dasa guoská lahka máksinhálo doaba. Válljejuvnon čuozáhaga ektui dákko oavvildit prefereansa, mas okta duovdda adnojuvvo guovtti vejolaččas čielgasit buorebun. Dát viggamuš čujuha ovttaskas olbmo dahje servoša dihto duovdaga dihto sárgosa guoskevaš hálui dahje sávaldahkii. Dakkár duovddameroštallamii mii galgat viggat, vaikko dat leage juogalágan utopia. Doahpagat eai govčča eret nubbi nuppi, muhto daid galgá geavahit dárkilit.

Dillái ja báikái guoskevaš áiccastagat: Áiccastagaid galgá sáhttit ásahit dihto báikki ja dili oktavuhtii. Áiccastagat molsašuddet guovllu mihttoláva mielde. Guđege mihttolávas lea sierralágan árvovuogádat, mii

vástida riikkavuložiid dahkan máilmmiviidosas, báikkálaš ja individuála málle. Sierralágan doaibmavuogit, dego gulaskuddamat, jearahallamat, bargobájit, čoahkkimat, čájáhusat ja einnosteamit, geavahuvvojit guovllu mihttoláva mielde.

Áiggi mielde rievdi áiccastagat: Áiccastagat rivdet duovdaga ja olbmuid rievddadettiin. Áiccastat ovdána dihto vuogi mielde, mii laktása dávjá oassálastimii daninassii dahje servodatlaš ja ekonomalaš nuppástusaide. Danin lea dehálaš identifiseret, goas oassálastin ja áiccastagat leat identifiserejuvvon duovddapolitiikkas ja dan ollašuttimis. Lea maiddái dehálaš váldit oassálastima politiikka ollašuttima goziheami oassin.

Áiccastagat, ruossalasvuodát ja konfliktat: Dáikko lea jearaldat málliid, doaibmiid ja servodatlaš joavkkuid gaskasaš ruossalasvuodáin, mat galget merkejuvot duovddakártagirjiide. Vaikko oassálastin čoavddášiige oasi dákkár ruossalasvuodáin, de buot konfliktat ii gávdno čoavddus. Dákkár konfliktat galgetge merkejuvot duovdaga suodjalan-, dikšun- dahje plánenevttohussii.

Dárkoma viidodat: Servodatlaš representašuvnnat vuodduvvet golmma dássái: Máilmmiviidosas mihttolávas čujuhuvvo oktasaš (eurohpálaš?) kultuvrii, mii seammás čujuha mearkkašahtti oktasaš duovddamálliide (dálanguovloduovdda, láiddon, pittoreska duovdda, majestehtalaš duovdda, guvllolaš duovdda jna.). Báikkálaš mihttoláva čujuha min ássan- ja bargobáikki empiiralaš kultuvrii. Dat bohciida ovttaskas olbmuid persovnnalaš báikedeovdamušas ja dasa guoskevaš sosiálalaš gaskavuodáin ja muittuin. Persovnnalaš mihttoláva laktása kultuvrii, man ovttaskas olmmoš lea ieš duddjon iežas eallima áigge. Dán golmma mihttoláva vuorrováikkuhus veahkeha áddet duovdagii guoskevaš gaskavuodáid mohkkáivuodá ja buktá ovdan ruossalas áiccastagaid (seamma olmmoš sáhtá oktanaga juogo čáppášit ja romášit dihto duovdaga). Ovttaskas duovdaga sáhtá oaidnit sierralágan, muhtumin gaskaneaset oktiiheiveamehtun rápmarefereanssain bokte.

Moanat doaibmavuogit: Bargobáji áigge gieđahallon doaibmavugiid vuodul sosiálalaš mihttoláva fuobmájuvvui stuoramus čuolbman. Smávva guovllus sáhtá báikkálaš ássiid ja ránnjážiid gaskkas dahkat gulaskuddandutkamušaid. Viiddis guovllus buot olbmuid lea veadjemeahtun jearahallat. Loahpas galgá váldit vuhtii dárbbu bidjat áiccastagaid báikki ja dili oktavuhtii vejolaš doaibmabijuid hárrái. Prefereansadoaibmavuogi vuodul ii sáhte válljet rivtteslágan doaibmabijuid.

Doaibmavuohti heiveha buot duovdagiidda (ovdamearkka dihte ruonas ja jalges duovdagii) ovttá áidna málle ja homegenisere duovdagiid dán málle vuodul, mii geahpeda duovdagiid mánggahápmásašvuodá.

Frankriikka ja Stuorra-Británia rájiiid rasttildeddji bargobáji

Bargobáji temán lei duovddadynamihka laktin duovddakártagirjiide. Válljejuvvon guovlu ovddasta Frankriikka ja Stuorra-Británia dološ oktavuodá dahjege Englándda kanála. Stuorra-Británia Devona ja Frankriikka Cotentina guovlluide mihtilmas miesttaáidid ja muorrašattodagaid ludden bealdoduovdaga ruohttasat leat normánnaid gaskaáigásaš lágas. Iežas mearkkašahtti historjja geažil duovdda heive erenoamáš bures duovdaga áiggálaš mihttoláva dutkamii.

Bargobáji bohtosat muittuhit das, ahte Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša mielde duovddadynamihka guorahallama ii sáhte sirret duovdagii guoskevaš dieđus. Buot duovdagat rivdet dađistaga luonddu ja servodaga vuogádagaid fárus. Buot duovdagat leat historjjálaš proseseassa boađus. Historjjálaš dynamihka guorahallan veahkeha čilget duovdagiid mihtilmas sárgosiid.

Duovdaga ovdáneapmi galgá meroštallot duovdaga iešlági, viidodaga, geavahanulbmila ja ritmma mielde, ja nuba guorahallan vuodduvva áššegirjegálduide, arkiivvaide, gieddebargui ja veahkadatdutkanmušaide.

Duovddadynamihka galgá guorahallat golmma latnjalas áigodaga vuodul. Vássánági (čuotejahki, duháttjahki) galgá dutkojuvot danin, vai sáhtá áddet servodaga ja luonddu guhkitáiggi vuorrováikkuhusa. Duovdda lea sihke doaibmiid ja dárkojeaddjiid (geahččit) buvttá. Dáláš (logijahki) galgá dutkojuvot nu, ahte guorahallojit nuppástusaid, politiikka, statistihkaid, ekonomijja, kartografijja ja dokumenterema oinnolaš mearkkat, vai sáhtášii áddet mañimuš logi jagi ovdáneami. Duovdaga elemeanttat ja struktuvrrat, dego eahpedássitvuohta, materiálat ja teknikat, miesttaáidit, eanadoalu nuppástusat, ássanbáikkiid ovdáneapmi, ruovdegeainnuid ráhkadeapmi ja eallinvuogi nuppástusat, vuhttojit buot dálá nuppástusain. Áicojuvvon ja guorahallon nuppástusat árvoštallojit servodatpolitiikkalaččat. Dát addá seammás vejolašvuodá muitalit dálá juo plánejuvvon ja einnostahtti dynamihkas. Loahpas galgá vel guorahallat boahttevaš ovdáneami. Bistevaš ovdáneapmi gáibida guhkitáiggefitnuid, muhto

dađibahábut mánggat dálá fitnut leat oaivvilduvvon oanehis áigái. Buot duovdagat rivdet áiggi mielde, muhto oppalaččat geahčadettiin duovddakártagirjiid gánnáhivččii beivet logi jagi gaskkaid.

Duovddadynamihkas vuhttojit máilmmiviidosaš ja báikkálaš proseassat. Globála málle vástida guvllolaš, riikkadási dahje eurohpálaš mihttoláva guovlorájiid rasttildeaddji nuppástusaid. Báikkálaš málle vástida nuppástusaid duovddaovttadagaid mihttoláva dásis (duovdda). Báikkálaš dynamihka dutkama vuođul sáhtta hábmet ainge buorebut duovdaga kvalitehtaubmiliid nu, ahte váldojuvvot vuhtii globála proseassat. Eurohpás globála dynamihka lea váikkuhan ja váikkuha ainge báikkálaš dynamihkkii sierra vugiiguin. Duovdaga mánggahápmásašvuođa seailuhan dihte lea erenoamáš dehálaš identifiseret báikkálaš dynamihka ja erenoamážit dan, mii sáhtta váikkuhit globála dynamihkkii.

Nuppe dáfus ovdáneami govvideamis galgá sirret duovddastruktuuraid váikkuheaddji mávssolaš dynamihka (láiddoma muhttin šaddadaneanan) uhcit mávssolaš dynamihkas (omd. vurrolagaid šaddadeapmi), ja nuppe dáfus gaskaboddosaš dynamihka bistevaš dynamihkas.

Omd. duovddakártagirjiin geavahuvvon dynamihka ovdanbuktinvuogis galgá sirdásit eanageavaheami dynamihkas duovddadynamihkkii. Duovddadynamihka lea mohkkás proseassa. Duovddaovttadagaid mihttoláva galggašii ovdanbuktit golmma dimenšuvnnas (omd. laiggoskovádagaiguin). Dynamihka sáhtta govvidit ja lokaliseret kártagirjiide guoskevaš duovddadárkonstašuvnnaid govven čuovgagovaid vuođul. Go teknikka ovdána, de dáid áššiid sáhtta várra boahteáiggis buvttadit animašuvdnan.

Frankriikka ja Katalonia rájiid rasttildeaddji bargobádji

Viđat bargobádji lágiduvvui Katalonia Olotis. Katalonia duovddadárkonstašuvdna Observatori del Paisatgen lei bovden oassálastiid dán bargobádjái. Bargobáji temán "From characterization to action" (sámeg. Duovdaga govvideamis doaimmaide). Ulbmilin lei meroštallat, geaid várás duovddakártagirjiit ledje oaivvilduvvon, mii lei daid geavahanulbmil ja mat ledje geavahaneavttut. Válljejuvvon guovlu lei dieđusge Pyreneaváriid birrasiin dán guovtti riikka rádjeguovllus.

Duovddakártagirjiin ávkašuvvet mearrádusdahkkit:

- Duovddakártagirjiit fálet hui dokumenterejuvvon dieđuid mearrádusdahkama doarjjan, dasgo dat ásahit áicamiid ja ovdáneami rivttes mihttogaskavuodaide ja identifiserejit mávssoleamos duovddahástalusaid. Dat buvttadit ávkkálaš dieđuid duovdagii guoskevaš ja sektorguovdasaš meannudanvugiid várás. Duovddakártagirjiiguin duovdaga sáhtta ovttaiduhhtit sektorguovdasaš meannudanvugiide, ja ná daid sáhtta dasto atnit ávkin áššáigullevaš bargoneavvuid ovddideamis.
- Duovddakártagirjiit leat refereansaáššegirjiit. Dat eai leat iešlági dáfus normatiivvalaččat. Nuba livččii sávahahtti ahte áššáigullevaš eiseválddit dohkkehivčče duovddakártagirjiid.
- Duovddakártagirjiit buvttadit iežaset váikkuhanolis duovdaga suodjaleapmái, dikšumii ja plánemii gullevaš kvalitehtaubmiliid dahkama dáfus ávkkálaš dieđuid. Jos dieđut juogaduvvojit, de maiddáii ulbmilat juogaduvvojit gelbbolaš eiseválddiid gaskan.
- Duovddakártagirjiit leat mearrádusdahkkiid ja teknikkalaš bálvalusaid atnui oaivvilduvvon skuvlenbargoneavvut ja diđolašvuođa lasihanneavvut.

Duovddakártagirjiin ávkašuvvet riikkavuložat:

- Duovddakártagirjiid geažil riikkavuložat sáhttet oassálastit eanageavahanplánemii guoskevaš mearrádusdahkamii. Almmolaš oassálastima bokte ožžojuvvon dieđut galget váldojuvvot mielde duovddakártagirjiide.
- Duovddakártagirjiid bokte riikkavuložat ohppet buorebut ovttas guorahallat duovdaga dehálašvuođa ja duovddaárvvuid, mii dahká vejolažžan suokkardit mánggalágan boahteáiggi višuvnnaid.
- Duovddakártagirjiit ovddidit suorggi skuvlenprográmmaid ja lasihit riikkavuložiid diđolašvuođa dáin áššiin.
- Galget geavahuvvot mánggat kanálat (omd. bláđit, televišuvdna, interneahhta, prentosat). Duovddakártagirjiid juohkima ii galggašii ráddjet dahkkivuoigatvuođaráddjehusaiguin jed., vai dat livčče nu

mángasa olámuttus ja nu álkit fidnemis go vejolaš.

- Duovddakártagirjiin ávkašuvvet áššedovdit, dego dutkit ja ámmátolbmot: dat áсахит оđђа dutkangažaldagaid ja fáallet dutkiide refereansadieđuid ja rávvagiid.

Rávvagat dárkkálmuhttet duovddakártagirjiid geavaheami:

- Duovddakártagirjiid galggašii beivet guovllu dynamihka ja guovloplánenáššegirjiid mielde. Beiven galggašii dahkkojuvvot 10 jagi gaskkaid.
- Duovddakártagirjiin galggašii leat maiddái prospektiivvalaš dimenšuvdna, mii sisttisoalašii govvidemiid ja raporttaid plánejuvvon fitnuin ja einnostemiin.
- Duovddakártagirjiit leat erenoamaš dehálaš bargoneavvu duovdaga mánggahápmásašvuođa ovdanbuktimis mángga sierra mihttolávas.

Gaskavuohta duovddaplánaide:

- Duovddaplánat (Katalonias Carta del Paisatge) leat duovddakártagirjiid čuovvovaš lávki, muhto maiddái eará geavahančuozáhagat galget ohccojuvvot.
- Duovddakártagirjiit sáhttet geahpedit goluid ja oanidit eará bargoneavvuid dárkkálmuhttimii golli áiggi (ee. plánat, vuodđogirjiit, plánaid ja prográmmaid birasváikkuhusaid árvvoštallan ja eará váikkuhusaid árvvoštallan).

Loahpas sáhtta vel gávnnaht ahte Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš fállá erenoamáš vejolašvuođa ollašuhttit kollektiivvalaš fihtolašvuođa prinsihpa ja ná mealgat jođálmahttit áššiid ovdáneami. Rájiid rasttildeaddji bargobájit leat álgga, man lea álki ollašuhttit ja mii buvttada ođђа bohtosiid, maid sáhtta dasto atnit ávkin duovdaga identifiserema ja árvvoštallama meannudanvuohkin.

Mu mielas ovttageardánvuoha ja beaktivilvuoha leat Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša guokte mávssoleamos ovddu. Oktasašsoahpamuša váibmosii gullevaš duovdaga kvalitehtaulbmiliid juksan lea ovdal juo kvalitehtii go mearrái guoskevaš ulbmil, mii gáibida moanaid dieđalaš, teknihkalaš ja operatiivvalaš proseassaid. Ná eurohpálaččat sáhttet "návddašit alladássásaš duovdagiin ja oassálastit viššalit daid ovddideapmái". Rájiid rasttildeaddji bargobájiid láhkásaš álgagat ovddidit mealgat dán ulbmila.

EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠ RUOŦAS – VUORDÁMUŠAT JA ULBMILAT

Jerker Moström

Dáinna čállosiin mun geahččalan oanehaččat mitalit Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttima deháleamos oassesurgiid birra RuoŦas. Gieđahalán das oktasašsoahpamuša ratifiseremii dolvon virggálaš muttuid ja dasa lassin dii beassabehtet oahpásmuvvat geavahuvvon ákkaid, ulbmiliid ja vuordámuččaid bokte vuđoleappot oppa prosessii.

Duogáš

RuoŦta lei viššalit mielde Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša válmmaštallanbarggus 1990-logu loahpageahčen. RuoŦta vuolláičálii oktasašsoahpamuša juo 2001:s, muhto dán maŋŋá virggálaš ratifiserenproseassa bisánii. Proseassa álggahuvvui fas 2006:s, go RuoŦa ráđđehus mearridii RuoŦa kulturárbelágádusa (Riksantikvarieämbetet) dahkat evttohusaid oktasašsoahpamuša ollašuttimis. Dán áiggis RuoŦta goittotge oassálasttii oktasašsoahpamušii guoskevaš eurohpálaš evttohusaide ja davviriikalaš ovttasbargui. Ođđajagemánus 2010 RuoŦta ratifiserii oktasašsoahpamuša, mii bođii fápmui 1.5.2011.

Válmmaštallanbargu

RuoŦas oktasašsoahpamušas vástida virggálaččat RuoŦa kulturministeriija, muhto oktasašsoahpamuša válmmaštallama operatiivvalaš bealli lea fápmuduvvon RuoŦa kulturárbelágádussii, mii lea ministeriija vuollásaš ráđđeaddi orgána. Oktasašsoahpamuša ratifiserema válmmaštalle golmma muttus ráđđehusa mearridan golmma mandáhta mielde, maid vuođul oktasašsoahpamuš dasto ratifiserejuvvui.

Jagi 2006 vuđolaš árvvoštallan

2006:s dahkkojuvvon vuđolaš árvvoštallamis guorahalle Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttinvejolašvuođaid. Árvvoštallama ulbmilin lei fuobmát dálá vuogádaga heajos ja nana beliid, ja dan boađusin riegdii evttohus doaimmain, maiguin duovddaáššiide fidnešuvvošedje ainge ollisleabbo doaibmarámat. Vai oktasašsoahpamuša ollašuttin lihkostuvašii, de evttohuvvojedje čuovvovaš gávccii oppalaš doaibmabiju:

- Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš galggai ratifiserejuvvot farggamusat
- galggai hábmejuvvot ollislaš duovddapolitiikka
- galggai váldojuvvot duovdda vuhtii láhkamearrádusain
- galggai ovdanbuktot duovdda resursan báikkálaš ja guvllolaš ovdáneamis
- oassálastinvejolašvuođat galge nannejuvvot
- diehtoháhkán galggai dorvvastuvvot
- riikkaidgaskasaš ovttasbargu galggai nannejuvvot
- duovddaperspektiivvat galge ovddiduvvot dutkamis ja skuvlemis.

Loahppaárvalusat ovdanbuktojedje ráđđehussii ođđajagemánus 2008.

Juridihkalaš árvoštallan

Maŋŋelis seamma jage kulturárbelágádussii oskkilduvvui ratifiserema juridihkalaš beliid čielggadeapmi. Ráđđehusa ulbmilin lei čielggadit, mo láhkamearrádusaid várra šattai rievdadit ovdal ratifiserema, vai oktasašsoahpamuša njuolggadusaid sáhtášii ollašuhhtit.

Čielggadusas oassebealit oahpásmuvve vuosttažettiin ruottelaš duovdagii guoskevaš guovtti láchkii: Ruota birasláchkii (Miljöbalken, 1999) ja plánen- ja huksenláchkii (Plan- och bygglag, 1987:2011). Duovddadoaba lea gal mielde guktuin lágain, muhto dat ovdanbuktojuvvo juogo juogaláŋan duogážin (visuálalaš, estetihkalaš) dahje eanaguovllu oktan dimenšuvdnan. Ruota kulturárbelágádusa mielde duovdda ii Ruota láhkamearrádusain oidnojuvvon Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušas oaivvilduvvon gokčevaš mearkkašumis. Danin guktuid lágaid oppalaš njuolggadusaide evttohuvvui ahte duovddadoaba galgai beivejuvvot, vai Ruota láhkamearrádusaid duovddadoahpaga dulkon heivešii oktii Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša dulkonvugiin.

Loahppaárvalusat ovdanbuktojedje ráđđehussii 2008:s. 2009:s Ruota kulturministeriija sáddii evttohusa cealkámušgulaskuddamii. Sullii 60 institušuvnna (virgebáikkit, guvllolaš ja báikkálaš eiseválddit, riikkavulošorganisašuvnna, allaoahpahagat jna.) vástidedje gulaskuddanbivdagii. Vástádusain bođii ovdan vástideaddjiid nana doarjja oktasašsoahpamuššii, muhto nuppe dáfus maiddái vuosteháŋku evttohuvvon láchkanuppástusaid dohkkeheapmái. Vástádusaid vuodul ráđđehus mearridii ahte láchkanuppástus eai ollašuhhttojuvvo ovdal ratifiserema.

Evttohus oktasašsoahpamuša ollašuhhtinrápman

Skábmamánu 2010 Ruota kulturárbelágádus oáččui ráđđehusas oktasašsoahpamuša ollašuhhtimii guoskevaš goalmát mandáhta. Dát bargu dikšojuvvui searválagaid eará áššáigulleaš oassebeliiguin: Vihttanuppelot deháleamos virgebáikki, gieldda ja eará institušuvnna bovdejuvvojedje oassálastit mandáhtii. Barggu boađusin riegádii oktasaš cealkámuš, mas evttohuvojit rámat Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhhtimii Ruotas. Mandáhta raporta addojuvvui ráđđehussii njukčamánu 2011. Čuovvovaččas raportta evttohus oanehaččat:

- Vásttu juogadeapmi eiseválddiid gaskkas lea erenoamáš dehálaš, vai oktasašsoahpamuš vuogáiduvvá bures sierra surggiid doaibmavugiide. Danin buot áššáiosolaš eiseválddiin galggašii leat vástu oktasašsoahpamuša njuolggadusaid ollašuhhtimis ja čuovvumis iežaset máhttosuorggis.
- Barggu koordineren dihte čohkkejuvvo eiseváldjejavku, man ságadoallin doaibmá Ruota kulturárbelágádus. Ruota kulturárbelágádusa lassin koordinerenjovkui gullet Ruota luonddusuodjalanlágádus Naturvårdsverket, Viessolágádus Boverket, Eanadoallolágádus Jordbruksverket, Vuovdestivra Skogsstyrelsen, Johtaluslágádus Trafikverket, Šaddanlágádus Tillväxtverket ja Ruota leanaráđđehukset.
- Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ratifiserema dihte eai ásahuvvo ođđa bargoneavvut dahje institušuvnna eige rievdaduvvo láhkamearrádusat. Muhto dál geahččalit baicce buoridit dálá meannudanvugiid ja vuogádagaid. Oktasašsoahpamuša ollašuhhtima hárrái lea goittotge dárbu jeavddalaš deaivvadanbáikái dahjege ng. riikkadási duovddaforumii, mii livččii erenoamáš dehálaš dieđuid ja vásáhusaid juohkima dáfus. Foruma ulbmilin livččii doaibmat movttiidahtti ja gokčevaš deaivvadanbáikin buot čanasjoavkkuide, dego eiseválddiide, gielddaide, riikkavulošorganisašuvnnaide, allaoahpahagaide ja eará áššáisosolaččaide.
- Galgá dahkkojuvvot riikkadási vuogádat, man deháleamos ulbmilin livččii dulkot oktasašsoahpamuša njuolggadusaid Ruota perspektiivvas nu, ahte váldojuvvojit vuhtii báikkálaš, eatnandieđalaš, politiikalaš ja hálddahušlaš mihtilmasvuodát. Dákkár vuogádat dahje áššegirji livččii erenoamáš dehálaš danin, ahte dalle sáhtášii láchit oktasaš ja oppalaččat dohkkehuvvon vuodu oktasašsoahpamuša dulkomis dan dilis, mas moanat eiseválddit juogadit vásttu oktasašsoahpamuša ollašuhhtimis. Dasa lassin vuogádat galggašii gieđahallat deháleamos áššiid ja áššáiosolaš čanasjoavkkuid, ja dat galggašii hámuhit oktasašsoahpamuša ollašuhhtima virggálaš struktuvrra. Dasa lassin vuogádat sáhtášii bálvalit oktasašsoahpamuššii guoskevaš koordinerema kommuniserema ja diehtosirdima dárbbuid.

Ulbmilat

Mii diđiimet álggu rájes ahte Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttin galggašii vuodđuduvvat čatnaseapmái, ii bággui. Duovddaoktasašsoahpamuša atnuiváldin geatnegasvuohtan dahje lága ásahan gáibádussan sáhtášii headuštít oktasašsoahpamuša ulbmiliid ollašuvvama, ja nuba min čoavddasátnin iežamet barggus lei ”dárbu” iige ”bággu”.

Dákkár ulbmil dagaha goittotge oalle gáibádusaid proseassa gokčevašvuhtii ja vuorrováikkuhussii. Galggai gávdnot dássedeaddu: ovttá dáfus galggai lasihit diđolašvuođa oktasašsoahpamušas ja nuppe dáfus stivret ja movttiidahttit čanasjoavkkuid oahpásmuvvat oktasašsoahpamuššii iehčanassii. Gaskasaš gulahallan ja ášši birra ságastallan leat guovddázis, go oktasašsoahpamuša guorahallá dán vuogi mielde. Jagi 2006 rájes gitta dássázii (2011) Kulturárbelágádus lea lágidan sullii 20 seminára oktasašsoahpamuša birra ja oassálastán badjel 50 seminárii, konferensii ja bargojovkui, main leat gieđahallan oktasašsoahpamuša.

2009:s Ruota kulturárbelágádus lágidii Ruota beales Eurohpá ráđi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimii guoskevaš jahkečoahkkima (Eighth Meeting of the Council of Europe of the Workshops for the Implementation of the European Landscape Convention), man temán lei Landscape & Driving Forces (sámege. Duovdda ja duovddapolitiikka stivrejeaddji áššit). Čoahkkimii oassálaste badjel 300 olbmo badjel 50 riikkas. Oppa proseassa áigge bargui leat oassálastán, go váldá lohku bargojovkkuid, bargobájiid ja konsulteremiid, muhtun moadde čuođi institušuvnna, virgebáikki ja organisašuvnna.

Ákkat

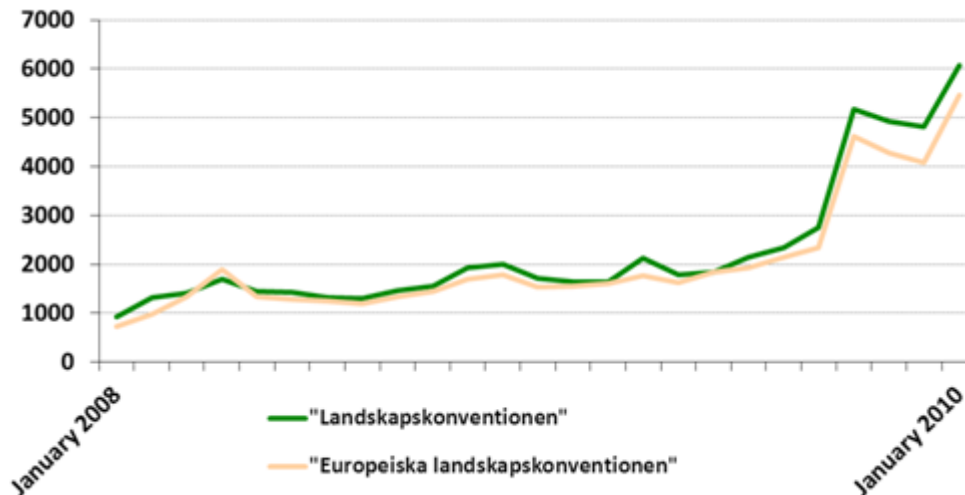
Mii ávkkaid lea Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušas? Maid dat addá midjiide? Rievdadago dat duođaidge maidige? Mii leat guorahallan dađistaga dáid gažaldagaid dán barggu oktavuodas. Okta min deháleamos ákkain guoská dárbut ovddidit sektoriid rasttildeaddji lahkonašvugiid duovdagii. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš fállá nana ákkaid, vai mii áddet duovdaga ollislaš áigumuššan, mas birrasa ekologalaš ja servodatlaš bealit ovtastuvvet ja mii rasttilde sierra sektoriid meannudanvugiid gaskasaš rájiid dávistan dihte dálá servodaga hástalusaid. Min mielas dát sáhtá leat juoba okta dán oktasašsoahpamuša deháleamos mearkkašumiin. Sáhtá orrut nu, ahte dát lea utopisttalaš dahje juoba ovttagardánit jurddašuvvon vuohki. Moanat ovdamearkkat dihto surggiid meannudanvugiid eahpelihkostuvvamis mohkkábun ja mohkkábun šaddi plánema, gávpogiid ja dálonguovllu ovdáneami ja luondduriggodagaid dikšuma gieđahallamis čájehit goittotge dan, ahte lea erenoamáš áigeguovdil ohcat molssaevttolaš lahkonašvugiid.

Ollislaš duovddaádejupmái vuodđuduvvi čovdosiid ohcama galggašii sáhttit buohtastahttit bistevas ovdáneami ulbmiliiguin ja eavttuiguin. Ulbmila ii sáhte goassige ollásit juksat, dasgo dat lea ovdal juo dynámalaš go statihkalaš dilli ja doaibmá juogalágan morálalaš geaidnun buoret máilmmi ja eallinkvalitehta guvlui.

Vuordámušat

Jos mii leat ovttá oaivilis das ahte oktasašsoahpamuša ollašuhttimis lea jearaldat čatnaseamis iige nuge geatnegasvuođas ja diđolašvuođa lasiheamis ovdal go lága dárkilis čuovvumis, de mo ollašuhttima juksosiid dasto sáhtá mihtidit? Mas mii diehtit ahte min barggus lea juoga ávki? Mas mii diehtit, sáhttitgo rievdadit dili?

Okta vuohki guorahallat ášši livččii dorvvastit Internet-servošii ja analyseret Ruotas duovddaoktasašsoahpamuša oktavuodas dahkkojuvvon barggu váikkhusaid ng. balvaanalyza vuodul. Go álggiimet dán bargui 2006:s, de ovttagardán Google-ohcu ohcansániin ”landskapskonventionen” (duovddaoktasašsoahpamuš) attii sullii 200 ohcanbohtosa. 2008:s čoaggigođiimet ohcanbohtosiid meriid mánnosaččat. Ovddit skovádat govvida guovtti jagis dápáhuvvan ovdáneami. Vaikko dát leage viehka ovttagardán ja eahpedárkilis vuohki mihtidit juksosiid, de dat addá goittotge miellagiddevaš gova dán áššis, mii geasuha eanet ja eanet. Jos ozuide oahpásmuvvá dárkileappot, de sáhtá áicat ahte ohcanbohtosiid sisdoallu lea rievdan áiggi mielde. Vuosttas jagi áigge ohcanbohtosat guške vuosttažettiin eiseváldiid čujuhemiide oktasašsoahpamuššii sin iežaset neahttasiidduin,

Govva 1. Skovádat čájeha Google-ozu ohcanbohtosiid ohcaneavttuin "Landskapskonventionen" (Duovddaoktasašsoahpamuš) ja "Europeiska landskapskonventionen" (Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš) mánnosaččat ođđajagemánu 2008 rájes gitta ođđajagemánu 2010. Čakčamánu 2011 ohcanbohtosat ledje badjel 7 000.

ovdamearkka dihte meannudanáššegirjiin. Dát čujuheamit muitalit lassáneaddji diđolašvuodas ja hálos rievdadit duovdagii guoskevaš dieđuid meannudanvuohkin.

Jagi 2009 gaskkamuttu rájes sodju badjána hui ceggosit dan mearkan ahte oktasašsoahpamuš lea vuhttogohtán mediain, bloggáin jed. Dál ohcanbohtosat leat juo mealgat eanet ja daid sisdoalus sáhtá árvudit ahte olbmot leat eanet ja eanet beroštišgohtán oktasašsoahpamušas.

Duovddaáššit miehtebiekkas?

Dálkkádatrievdama hástalusat leat dáid maŋimuš jagiid boktán ođđalágan beroštumi maiddá duovddaáššiide. Ođasmuvvi energijagálduid, dego bieggafámu ja biogása, geavaheami viidáset plánen gáibida duovdaga kártema sihke dan dutkama, mo duovdda sáhtá dávistit energijapolitiikka gáibidan eanageavahanplánema hástalusaid. Ruota energijapolitiikka mielde 50 proseantta riikka energijagolaheamis galgá gokčojuvvot ođasmuvvi energijagálduiguin jagi 2020 rádjai. Bieggafámu plánejuvvon kapasitehtta jagi 2020 rádjai lea 30 TWh. Go dálá kapasitehtta lea sullii 5 TWh, de boahktevaš jagiid galgá mealgat ovdánit dán áššis.

Bieggafápmoindustriija ovdáneami álkidahttin dihte ja bieggamillopárkkaid vuodđudeamis boahhti duovddaváikkuhusaid ainge ollisleabbo árvoštallama sihkarastin dihte ráđdehus álggahii 2007:s plánenprográmma, man lea koordineremin Ruota viessolágádus Boverket. Prográmma ulbmilin lei doarjut govvluid ja gielddaid plánenproseassas. Prográmma lea juo heaittihuvvon, muhto dan olis riegádedje moanat plánenáššegirjiit, main duovdda lea guovddážis. Plánenáššegirjiin gávdnojit ođđaset árvoštallamat, main duovdda váldojuvvo vuhtii árbevirolaš duovddadoahpaga viidáseappot. Dás vuhtto maiddá hálo dávistit oktasašsoahpamuša viggamušaid. Dasa lassin árvalus buvtii lasi dieđuid áššedovdiide ja eiseválddiide.

Duovddaoktasašsoahpamuš láidesta almmolaš ságastallamii

Vaikko bieggafámuš lea buorre ulbmil ja das leat čielga ekologalaš ávkkat, de bieggafámpolitihka viidodat lea bajidan maiddá vuostehágu. Eanebuid ja eanebuid mielas bieggamillopárkkat čuhcet mealgat duovdaga kvalitehtii, iige báikkálaš olbmuid oaivil váldojuvvo albmáláhkai vuhtii ođđa bieggamillopárkkaid plánemis. Duovddaoktasašsoahpamušas lea mávssolaš rolla almmolaš bieggafápmoságastallamis. Google-ozuin ohcaneavttuid ”duovddaoktasašsoahpamuš” ja ”bieggafápmu” oktiibidju addá sullii 1 700 ohcanbohtosa, mii čájeha čielgasit dán guovtti ohcaneavttu gaskasaš gaskavuođa.

Bieggafámu vuostálastiid mielas oktasašsoahpamuš doarju sin, dasgo dat nanne jurdaga das, ahte duovdda lea mávssolaš oassi ovttaskas olbmo ja servodaga buorredilis ja ahte duovdaga suodjaleapmi, dikšun ja plánen gusket buot riikkavuložiid vuoigatvuođaide ja geatnegasvuođaide. Bieggafámu muhtun vuostálastit mannet ainge guhkkellii ja čuoččuhit ahte bieggafápmoindustriija ovddidanpolitihkka rihkku duovddaoktasašsoahpamuša ja dan demokrátalaš ulbmiliid. Riikkavuložat váldet dávjjit ja dávjjit oktavuođa Ruota kulturárbelágádussii dán ášši dihte. Oktasašsoahpamuša ratifiserema rájes Kulturárbelágádussii leat bohtán mealgat gulaskuddamat, main háliidit diehtit lasi das, mo bieggamillopárkka vuođđudeamis sáhttá váldit duovddaoktasašsoahpamuša vuođu.

Ruotas bieggafámu ja Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša oktavuohta lea miellagiddevaš mánggáge dáfus, ja danin galgá čoavdit, mo soahpamuš heivehuvvo geavadii. Ovtta dáfus oktasašsoahpamuša gokčevašvuohta ja demokrátalašvuohta orrot geasuheamen dakkár olbmuid, geat ohcet bargoneavvuid, maiguin sáhttá váikkuhit iežaset báikkálaš servošis. Náhan mii sávvatge oktasašsoahpamuša doaibmat, vai maid? Nuppe dáfus oktasašsoahpamuš ii goittotge leat lánka, ja nuba dainna ii sáhte meroštallat, mii lea riehta ja mii boastut. Dákko bokte doaivva das ahte mohkkás eanageavahanplánengažaldagaid sáhtášii eambo čoavddestit manná ruossalassii daiguin guhkitáiggi meannudanvugiiguin, mat galget váldojuvvot vuhtii oktasašsoahpamušas. Mo nappo sáhttá luohhtit ja čatnasit oktasašsoahpamuššii, mas vurdojuvvojit fáhkkes doaimmat muhto mainna ožžojuvvojit guhkitáiggi čovdosat?

Dát dáhpáhus lea miellagiddevaš maiddá danin, ahte dat govvida duovddadoahpaga ruossalas iešlági sihke duovdaga ja politihka lagas gaskavuođa. Dákko dáhpáhus doarju oktasašsoahpamuša oainnu duovdagis politihka oassesuorgin sihke dan, ahte oktasašsoahpamuša galggašii ollašuhhtit politihka bokte, ii nuppegežiid.

Na mo dás duohko?

Na mii dasto dáhpáhušvá? Leago bargu gergejuvvon? Sáhttágo dál váldigoahhtit gulul? Ášši ii leat áibbas nie: oktasašsoahpamuša ratifiseren lei okta mávssolaš ceahkki, muhto ieš bargu lea easka álggus. Evttohuuvvon ollašuhhtinrámaid geažil mis lea leamaš hohpolaš jahki, man áigge lea dađistaga ságastallon oktasašsoahpamuša ollašuhhtimis, ja mii leat geahččalan rávvet ja movttiidahttit earáid oahpásmuvvat oktasašsoahpamuššii. Daid bivdagiid ja máhcahagaid vuođu, maid mii leat ožžon, mii leat sihkkareappot ja sihkkareappot das, ahte ovttasráđiid dahkkojuvvon, koordineremii ja juhkkojuvvon vástui vuođđuduvvi ollašuhhtinrámat fáallet loahpa loahpas buoremus vejolaš lahkonanvuogi.

Oktasašsoahpamuša lea vejolaš ollašuhhtit, jos mii sáhttit čatnasit guhkit áigái soahpamuššii: oktasašsoahpamuša galgáge bajásdoallat nu, ahte ságastallojuvvo viššalit dan ulbmiliid ja njuolggadusaid birra. Dát fas gáibida aktiivvalaš servošiid, mat dorjot oktasašsoahpamuša nu báikkálaš, riikka ja oppa Eurohpá dásis.

Ruota kulturárbelágádus lasiha dađistaga diđolašvuođa čanasjoavkkuid gaskkas, veahkeha čanasjoavkkuid čielggadit mo oktasašsoahpamuš váikkuha sin bargui ja roahkasmahttá čanasjoavkkuid váldit iehčanassii vásttu oktasašsoahpamuša ollašuhhtimis. Mii leat dál plánemin skuvlen- ja fierpmáiduhhtinevttohusaid, maiguin geahččalat buorebut ja buorebut bagadallat čanasjoavkkuid.

Nubbi mávssolaš ášši lea juogadit vásttu eanebuid ja eanebuid. Dán čavčča Ruotas vuođđuduvvi oktasašsoahpamuššii guoskevaš riikkadási koordinerenjoavku, mii maiddá deaivvada čakčat vuosttas háve. Dát lea mávssolaš lánka buorebut bagadaljojuvvon ja koordinerejuvvon ollašuhhtinproseassa guvlui, ja mii doaivutge dán buktit bohtosiid.

Oktasašsoahpamuša ollašuttima dáfus seamma dehálaš lea dat ahte mii sáhttit laktit soahpamuša politihkalaš prográmma eará áigeguovdilis áššiide, dego ovdamearkka dihte dálkkádatrievdamii, energijapolitihkkii ja ekonomalaš kriisii. Dán barggu gánnáhivččii dahkat milloseappot nu ahte váldojuvvo duovdda moanaid prográmmaid ja politihkaid oassin go bargojuvvošii dušše duovdagii vuojulduvvi politihkain. Dasa lassin galgá fuobmát hástalusaid ja vejolašvuođaid, mii oaivvilda seammás politihkalaš jurddašuvuogi ja rievdadanfámuid čuovvuma ja áddema. Erenoamáš dehálaš dán barggus lea riikkaidgaskasaš ovttasbargu sihke Davviriikkain ja Eurohpás ja maddái globála dásis.

Dássázii mii leat áican dan ahte oktasašsoahpamuš geasuha sakka, muhto dál galggašii ságastallat dan ulbmiliin ja viidodagas ja ulbmilat galggašedje áinnas ollašuttot geavadis.

EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIN NORGGAS: GUOVDDÁŽIS PLÁNEMA HÁSTALUSAT DUOVDAGA ÁRVVUID DIKŠUMIS

Kristian Nordli ja Liv Kirstine Mortensen

Norga mearridii ollašuhttit Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša 2001:s, ja oktasašsoahpamuš bođii fápmui 1.3.2004. Norggas oktasašsoahpamuša ollašuhttimis vástida Birasdepartemeanta guovloplánenlágádus, Avdeling for regional planlegging.

Govva 1. Norgga duovdagat nuppástuvvet. Govva: Jan Hausken

Norgga duovdagat leat rievdamin. Dása leat muhtun muddui sivvan lunddolaš áššit, dego biekkat, arvvit ja muhta sihke dakkár ravdadálkedilálašvuodát, dego dulvvit, eanauđčasat ja meahccebuollimat, mat leat leamaš dáid jagiid dávjjit go dábálaččat. Eanaš nuppástusat bohtet goittotge olbmo doaimmain, dego vuovde- ja eanadoalus, gávpogiid ovdáneamis, industriijas, energijabuvttadeamis ja johtalusa infrastruktuurra nuppástuvvamis. Norggas duovddaárvvut mannet dávjá vuostálagaid ruvkedoaimma beroštumiiguin. Davvi-Norggas luondduriggodagaiguin ávkkástallama ja boazoealáhusa beroštumit mannet dávjá juoba njuolgga vuostálagaid.

Duovddaoktasašsoahpamuša mielde riikkadási, guvllolaš ja báikkálaš eiseválddit leat ovttas vásttolaččat duovddapolitihkas. Norga doarju oktasašsoahpamuša 4. artihkkala lagasvuodáprinsihpa ja juogada rollaid ja doaimmaid hálddahusa sierra dásiide nu, ahte mearrádusat dahkkojuvvojit nu lahka riikkavuložiid go vejolaš. Danin min ulbmilin leage ovddidit ja heivehit buot dásiin dakkár eanageavahanplánemii ja duovddasuodjaleapmái ja -dikšumii guoskevaš politihka, mii ávkkuha oktasašsoahpamuša artihkkaliin 5 ja 6 meroštallon doaimmaid.

Dán barggus báikkálaš ja guvllolaš eiseválddit leat guovddážiis. Sullii 16 proseantta Norgga viidodagas leat álbmotmeahcit dahje eará suodjaluvvon guovllut, ja dan loahpa (84 proseantta) dikšot ja hálddašit báikkálaš ja guvllolaš eiseválddit Norgga plánen- ja huksenláhkamearrádusaid mielde. Norggas leat dál 430 gieldda, maid olmmošlohku molsašuddá 200 ássis gitta 575 000 ássái. Buot gielddain lea daid sturrodagas beroškeahhtá ovttalágan vástu báikkálaš plánen- ja ovddidanbarggus. Dán bargui gullet vuodđobálvalusaid buvttadeapmi, eanageavaheapmái guoskevaš mearrideapmi, gieldda teknikálaš lágádusaid huksen ja geavaheapmi, huksenlohpeáššit ja nu ain.

Norgga 19 fylkka vástidit guhtege iežaset fylkka guvllolaš plánemis ja ovdáneamis, nuppiceahki skuvlemis sihke almmolaš johtalusas fylkkarájiid siskobealde. Dasa lassin fylkkat addet gielddaide plánenveahki. Eanageavaheami eai Norggas kárte riikkadásis, ja nuba váldovástu eanageavaheamis ja duovddaáššiin lea stáhta sajis báikkálaš ja guvllolaš eiseválddiin. Dát oavvilda dan ahte guovddášhálddahusa eiseválddit galget riikkadási ulbmiliid juksan dihte luohhtit eai dušše iežaset sektoriid doaibmapolitihka bargoneavvuide muhto maidái báikkálaš ja guvllolaš plánemii.

Stuorámuš hástalus Norggas leage dat, mo 430 hui earásturrosaš gieldda, main buohkain leat sierralágan kapasitehtat, sáhtá láidestit duovddaoktasašsoahpamuša duovddadikšumii. Mo duovdagii guoskevaš belliid sáhtá buoremusat váldit mielde guvllolaš ja gielddalaš plánaide ja eanageavahanmearrádusaide?

Norgga Birasdepartemeanta vástida guhkás duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimii guoskevaš láhkamearrádusain, ja danin dat sáhtá atnit ávkin moanaid stivrenvugiid dán suorggis.

Norgga jagi 2008 plánen- ja huksenláhka lea dan ovddibu ektui eanet logalaš ja čielggasmahtá moanaid dehálaš belliid, maid plánemis galgá váldit vuhtii. Ođđa láhka dahká álkibun plánenprosessii oassálastima buot mearridandásiin ja das leat mielde plánenprográmmaid ja váikkuhusaid árvoštallangáibádusat. Lága nuppi, plánemii guoskevaš oasis addojuvvojit ođđa bargoneavvut luonddu- ja kulturduovdagiid suodjaleapmái ja dorvvasteapmái, ja plánen lea dál laktojuvvon ainge čielgaseappot njuolggadusaide lága njealját, visttiide ja huksemii guoskevaš oasis. Ođđa láhka lea okta deháleamos Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttima bargoneavvuin Norggas. Muhtun muddui láhka suddje maidái sámiiid beroštumiid.

Geavadis láhka lea buktán duovddasuodjaleapmái ođđa vejolašvuodaid nu, ahte dál lea vuđolaččat mearriduvvon, mo duovdda galgá laktojuvvot mearkašahtti oassin buot plánaide ja plánenbargguide, mat dahkkojuvvojit áššáigullevaš lága vuodul. Geassit 2011 almmustuhttojedje vuosttas háve riikkadási vuordámušat. Dat doibmet juogalágan dokumeantan, mas ovdanbuktojuvvojit ráđđehusa mielas dehálaš guvllolaš ja gielddalaš plánenperspektiivvat. Das gávdnojit čielga rávvagat duovddaárvuidd dorvvasteapmái eanageavahanplánemis. Guvllolaš ja gielddalaš plánenstrategiijat dahkkojuvvojit báikkálašhálddahusválggaid (dollojuvvojedje 12.9.2011) maŋŋá ja ollašuhttojit jagi sisa. Strategiijat leat ávkálaš bargoneavvut, maid guvllolaš ja gielddalaš eiseválddit sáhttet atnit ávkin iežaset plánenárbbuid árvoštallamis. Jagi 2008 plánen- ja huksenláhka dagai maidái vejolažžan nammadit dihto guovlluid eanageavahanplánain avádažan, madda heivehuvvojit dihto sierraeavttut. Dasa lassin lágas deattuhit dakkár guovlluid avádatplánema, mii bastá buvttadit ovttaiduhhton čovdosiid. Dasa lassin dohkkehuvvon plánat galget váikkuhit eanet ja eanet huksenlobiide ja huksenlohpeohcamušaide, maid várás sáhtá addit dárkilet rávvagiid ovdamearkka dihte eanahámiid ja visttiid allodaga hárrái. Ođđa lága mielde duovddaperspektiivvat ovttaštahttojit dál gielddalaš plánema buot muttuide plánenstrategiijas ja -prográmmas gitta plána ovddidan- ja ollašuhttinmuddui.

Jagi 2009 luonddu mánggahápmásašvuodálága vuodul (Naturmangfoldloven) lea ulbmilin suodjalit luonddu biologalaš, geologalaš ja duovddalaš mánggahápmásašvuodá sihke ekologalaš proseassaid luonddusuodjaleami ja luondduriggodagaid bistevaš geavaheami vuodul nu, ahte biras lážášii vuoddu olbmo doaimmaide, kultuvrii, dearvasvuhtii ja buoredillái sihke sáme kultuvrii dál ja boahhteáiggis.

Lága viđat logu suodjaluvvon guovlluid meroštalli njuolggadusat leat duovddasuodjaleami beaktillis bargoneavvut, dasgo dat nammadit guoskevaš guovlluid álbmotmeahccin dahje suodjaluvvon duovddaguovlun. Duovdda máinnašuvvo sierra dán lága ulbmilis, mas mearriduvvo dasa lassin ahte

Govva 2. Norgalaš plánuvuogádat.

duoddalaš perspektiivvat galget váldojuvvot vuhtii eará láhkamearrádusaid dulkomis. Duovdda goittotge meroštallo luonddu mánggahápmásašvuodálágas gáržžibut go Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušas: mánggahápmásašvuodálágas duovdda lea dušše okta oassi luonddu mánggahápmásašvuoda meroštallamis. Dasa lassin lágas gávdnojit dihto luondotiippaid suodjalannjuolggadusat, mat sáhttet geavadis suodjalit muhtun duovdagiid, vaikko vel eahtenjuolgga.

Jagi 1978 kulturárbeláhka (Lov om kulturminner) bodii ovddit, vistiid ja arkeologalaččat mávssolaš báikkiid dikšumii guoskevaš lága sadjái. Ođđa lágas kulturárbbi meroštallan rievdaduvvui nu, ahte dat gokčá maiddái kulturbirrasiid. Jagi 1992 láchkarievdadusa dihte dál sáhtta suodjalit maiddái viiddis oktilaš guovlluid, mat ovddidit ja buktet ovdan dihto kulturduovdaga mihtilmasvuoda. Norggas leat guhtta kulturbirasin juogustuvvon, lága vuodul suodjaluvvon báikki: Njávđán Finnmárkku fylkkas, Sogndalstrand ja Utsteina kloasttar Rogalándda fylkkas, Kongsberga silbaruvkket Buskeruda fylkkas, Havrátneta eanadállu Osterøys Hordalándda fylkkas ja Birkelundena párka Grünerløkka Oslossa.

Norggas leat nappo doaibmi duovddasuodjalanláhkamearrádusat. Mii leat eanet ja eanet diđolaččat iežamet kulturárbbis, iežamet kultur- ja luondduovdaga árvvus ja iežamet luonddu ja duovdaga čábbodagas ja daid áidnalunddot iešlágis. Dasa lassin mii dál maiddái diehtit daid birra eanet go ovdal. Min stuorámuš hástalus leage fuolahit min beaivválaš duovdagis.

Dađibahábut buot huksejuvvon guovllut Norgga finna duovdagis eai leat plánejuvvon seamma bures. Hukseneatnamii lea garra johtu, ja dat dárbašuvvo erenoamážit priváhta sektora atnui. Danin eanageavaheami gielddalaš plánejeaddjiide lea muhtumin váttis dahkat buriid eanageavahanplánaid ja oažžut daid dohkkehuvvot. Nubbi váttisvuolta lea dat ahte moanaid gielddaid hálddahušas eai leat arkkiteavttat dahje plánejeaddjit.

Mánggat norgalaš gilit ja ássanguovllut čohkiidit deivvolaš visttiin ja geainnuin. Diđolašvuolta eallinbirrasa kvalitehta váikkuhusas olbmuid dearvvasvuhtii ja buoredillái goittotge lassána dađistaga, ja dá muhtun jahki dassái álggahuvvojedje sierraprográmmat gávpothuksema ovddidan dihte.

Danin mii leat mearridan Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttin dihte Norggas bargagoahtit vuosttažettiin beaivválaš duovdagiin eatnandieđalaččat viehka gáržžes guovllus, mas goittotge eatnašat min riikka olmuin ellet ja barget. Duovddaoktasašsoahpamuššii guoskevaš dieđut ovdanbuktojit dieđihančállosiin, filmmain ja seminárain dán oktavuodas, vaikko vel daid váikkuhus lea goittotge rájáláš. Dasa lassin dál leat jođus moanat dihto doaimmat ja fitnut, maiguin bargojuvvo vuosttažettiin duovddaárvuiguin. Mii galgat dál

ovddidit buriid plánenbargoneavvuid, maid vuodul buot duovdagiid sáhttá dikšut báikkálaš sávaldagaid ja riikkadási rávvagiid mielde.

Mii leat buvttadan dieđihančállosa, mas lea mielde sámegeielat jorgalus duovddaoktasašsoahpamušas sihke soahpamuša čielggadeaddji teaksta. Mii doaivut ahte dát norgalaš barggut leat bealisteaset ovddideamen Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhtima Davvikalohtas.

Báikkálaš ja guvllolaš duovdaga luondo- ja kulturárvvuide čatnaseapmi lea buvttadan boađusin báikkálaš ja guvllolaš párkkaid, mat leat riegádan fylkkaid, gielddaid, organisašuvnnaid ja fitnodagaid ovttasbarggu vuodul dihto guovllus nu, ahte oassebealit leat dahkan guhkesáigásaš, eaktodáhtolaš soahpamuša párkka vuodđudeamis. Duovdaga nammadeapmi álbmotmeahccin lea beaktilis vuohki ollašuhttit oktilaš ovddidanstrategiija luonddu- ja kulturduovdagiid árvvuid suodjalan dihte ja bistevaš duovddadikšuma dáhkidan dihte. Dál Norgii leat vuodđuduvvon virggálaččat golbma álbmotmeahci: Valdres Natur- og Kulturpark, Nærøfjorden Verdsarvpark ja Telemarkskanalen regionalpark sihke gávcci báikkálaš párkka Hordalándda fylkii. Hordalándda duovddapárkamalle čuvvot dál maddái Grøtøyleia báikkálašpárkafitnus Stáiggus Nordlándda fylkkas.

Unesco jagi 1972 oktasašsoahpamuš kultur- ja luondduárbbi seailuheamis ratifiserejuvvui Norggas 1977:s. Dássázii Unesco máilmmiárbelogahallamis leat čieža norgalaš čuožáhaga: Bryggen Bergenis (1979), Urnesa soabbegirku (1979), Rørosa (Plassje) ruvkegávpot ja gieldda (1980), Álttá báktesárgumat (1985), Vega sullot (2004), Geirangervuotna ja Nærøfjordenvuotna(2005) sihke Struve gehtet (2005).

Govva 3. Boazodoallu lea sámiid áidnalunddot kulturárbi. Boazodoaluin barget badjel 40 proseanttas Norgga eanaviidodagas. Govva: Marianne Gjorv

Máilmmiárbelogahallamii beassan ii rievdat dálá politihkkii ja hálddahussii gullelaš vásttu, mii rasttilda sektorrájiid. Buot máilmmiárbečuožáhagat suodjaluvvojit lága vuodul. Čuožáhaga mihtilmasvuodaid mielde muhtun máilmmiárbečuožáhagat suodjaluvvojit kulturárbelága ja/dahje luonddumánnggahápmásašvuodálága vuodul, ja eará čuožáhagat fas plánen- ja huksenlága vuodul.

Moanat erenoamáš divrras eanadoalloduovdagat leat maddái suodjaluvvon, vai mávssolaš kulturbirrasiid sáhtášii dorvvastit ja luonddu mánnggahápmásašvuodá jávkama bissehit jierpmálaš duovddadikšuma vuodul. Dát lea ollašuhtton biras- ja eanadoalloeiseválddiid ovttasbarggu boađusin.

2009:s válljejuvvojedje 20 dákkár eanadoalloduovdaga, okta guđege fylkkas, ja 2010:s dán jovkui lasihuvvojedje vel guokte duovdaga. Ulbmilin lei válljet miehtá Norgga mihtilmas čoggosa eanadoalloduovdagiin, main bohtet ovdan erenoamáš luondo- ja kulturárvvut ja maid gánnáha dikšut guhkitáiggi ulbmiliin. Čuožáhagat

dikšojuvvojit báikkálaš dásis, ja eanaeaiggádat ja gielddat oassálastet bargui mearkkašahttiláhkai. Doaisttáži leat leamaš buorit vásáhusat ja ožžojuvvon máhcahat lea leamaš buorre.

National Tourist Routes fitnu ruhtada buorre muddui stáhta. Dáinna fitnuin geahččalit plánet várddo- ja vuoiŋnastanbáikkiid dihto duovddajohtolagaid guoraide, main leat mávssolaš duovddalaš árvvut. Fidnu lea Norgga okta bivnuheamos almmolaš duovddafitnuin. Olbmot leat ná boahtán buorebut diehtit, man mávssolaš dálá arkitektuvra lea duovdaga dikšumis ja man buori ortnegis muhtun almmolaš ja ovttaskas visttit leat.

Plánejeaddjiid deaividan hástalusat bohtet bures ovdan dalle, go viiddis guovllut rievdaduvvojit ođđalágan atnui. Oslo Bjørvika hirbmat stuorra, ođđa operadálu birrasiin dáhpáhuvvan ovdáneapmi lea buorre ovdamearka dás. Riikkavuložat gáibidit ahte ođđa ovddidanfitnut galget leat eanet čađačuovgit ja sii háliidit leat mielde oassálastimin plánenprosessii nu árra muttus go vejolaš. Seammás gáibiduvvo ahte ođđa ovddidanfitnu visuálalaš váikkuhus duovdagii galggašii ovdanbuktot juo ovddalgihtii. Go visttiid leat juo ceggemin, ja olbmot besset easka dalle oaidnit plánenmearrádušaid, de dalle lea juo menddo maŋŋit ságastallat daid birra.

Jos olbmuid háliidit láidestit eanageavahanplánemii eanet go dál, de buot čanasjoavkkut galget diehtit buorebut mas lea jearaldat, vai sáhttet oktilaš vuogi mielde lahkoniit plánen- ja huksenfitnu. Min mielas dát gáibida duovdaga iešvuođaid áddema beroškeahtá das, gusketgo plánat gávpot- vai dálanguovloduovdaga ovddideapmái. Danin mii leat duddjon riikkadási orgánaide, fylkkaide ja gielddaide plánenbargoneavvuid duovdaga árvoštallama várás.

Stuorra johtalus- ja energijafitnut dahket duovdaga kvalitehta seailuheami dávjá hástaleaddji áššin

Buorre ovdamearka dákkár hástalusaid dávisteamis lea plána, mainna buoriduvvui Mjøsa-jávrra birra ja Ulvina kulturduovdaga bokte johtti E6-geainnu ja Dovrebanena ruovdegeainnu ossodat. Moanat báikkálaš ja guvllolaš eiseválddit vuostálaste álgoplána duovdaga ja báikkálaš birasárvvuid vuostálasvuođaid dihte. Birasdepartementii ovdanbuktojedje moanat molssaevttolaš plánat, ja loahpas dohkkehuvvui plána E6-geainnu ja ruovdegeainnu doalvumis tunneliid bokte Ulvina eanadáloduovdaga vuoli. Aiddo dán plána dohkkeheapmi dan divrrasvuođas beroškeahtá lea čájehan, man dehálaš lea geavahit buriid plánenbargoneavvuid, maiguin sáhtá čalmmustuhttit sierra berošteaddjijoavkkuid ruossalas oainnuid, ja geavahit dáid bargoneavvuid juo plánenproseassa álggahettiin, vai váttisvuođaid sáhtá dasto beaktilit čoavdigoahtit.

Govva 4. Hitra bieggamillopárka. Govva: Ina Rognerud, MD

Norgii leat dál plánemin moanaid bieggamillopárkkaid sierra guovlluide. Bieggamillopárkkat čuhcet dávjá mealgat duovdagii. Lista bieggamillopárka Farsundas Lulli-Norggas lea buorre ovdamearka erenoamáš váttis dáhpáhusas. Ulbmilin lei hukset eanemustá 34 bieggaturbiinna bieggamillopárka, man jurddašuvvon beaktu livččii juoba 102 MW. Oarje-Agdera fylkka fylkkamánni ja Oarje-Agdera fylkkagiella vuosttálasttiiga fitnu, muhto vaikko fitnu váikkuhusat duovddaárvvuide ledje bures dokumenterejuvvon, de Birasdepartemeanta hilggui dáid vuostálastimiid. Dát dáhpáhus čájeha, man dehálaš lea oažžut gokčevaš oppalašgova guđege duovdaga árvvuin sihke riikka ja sierra guovlluid dásis, vai stuorra fitnut eai biddjojuvvo duovddaárvvuide dáfus divrras guovlluide.

Dákkár dáhpáhusat čájehit, man mánggaláhkai olbmot sáhttet oaidnit duovdaga mearkkašumi ja bieggamillopárkkaid láhkásaš ovddidanfitnuid visuálalaš váikkuhusaid alcceseaset. Nuppit eai sáhte eisege dohkkehit bieggaturbiinnaid ceggema lundui, go fas muhtumiid mielas bieggamillopárka lea miellagiddevaš lassi duovdagii.

Vaikko jagi 2008 plánen- ja huksenlága plánennjuolggadusat eai guoska mávssolaš šleađgasirdinlinnjáide, de daid váikkuhusaid árvvoštallannjuolggadusat galget goittotge čuvvojuvot. Dát oaivvilda dan, ahte čanasjoavkkut ja guoskevaš eiseválddit galget gullojuvot. Sima ja Samnangera gaskasaš fápmolinjá Hardangera gielddas čuoččáldahtii ságastallama geassit 2010 dan Hardangervuona duovdagii ja turismii čuohcci vejolaš váikkuhusaid dihte. Dát bohciidahttáge gažaldaga das, leatgo duovdaga árvvuide dutkan- ja árvvoštallanvuogit doarvá buorit. Man ollu olbmot leat gergosat máksit duovddasuodjaleamis? Dorvvastuvvogo riikkavuložiid ja čanasjoavkkuid oassálastinvejolašvuotta proseassa áigge?

Olbmot beroštit dál eanet ja eanet duovdagis, ja nuba sii dárbašit dárkilet dieđuid duovdagis ja sii galggašedje maiddá diehtit, mo plánat váikkuhit duovdagiidda. Galget leat ainge buoret bargoneavvut oaidnin ja guorahallan dihte duovdaga sihke oktílaš ollisvuhtan ja dan lundui, kultuvrii, dillái ja visuálalaš beliide guoskevaš sierralágan áššiid hárrái. Bargoneavvut galget heivet sihke báikkálaš ja guvllolaš eanageavahanplánemii, váikkuhusárvvoštallamiid dahkamii ja duovdaga raššivuoda ja vuogáiduvannávccaid árvvoštallamii. Dákkár bargoneavvuid ovddideapmi leage mávssolaš oassi dan barggus, man mii dahkat čuovvun dihte Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša geatnegahttimiid. Birasdepartemeanta leage dorjon moanaid duovddaovddidanfitnuid, maid gielddat, fylkkat ja sierra lágádusat leat leamaš koordineremin.

Telemárkku fylkkas lea dahkkojuvvon strategiija Telemárkkujoga guovllu ovddidan dihte álbmotmeahccin. Okta dán strategiija váldoulmiliin lea fuobmát daid duovddaárvvuide, maid sáhtta atnit ávkin turismma ovddideamis, gávppálaš doaimmas ja ásaiduhtinčovdosiin.

Dasa lassin Birasdepartemeanta lea dál dahkamin rávvagiid das, mo duovddaárvvoštallan galgá laktojuvot boahttevaš plánaid ja fitnuide bákkolaš váikkuhusárvvoštallamii. Jagi 2008 plánen- ja huksenlágas giddejuvvo ollu fuopmášupmi duovdagii báikkálaš ja guvllolaš plánema dehálaš oassin.

Hordalánda fylkkas Granvina, Samnangera, Sunda ja Lindása gielddat lágidedje searválagaid báikkálaš áššedovdiiguin fitnu das, mo duovddaáššit galge laktojuvot gielddalaš plánema oktan oassin. Dán fitnus dát gielddat guorahalle gielddalaš plánema sierralágan lahkonaovuigiid duovddaáššiide. Fitnuide loahppaárvalusaid mielde duovddaguorahallan galggašii gullat giddes oassin gielddalaš plánemii ja dan galggašii geavahit duovddadikšuma bargoneavvun ja maiddá dalle, go mearriduvvojit gosa ođđa huksen- ja ovddidanfitnut biddjojuvvojit.

Norgga dološmuitolágádus Riksantikvaren ja Norgga luonddudikšundirektoráhta Direktoratet for naturforvaltning leaba almmustuhtán duovddasuodjalanrávvagiid gielddalaš plánema ja váikkuhusaid árvvoštallama várás. Álggos galgai vuos soahpat oktasaš duovddaguorahallama lahkonaovuogis, mas deattuhuvvošedje čuovvovaš váldočuoggát: duovddaárvvuide govvideapmi, dulkon ja árvvoštallan. Barggu boađusin riegdán raporta geavahuvvo vuoddoáššegirjin. Dasa lassin leat dahkkojuvvon guokte rávapakkehta čuovvovaš spesiálatemáin: bieggamillopárkkaid vuoddeapmi (searválagaid Norgga čázadat- ja energiijalágádusain NVE:ain) ja duovdaga árvvoštallan gielddalaš plánemis. Gielddalaš plánema duovddaárvvoštallanrávvagiid leat dál iskkadallamin lvgu ja Ráissa gielddain Romssa fylkkas.

Manjit rávapakkehta ulbmilin lea addit objektiivalaš, dokumenterejuvvon ákkaid duovdaga árvvoštallama várás. Rávvagiid dagadettiin háliidedje deattuhit dan, ahte kultuvrralaš sárgosiidda galgá biddjojuvot seamma deaddu go eanahámiide, čázadagaide, šattolašvuhtii, eanageavaheapmái, visttiide sihke dillái guoskevaš ja visuálalaš beliide. Bieggafápmui guoskevaš rávvagat leat oaivvilduvvon geavahuvvot bieggafápmofitnuide

Govva 5. Vega sullot leat Norgga áidna kulturduovddan juogustuvvon máilmmiárbečuozáhat.
Govva: Elisabet Haveraaen

buot váikkuhusaid árvvoštallamiin. Rávvagat testejuvvojit bárisin viđa pilohttafitnus. Loahpparaporta ii leat vel almmustuhtton, dasgo árvvoštallama bohtosat eai leat vel fidnemis.

Birasdepartemeanta lea dasa lassin álggahan fitnu, mas dutkojuvvo duovdaga identifiseren mihttolávas 1:50 000. Pilohttafitnu raporta "Landscape identification in Norway. Methods and strategies" (sámeg. Duovdaga identifiseren Norggas: meannudanvuogit ja strategiijat) čájehii ahte metodologalaš ovdáneami ja systemáhtalaš, riikkaviidosaš kártemii lea dárbu ja ahte geavada identifiserenvuogit galget ovddiduvvot. Ođđa meannudanvuogi geahččaledje heivehit Nordlándda fylkkas čakčat 2011, ja dan doaimvuođa leat bárisin árvvoštallamin.

Hordalándda fylkka fidnu duovdaga váldin dihte gielddalaš plánema oktan oassin gergejuvvui 2010:s. Fitnus bohte ovdan moanat mávssolaš bohtosat. Fitnus fuobmájuvvui ahte duovddaguorahallama geavaheapmi plánemis lasihii gieldda politihkkáriid ja hálddahusa sihke gielddalaččaid dieđuid mealgat duovdaga birra. Oassebealit galge áinnas dovdat duovddaárvvuid ja luondu- ja kulturárbbi mávssolašvuođa, vai fidnejuvvojedje buorit bohtosat. Dasa lassin fuobmájuvvui ahte dákkár doaimmaid dihte olbmot ledje politihkalaš dásis gergoseappot váldit atnui gielddalaš duovddasuodjalanrávvagiid. Dát fas lea dahkan dáid áššiid birra mearrideami buorebut einnostahttin ja lea fállan jierpmálaš rámaid eanageavahanplánemii.

Loahppaárvalusat

Viehka buriin bohtosiin fuolakeahttá buot fitnuin lea čielgan ahte lea duođaid dárbu stivret dáid áššiid ja dárbbášuvvojit dárkilet rávvagat. Duovddadoahpaga lea álki áddet oppalaš dásis, muhto doahpaga viidodaga dihte dan lea váttis heivehit konkrehtalaš doaimmaide. Mii galgat vel mealgat buoridit iežamet dieđuid ja máhtu duovdagis.

Vai sáhtášeimmet ollašuttit Eurohpalaš duovddaoktasašsoahpamuša ollislaččat, de mii galggašeimmet lasihit ovttasbarggu báikkálaš ja guvllolaš plánema ja fitnuid gaskkas. Seammás mii galgat geahččalit lasihit iežamet dieđuid ja máhtu buot dásiin.

SÁMI BOAZODOALLI KULTUVRRALAŠ DUOVDDA: MUIITTUT, ÁICCUUT JA ETIHKKA

Marie Roué

Dát lea min eanan

ruoktu

eallin

Nils-Aslak Valkeapää

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša 5. artihkala mielde soahpamušbealit čatnasit ”dovddastit iežaset láhkamearrádusain duovdagiid mávssolaš oassin olbmuid birrasis, oktasaš kultur- ja luondduárbbi mánggahápmásašvuoda ovdanboahntinvuohkin ja iežaset identitehta vuođđun”. Dákkár hámis duovddaoktasašsoahpamuš fállá midjiide oalle hástalusá áddet álbmogiid ja erenoamážit álgoálbmogiid duovdagiid mihtilmasvuođaid sin máilmmigova bokte. Dát lea stuorra hástalus, dasgo álgoálbmogiid kultuvra earrána váldoálbmogiid kultuvrras ja dasgo luondu ja duovdda leat mávssolaš oassi álgoálbmogiid buorredilis. Dát gusto maiddá Davvikalohtas njealji riikkas ássi sámiide, geaid eanavuogiatvuođat eai leat vel dovddastuvvon čielgasit. Mun ovdanbuvttán dál sámiid perspektiivva sámeduovdagii Ruota Johkamohki gieđdas iežan čoaggin dieđuid vuođul. Bergen Johkamohkis sámi boazodoalliid luhtte geassit ja dálvit jagiid 2008–2011. Anán dasa lassin ávkin dan, ahte lean ovdal bargan Norgga Guovdageainnu boazosámiid luhtte jagiid 1969–1980.

Gávdnogo sámeduovdda? Dilis báikái

Duovddaáššedovdi Augustin Berque earuha ng. duovddalaš kultuvrraid ng. duovddahis kultuvrrain. Ovddibuidda gullet earret eará Kiinná, Japána ja renessánsa maŋŋá riegádan oarjeriikkat. Duovdaga leahkin kultuvrras duođaštuvvo njealji ákka vuođul: (i) duovdaga galgá leat govvideamen dihto sátni, (ii) kultuvrras gávdno duovdaga govvideaddji girjjálašvuohta, (iii) duovdda ovdanbukto kultuvrras govalaččat ja (iv) kultuvrras gávdnojit huksejvuvon šaddogárddit. Dát juohku duovddalaš ja duovddahis kultuvrii sulastahtá ovddit áiggiid elitisttalaš Kultuvra-doahpaga. Stuorra álgobustávain čáledettiin Kultuvra lea oarjeriikalaš doaba, mainna oaivvildit elihta čállin ja koden kultuvrra. Kultuvrra sáhtá goittotge áddet maiddá buot servodatjoavkkuide guoskevaš doaban, mii ii rádjašuva dušše ng. stuorra kultuvrraide. Antropologaid meroštallama mielde kultuvra oaivvilda dihto eallinvuogi ja eallinoainnu. Seammaláhkai go antropologat leat viiddidan kultuvrra doahpaga, de miige gávnnahtat dál ahte gávdno gal sámeduovdda.

Go ohcá teorehtalaš vuođu veahkkin eamiduovdaga dovddasteami várás, de gánnáha geahčastit fenomenologiija guvlui. Juo 1927:s Martin Heidegger giddii fuopmášumi dakkár mávssolaš doahpágiidda go dáppe-leahkin (Dasein) ja máilmmis-leahkin (In-der-Welt-sein). Baicce ahte duovdda áddejuvvošii ovdal juo ipmilviđá ja objektiivvalaš dillin go subjektiiivvalaš dillin, de mii galgat áddet duovdaga mearkkašumi báikin: soapmása báikin, man sáhtá áddet dušše dán olbmo vásáhusaid ja muittuid bokte. Dákká seamma dili juohkki joavkkut eai vealltakeahhtá juoge seamma báikki. Jos dát ágga dolvojuvvo ainge guhkkeli, de sáhtá jurddašit ahte juohkehaččas lea iežas báikkiid dahje báikki dovdu, maid vuođul guhtege duddjo iežas duovddaáddejumi. Antropologa Tim Ingolda duodji Temporality of Landscape vuođđuduvvá Heideggera ássama (Wohnen) doahpaga ođđasitdulkomii. Ingolda mielde duovdda lea máilbmi dakkárin go das ássi olbmot, dan báikkiid ásaihahttit ja dan báikkiid ovttahttit bálgáid johtaleaddjit dan dovdet. Dákkár duovddaáddejumi áddejuvvo maiddá juogalágan sisafátmastanjurddan, mas duovdda áicojuvvo goruda buot áiccuid bokte. Fenomenologalaš

duovddaáddejupmi addá vuoigatvuođa ovdal juo siskkáldas dahjege ng. emic-dási govvideapmái go olggobeale dahjege ng. etic-dási govvideapmái áiccuid boktaleami bokte (Buttimer 1980).

Kulturduovdaga doaba

1900-logu álggus riegádan doahpaga kulturduovdda leat álgoálggus váldán atnui duiskalaš historihkkárat ja fránskalaš geográfát. 1992:s kulturduovdda dovddastuvvui Unesco máilmmiárbesoahpamušas ođđa kategoriijan, mas duovdda lea riegádan olbmo ja luonddu ovttasváikkukhusas. Dát ođđa kategoriija, mii sisttisdoallá oarjeriikalaš luonddu ja kultuvrra guovdatjuogu ja dovddasta ahte servošat hábmejit iežaset birrasiid ja biras servošiid, heivehuvvui vuosttas háve dihto eamiduovdagii. 1993:s Ođđa-Selánda Tongariro álbotmeahcci juogustuvvui kulturduovddan dovddastussan guovllu váriid stuorra vuoiŋŋalaš mearkkašumis maoriide. Maiddái Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš lea váldán atnui dihto álbmoga duovdaga dovddasteami ja dolvon doahpaga guhkkelii nu, ahte lea meroštallan duovdaga nu ahte "duovdda oaivvilda guovllu dakkárin go olbot dan jurddašit leat, ja man iešvuođat bohtet luonddu ja/dahje olbmo doaimmain ja vuorrováikkukhusas" (Eurohpá ráđđi, 2000).

Dat ahte luondu ii šat áddejuvvo dušše ipmilviđá meahccin ja ahte duovdda áddejuvvo čuohtejagiid mielde olbmuiguin vuorrováikkukhusas rievdi dimenšuvdnan, lea juo daninassii mávssolaš juvssus. Dákkár ovdáneamis fuolakeahtá sáhtá suokkardit, sáhtágo kulturduovdaga kategoriija goittoge dan hámis ollásit heivehit álgoálbmogiid máilmmigovvii. Go ohcá vástádusa dán gažaldahkii, de mii sáhttit oahpásmuvvat Ruotas Laponia guovllus ássi sámiid eallindilálašvuođaide. Laponia lea Unesco máilmmiárbelogahallamii gullelaš kultur- ja luondduárbečuozáhat.

Laponia: duovdda olbmo mearkkaid haga

Guhkes konfliktaáigodaga maŋŋá Laponia-proseassa lea viimmat vuohkkasit gergejuvvon. Loahppaboađus addá sihke stáhtii ja sámiide doaivvu das, ahte dás duohko dát guovlu hálddašuvvo ja jođihuvvo buorebut ovttas. Vaikko Ruotta álgoálggus ovdanbuvttiige Laponia guovllu kultur- ja luondduárbečuozáhahkan, de dan atnet dán áigge kulturduovddan. Árra govvideamit dán guovllu birra deatuhit dan ahte sámit leat ássan dáppe juo moanaid duháiid jagiid. Lea dehálaš dákkko deatuhit ovdahistorjjá ja historjjá, go ákkastallojit sámiid eanageavahanvuoigatvuođat ja sin ássanduogáš dán guovllus. Dákkár lahkonanvuohki sáhtá goittotge addit boasttogova olggobealeolbmuide ja dakkáriidda, geat eai dovdda dálá sáme kultuvrra. Sidjiide sáhtá šaddat dakkár dovdu ahte dálá sámiin ii leat seamma lagas oktavuoha dán guvlui go sin máttuin lei.

Maiddái Unesco máilmmiárbesoahpamuš deattuha olbmo historjjá mearkkašumi. Dákkár deattuheapmi sáhtá boahit das, ahte kulturduovddadoahpaga leat árbevirolaččat dutkan ja geavahan vuosttažettiin arkeologat. Antropologat ja sosiologat leat fuobmán doahpaga mearkkašumi easka ollu maŋŋelis. Dasa, mo Laponia guovlu álggus ovdanbuktojuvui, sáhtá leat váikkuhan maiddái dat ahte vuosttas Laponia máilmmiárbelogahallamii vuoigadahtti áššegirjji lei válmmaštallamin namalassii sámi arkeologa.

Stálluovttas ássi sámenissona mielas su ruovttuguovllu nammadeapmi Unesco máilmmiárbečuozáhahkan ii vealttakeahtá oro nu jierbmájit jurddašuvvon. Son muitá, mo su eadni čájehii sutnje báikki, gos su adjás ja áhkus lei goas nu orohat. Maŋŋelis nisu ii lihkkohan šat gávdnat dán báikki, vaikko mo livččii ohcan. Su mielas dat ahte guovllu eiseválddit ja prográmmat ohcet historjjálaš duođaštanstuhkaid sámeorohagain, čájeha dievaslaš kultuvrralaš boasttoipmárdusa. Dakko gokko oarjeriikalaš kultuvra geahččala duođaštit juoga guovllu ássanhistorjjá kultuvrra fysalaš bázahusaid vuodul, de sámit leat álo viggan dasa ahte duovdagii eai bázášii mearkkat sin ássamis. Dát guokte filosofijja ja etihka leat hui guhkkin nubbi nuppis. Nisu jearai: "Mii lea dákkár namahusaid ulbmilin?" Nisu ovdanbuvttii spekulatiivvalaš ja humoristtalaš hypotesa, man mielde evttohusa dahkkit háliidedjege iešalddes suddjet duovdaga alddiset, iežaset hirbmat ruvkkiin ja dulvadandoaimmain. "Mii sámit eat leat rassen duovdaga, mas mii leat eallán čuđiid jagiid, ja nuba mii eat dárbaš dákkár suodjalanprográmmaid".

Deaividin sullasaš reakšuvnnaid, go guorahallen čáhcefápmorusttegiid ja stuorra dulvadanfitnuid servodatlaš ja birrasii čuoheci váikkuhusaid cree-indiánaiguin James Bays Quebecis. Go cree-indiánaid bivde duođašit iežaset ássanhistorjá guovllus, de sii vástidedje nu ahte ovdanbukte iežaset filosofija. Go cree-bearaš váldá eret iežas geasse- dahje dálveleairra, de čorge seammás leairasaji. Ulbmilin ahte dakko ii báze makkárge mearka leairras. Eatnamii ii oaččo guođdit maidige. Ealliid buot oasis adnojuvvojit ávkin, dasgo boares šamanisttalaš jáhkut gudnejahttojit ainge. Eallit eai adnojuvvo sálašin, muhto dat fáallet iežaset bivdiide nu guhká go bivdi atná daid árvvus. Sámiin lea sullasaš vuoigŋalaš duogáš, ja vaikko sámit jorgaluvvojedjege kristtalašvuhtii viehka árrat, de sii leat doalahan iežaset árbevirolaš etihka ja árvvuid. Buot boazodoallit dihtet ahte boazodoalu lihkestuvvan dahje eahpelihkestuvvan lea ollu dan duohen, mo sii ieža meannudit ja mo doaladuvvet bohccuide ja oppalaččat oppa birastahtti máilbmái.

Sámiid vuoigŋalaš kultuvra ja duovdda

Berque ákkaid čuvodeaddji vuoigŋalaš kultuvrra doaba gávdno sáme kultuvrras gielas ja luđiin. Sáme giella dovdojuvvo viehka viiddis sátnerájus, mii govvida muohttaga ja jienja. Nuba sáme giella hállit sáhttet guorahallat dáid elemeantaid nuppástusaid dálvit viehka dárkilit (Magga 2006). Itálialaš ja kiinnálaš kultuvrras duovdda sosiálalaš konstrukšuvdnan bohtá ovdan málagovaid, girjjiid ja šaddogárdiid dahjege visuálalaš doahpagiid bokte, go fas sámeservodat ovdanbukta iežas duovddaádejumii oktasá njálmmálaš kultuvrra bokte. Árbevirolaš luodit ealáskahttet ja govvidit sierralágan báikkiid nu, ahte bohciid ahttet govaid juoigiid ja guldaleaddjiid millii. Luodit duddjojot pohtalaš govaid olbmui, báikkiin ja boazoealuin – daid ivnniin, lihkademiin ja jienain – luotin ja sátnin. Sáme lyriikka ja -girjjálašvuhta leat dál váldán dán seamma rolla dálá servodagas. Nubbi kultuvrralaš sárggus, mii lea dutkojuvvon vuđolaččat ja danin dan ii gánnát šat dákká gieđahallagohtit dađe dárkileappot, leat sámiid bassi báikkid dahjege sieiddit, mat leat duovdaga dáfus erenoamáš mávssolaš báikkid. Japánalaš šaddogárdi luondu duddjojuvvo šaddogárdái nu ahte buktojuvvojit dohko dárkilit välljejuvvon geađggit ádjagis, go fas sámit addet bassi mearkkašumi geađgebarddáldagaide dahje luondduelemeanttaide, maid sii deaividit johtalettiineaset duovdagiid čađa jagiáiggiid mielde.

Jienja ja muohttaga dynamalaš duovdda – sámiid ekologalaš diehtu

Dálveduovdda lea čielgaseappot go eará duovdagat álo iežaslágan guđege geahčči mielas. Eai-sámit sáhttet oaidnit dušše bohccuid johtaleamen muohtaduovdagis. Jienja ja muohttaga vuđolaččat dovdi sámi boazodoallit, geaid rikkis gielas gávdnojit mánggalágan, muohttagii ja jiknii guoskevaš sisdoalut, eai goittotge goassige oainne dušše muohttaga. Ovdamearkka dihte doaba *oppas* oaivvilda guoskameahtun muohttaga, man bohccot dárbašit miehtá dálvvi (Roturier ja Roué 2009), go fas *čiegar* oaivvilda buohccuid duolbman ja goavun muohttaga (Nielsen ja Nesheim, 1979). Bohccot eai šat sáhte guohtut manjit báikkis, dasgo muohta lea menddo daškan ahte bohccot sáhtášedje goavut jeahkála dan vuolde. Go ođđa muohta vahca gokčá dákkár báikki, de ášši dovdameahhtun olbmo mielas dakko orru leamen guoskameahtun muohta. Sámiide ja bohccuide dakko lea ainge *čiegar* ja báiki ii šat anit. Nuba bohccot šaddet johttát eret dáppe ja gávdnat ođđa obbasa. Sámiid bohccot johtet dálvit obbasis nubbái nu, ahte guđdet maŋŋáseaset čiehkara.

Nubbi dehálaš sámedoaba lea *guohtun*. Doahpaga ii leat álki jorgalit, dasgo dat sisttisoallá moanaid mearkkašumidásiid. Ruoastettiin sámit geavahit dán duovdagis sáni *bete*, mii oaivvilda guohtoneatnama. Bete-sáni mearkkašupmi lea goittotge gáržžit go sáme giellat doaba: *bete* oaivvilda dušše báikki, mas gávdnojit šattut, maid sáhtá *guohtut*. Sámiid meroštallan doahpagii guohtun laktása goittotge maiddá guohtoneatnamiid heivvolašvuhtii namalassii bohccuid guohtunguovlun. Go dálvit dahje giđđat njázuda ja šoavlu liehmuid dahje arvi dihte ja de muohta jieknju ruovdecuoŋun, de bohccot eai beasa guohtut dakko. Dalle buorre guohtun sáhtá ovttá ijas nuppástuvvat heajos guohtumin. Buorre *guohtun* ii nappo oaivvil dušše báikki, mas lea doarvá jeagil bohccuide, muhto maiddá dakkár báikki ja áiggi, goas jeagil lea bohccuid fidnenláhkai. Dákkár sámedoaba lea mánggadásat, ja dat laktása nu báikái, áigái go biepmu fidnenvejolašvuhtiige. Viehka ártet leage dat, ahte go

buorit jeageleatnamat leat ruovdecugno vuolde, de buoremus guohtun lea jeaggeeatnamiin, main muđui šaddá vánis jeagil. Nuba jos olggobealeolmmoš jearahišgoahtá sámi boazodoallis, mas dovda buori guohtoneatnama, de dat sáhtta hoahkalit ahte "dat lea vehá dan duohken mo ..."; vierroolmmoš go ii sáhte áddet sámeduovdaga mánggahápmásašvuoda ja rievddadeami.

Duovdda buot áiccuide

Makkár lea *čappa duovdda*? Čappa duovdaga sáhtta govvidit dakkár sosiálalaš joavkku oktasaš árvvuid ja muittuid bokte, mii geavaha sámegeiela rikkis geomorfologalaš sátneráju eanahámiid govvideapmái dahje sierralágan muohtaga ja jierja juogusteapmái. Dasa lassin čappa duovdda laktása sámi báikenamaide, mas dušše namaiguin mitaluvvojit báikkálaš mitalusat ja dihto báikkiide guoskevaš myhtat sihke ealihuvvo muitu dain, geat leat ássan dán guovllus. Jearaldat lea goittotge maiddá persovnnaleabbo duovdagis. Báikkálaš joavkkus sáhtta leat ollu oktasaš diehtu ja historjá, muhto ovttaskas olmmoš lea álo áidnalunddot. Mun geahččalan dákká mitalit dán mearkašumi sániiguin, maid gullen sámiin, geat mitaladde iežaset vásáhusaid sihke ovttaskas olmmožin ja oktasaš kultuvrra vuodul.

Boazodoalliide *eanan* oaivvilda boazodoalli guovllu dahjege báikki, mas bohccot guhtot ja man boazodoalli lea dábaláččat árben vanhemiinnis ja máttuinis. Boazodoallis sáhttet leat sierra geasse-, čakča-, dálve- ja giđđaeatnamat. Boazodoalli sáhtta maiddá čujuhit iežas árbevirolaš guohtoneatnamiidda doahpágiin *min eanan* dahje doahpágiin *bajásšaddaneanan* dan eatnamii, gos lea bajásšaddan. Laponia konfliktta álgoáiggiid sámit vuodđudedje ovtastusa vuostálastin dihte riikka árbevirolaš "bajil vuolás" -hálddahusmálla ja evttohedje iežaset vuogádaga Unesco máilmmiárbelogahallamii lasihuvvot iežaset ruovttueatnama hálddahusa várás. Dán ovtastussii navdojuvvui namman Sámi *eanan*.

Stálluokta lea mángasa mielas Ruota čábbáseamos jávri. Muhto muhtun Johkamohkis ássi sápmelažžii, guhte fertii nuorran mángasa lahkái fárret bearrašinnis eret Gárasavvonis, dat lea ainge romis báiki:

"Riegádin Gárasavvonis duolba eatnamis. Ráhkistan dan báikki. Doppe lea nu čáppat! Ja dat geat leat eret Gárasavvonis, lávejit lohkat ahte dáppe lea nu romi."

Dán divdui čappa duovdda oaivvilda dakkár duovdaga, mii bajida millii mánnávuodamuittuid. Son muittaša áibbašemiin dan áiggi, goas son lei guđa- dahje čiežajahkásaš ja áasai bearrašinnis Gárasavvona guovllus. Oppa bearaš johtalii ealuin ja herggiiguin. Dievdu čurvesta: "Dat lei gal nu čáppat!"

"Buot lea nuorran nu čáppat. Mii jođiimet ealu fárus. Eahkedis go ceggiimet lávu, de gulaimet bohccobielluid lávu birra."

Ođiimet duodaidge njálgát. Muhtumin bohccot bohte áibbas lávu lusa ja guoskkahalle guohpiriiguin loavdaga."

Oalle juo verddet! Min mielas lei nu hávski ja suohtas. Dasa lassin gullostalai bielloškálla, dasgo muhtun herggiin lei biellu, ja mii dovddaimet biellojienas iežamet herggiid. Dat lei gal nu čáppat."

Dievdu govvidan čappa duovdda riegáda muittuin, dovddus ja buot áiccuid bokte fidnejuvvon áiccastagain. Dat govvida dan buoredili dovdu, man dievdu lea vásihan mánnán lávus velohaladettiin, go lea havssašan lávu hájaid ja guldalan bohccuid, mat ledje dastán. Muittut eai vuodđuduva nuge dasa, maid son mánnán oinnii muhto dasa, maid son sáhtii árvvoštallat bohccuid birra oahpes hájaid ja jienaid vuodul. Mánnávuoda dovddut ja áiccastagat seilot fámoláččat eallinagi ja várra erenoamážit dalle, go šaddá guodđit iežas ruovttuguovllu ja fárret ođđa duovdagiidda. Dievdu mitalus mitala ahte mánnávuoda duovdda laktá min eallinahkáiežamet riegádanbáikái, vanhemiid ruovttubáikái ja báikái, mii lea mearrideamen min identitehta.

Dievdu jearrá goittotge alddis, leatgo muittut dušše naivisttalaš áddejumiit lihkolaš mánnávuodas dahje nostalgijalaš ohcalepmi idyllalaš vássánaigái 50 jagi duohká. Go dievdu lea suokkardan dán ášši, de bohtá

dan oaivili ahte jearaldat ii leat dás, dasgo maiddá dat sámít, geat ledje duoid áiggiid juo rávesolbmot, muittašit ahte dalle lei buorre eallin. Dievddu suokkardeapmi muitala dihtolágan moiváivuođa dovddus, man sámí eallinvuogi ođđaáigásažžan šaddan lea dagahan.

Ráidu sámeduovdaga symbolan

Dievdu muittaša nuppi mávssolaš sámeduovdaga, *ráiddu*. *Ráidu* oaivvilda maŋjalágaid geassastuvvon herggiid, mat gesset gerresiid. *Ráidu* adnojuvvo dábálaččat dalle, go bearaš dahje joavku fárre ovttas dálvviáigge. Guđege gerresa lea geassimin *heargi* ja guđege gerresis čohkká olmmoš. Gerresat hábmejit dábálaččat guhkes gurgadasa, masa gullet maiddá gálvogerresat, main leat lávvodárbašat, lávvomuorat ja eará dávvirat. Čuđiid jagiid áigge govva dán olbmo ja bohcco lagas gaskavuođa govvideaddji duođalaš kulturduovdagis lea leamaš sámeniibbiid dohpain sámedievddu boahkánis.

Dievdu muitá ainge, mo sin ráidu deaividii nuppiin eará *ráidduin*. Ovtta hearggi čoarvvis lei vilges báddi, dasgo dan geassin gerresis lei gieskat jápmán olbmo liika. Juo mánnán son áddegođii ahte heargi njuovvojuvvošii dán mátkki maŋŋá, dasgo dat ii šat anihan ealli sivdnádusaid atnui.

Muitu boktá oidnosii juoga mávssolaš beali sámekultuvrras: bohccuid ja nomádaálbmoga lea čatnamin oktii riegádeami rájes gitta jápmimii bassi máilbmái vuodđuduvvi sánehis soahpamuš. Boazoráidu čatná oktii olbmo ja ealli duovdagiid čađa johtti guhkes gehtegin, mii lea ná symboliseremin dán álbmoga árvovuogádaga.

Mun lean guorahallan ráves dievddu muitalusa, mas muitaleaddji muittaša iežas mánnávuođa nostalgijjalaš dovduiguin ja morašta seammás modernisašuvvna vuollái jávkan harmoniija. Nuorat, 1970-logus riegádan boazodoalli persovnnalaš duovdagii gullet mohtorgielkkáid hádja ja šlápma, dasgo son lea bajásšaddan daid searvvis. Dál luodit muitalit dihto boazodoallis nu, ahte čujuhuvvo su mohtorgielkká merkii ja registtargalbi. Seammaláhkai dálá sámemánáid sárgumat skuvllas govvidit dálá áiggi: bohccot vuojuhuvvojit helikopteriiguin ja daid sirenaiguin, mii sihkkarit bohciidahtta mánáid mielain maiddá juogalágan gova amerihkkálaš televišuvdnaráidduid bolesbiillain.

Sámiide orru leamen mihtilmas sin measta geahčemeahtun máhttu rievdat ja bissut seammás oskkáldassan alccesis. Sii geavahit ainge *ráidduid* ja hállet iežaset herggiid birra, muhto sis leat maiddá mohtorgielkkát. Sámit johtet ainge viššalit bohccuideasetguin oahpes, mearkkašahti báikkiid čađa, muhto beatnagiid ciellama sadjai lea dál boahmán mohtorgielkájurra.

Árvvut ja máilmmigovva

Loahpahan iežan teavstta beakkán sámediktačálli Nils-Aslak Valkeapää sániiguin. Valkeapää muitala sámelávu birra duojistis Beaivi, áhčážan divttas nr 61. Valkeapää doalvu min áiccuid, biekká ja balvvaid máilmmis vuoigŋalaš ja šamanisttalaš mátkái:

Bieggá

hupmá loavdagiin

reahpenráiggi rastá balva

dehege dat leage lávvu

girdime almmi

balvvaid čierasteame

geahčan vulos almmi merrii.

Lávvu sáhtosta min oinnolačča nuppe beallai. Olbmo eallin ovdanbuktojuvvo kultuvrralaš, lunddolaš ja vuoigŋalaš elemeantaid bokte. *Lávvu*, ruoktu, ovttaštahtá diktačálli biggii, *Bieggolbmái*, mii lea vuoigŋa dahje ipmil dološ sámeoskkus. Reahpenráiggi bokte diktačálli vuoigŋa, dego noaidi dahjege šamána ovdal su, guođđá maŋŋásis olbmuid máilmmi, vai beassá girdašit almmis, mii lea bajil oaidnit dego mearra.

Mun lean geahččalan čájehit ahte nuppeláhkai go Augustin Berque ja eará duovddaáššedovdit čuoččuhit, de maiddái sámiin lea iežaset duovdakultuvra. Duovdda lea mávssolaš oassi sámiid girjjálašvuođas, nu njálmmálaš luohteárbbis go maiddái dálá diktačehppodagas. Sámit leat nomádaálbmot, ja nuba sii eai vuođđut ovtta sajis orru álbmogiid láhkai šaddogárddiid, mat ovdanbuktet minatyráluonddu, muhto addet luondduelemeanttaide mearkkašumi nu ahte nammadit daid ja mearridit mávssolaš báikkiid bassi báikin. Ingolda vuogi mielde mun guottihan duovddaáddejumi, mii vuolgá das ahte mii leat ovdal juo čadnojuvvon máilbmái go das sierra (Ingold 2000:11). Dákká sámit leat min ovddabealde.

Gáldut

Berque, A. 1995. Les raisons du paysage : de la Chine antique aux environnements de synthèse. Paris: F. Hazan, s. 192.

Fowler, P. J. 2003. World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002, UNESCO: World Heritage Centre, s. 140.

Heidegger, M. 1972. Being and Time, jorgalus Macquarrie ja Robinson, London: SCM Press.

Ingold, T. 1993. The Temporality of the Landscape. World Archaeology 25, nr 2: 24–174.

Ingold, T. 2000. The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. London: Routledge.

Magga, O.H. 2006. Diversity in Saami terminology for reindeer, snow and ice. In: Roué, M. (doaim.), Cultural Diversity and Biodiversity, International Social Science Journal 187: 25–34.

Nielsen, K. and Nesheim, A. 1979 [1932–1962]. Lappisk (Saamisk) ordbok-Lapp Dictionary, I–V. Universitetsforlaget, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Oslo.

Roger, A. 1997. Court traité du paysage. Paris NRF.

Roturier, S. and Roué, M. 2009. Of forest, snow and lichen: Sami reindeer herders' knowledge of winter pastures in northern Sweden, Forest Ecology and Management 258: 1960–1967.

Valkeapää, N.A., 1994. Trekways of the Wind. Guovdageaidnu: DAT.

Valkeapää, N.A., 1997. The Sun, My Father. Guovdageaidnu: DAT.

EANAGEAVAHANPLÁNEN, DAVVIDUOVDDA JA BIEGGAFÁPMU

Timo Jokelainen

2009:s almmustuhtton Suomen Tuuliatlas čájeha ahte biggoseamos guovllut Suomas leat meara alde. Meara ala ii leat álki hukset. Molsašuddi jieknadilálašvuodát, huksema dagahan birasváikkuhusaid árvitmeahttunvuolta ja ekonomalaš gánnáhahttivuoda eahpesihkkarvuolta dagahit dan, ahte bieggafápmodoaibmit geahčadit maiddá eará guovlluide. Jos meara ala ii beasa, de dasto sáhtá geahčastit mearragáttiid biekkusis eatnamiidda. Gáttiin lea ollu eará atnu, ja danin bieggamillopárkkaid plánejit mearraguovlluid ja rittu lassin maiddá siseatnamii alášbáikkiide.

Riikkadási ulbmiliid mielde bieggafámuin buvttaduvvon ollesbeaktu galgašii badjánit dálá sullii 200 megawattis jagi 2020 rádjai sullii 2500 megawattii. Dát oaivvilda sullii 800 golmma megawatti bieggafápmorusttega huksema 10 jagi áiggis. Dálá huksenleavttuin ii beasa dien ulbmilii, ja nuba jos bohtosiidda áigu beassat, de boahttevaš jagiid bieggafápmohuksen galgá sakka lassánit. Dán áššis šaddá vel hoahppu.

Bieggafápmu geasuha eanet ja eanet

Bieggafápmofitnut leat valjis miehtá Suoma. Dat leat oaivvilduvvon eanaš mearraguovlluide ja rittu lahkosiidda, muhto siseatnamiige leat plánemin logiid fitnuid. Fitnut leat mealgat eanet go bieggafápmobuvttadeapmái ásavuvvon riikkadási ulbmilat. Njukčamánu 2011 almmolaš fitnut ledje 6300 MW:a ovddas. Go dasa lassin almmustuhttekahtes fitnut leat ollu, de dát suorgi lea johtilit ovdáneamen, go bieggafápmodoaibmit várrejit guovlluid bieggafápmobuvttadeapmái. Investerenmearrádusaid áigi bohtá dasto maŋnelis.

Lea mángga ášši duohken, sáhtágo bieggafápmofitnu ollašuhttit. Deháleamos lea biekkusvuolta, muhto dasa lassin eai oaččo leat menddo guhkes šleađgasirdingaskkat ja galget leat govttolaš laktásanvejolašvuodát vuodđofierbmái. Maiddá eará infrastruktuva, dego geainnut galget doarjut fitnu. Luondubirrasii, kulturbirrasii ja duovdagii guoskevaš árvvut leat datge stivremin fitnuid sajáiduvvama, dego maiddá fitnu eanagodelávvalaš vejolašvuodát.

Dál go lea garra gilvu biggoseamos ja muđui vuogas báikkiid alde, de dat lea doalvumin dakkár dillái, mas bieggafápmofitnut biddjojuvvojit ollisvuoda dáfus vehá mo sáhtto. Jos ii plánejuvvo doarvá, de dat sáhtá čuohtit ovdamearkka dihte Lappi turismii.

Lávvalánemii lea atnu ja dat galgá dahkkojuvvo áiggil

Eanageavahan- ja huksenlágas ovdanbukton plánenvuogádat čoggo golmma lávvalásis – eanagodde-, oppalaš- ja sajádattlávvas – ja daid bajábealde leat riikkadási guovlluideavahanulbmilat. Buot lávvalásiin ja maiddá riikkadási guovlluideavahanulbmiliin lea iežas rolla bieggafápmofitnuin.

Riikkadási guovlluideavahanulbmiliid mielde eanagodelávvalánemis galget čujuhuvvot dat guovllut, mat heivejit buoremusat bieggafámuin ávkkástallamii. Bieggafápmu eanagotti plánemis ii leat ođđa ášši Lappis. Lappi lea viiddis guovlu, ja danin eanagodelávva lea dahkkojuvvon viđa oasis, ja nuba eanagodelávat leat sierraahkásaččat. Boarráseamos eanagodelávain bieggafápmoguovllut eai leat čujuhuvvon ja ođđasetge lávain bieggafápmoguovlluid čujuheapmi ii vástit bieggafápmohuksema dálá ulbmiliid. Dán ášši njulgen dihte dál leat dahkamin muhtun báikkiin Lappis Birasministeriija ruhtadan bieggafápmočielggadusa, man bohtosat adnojuvvojit ávkin boahttevaš eanagodelávain ja daid sáhtá dihto dilis atnit ávkin maiddá gielalávvalánemis dalle, jos bieggafámu stivrejeaddji eanagodelávva váilu. Sávaldahkan lea ahte bieggafápmobuvttadeapmái heivvoleamos guovlluid kártejeaddji čielggadanbargu sáhtášii viidut gokčat oppa Lappi.

Govva 1. Eanageavahan- ja huksenlága mielásaš guovlluid geavaheami plánenvuogádat.

dihte hámmanguovlluin ja vejolaččat dain guovlluin, main leat ollu sierralágan eanageavahandárbbut, mat galget koordinerejuvvot, dahje main leat erenoamáš rašis birasárvvut.

Bieggafápmofitnuid hárrái lávvaplánen lea meannudanvuohki, mainna bieggafápmui ohccojuvvo buot vuohkkaseamos báiki ja hápmi sihke koordinerejuvvojit sierra eanageavahandárbbut. Iešalddes lea váttis oaidnit dakkár dili, mas bieggafápmohukseamis sáhtášii lihkestuvvat almmá lávaid stivrejeddji, oassálasti ja čovdosiid čadni váikkuhusa. Dálá fápmorusttegat leat 150 mehtera alu, ja ođđa ruossaruovdefápmorusttegiid luovit sáhttet ollit juoba 200 mehtera allodahkii. Duovdda rievdá hui viidát, ja áinnas dalle, go huksejuvvo alášguovlluide. Eanagodelávva badjelgieddalaš plánendáassin lea vealtameahttun, go čovdojuvvo eanagotti ja riikka dásis, gosa mávssolaš bieggafápmorusttegat biddjojuvvojit. Juoba riikkadási bieggafápmobuvttadeami sajádatguorahallamii sáhtášii leat dárbu.

Bieggafápmohukseamis mánjgalágan birasváikkuhusat

Bieggafápmorusttegiid ja daidda gullelaš infrastruktuurra huksen čuohcá goittot báikkálaš dásis luonddubirrasii. Bieggafápmorusttega jorri soaját sáhttet leat sorbmin áinnas stuorra boralottiide, dego mii diehtit norgalaččaid vásáhusaid vuodul. Dutkojuvvon báikkálašdieđut leat goittotge uhccán ja váikkuhusaid lottiide orru goittot Lappi fitnuid hárrái váttis árvoštallat. Lappis leat čuođit goaskinreviirrat, ja dat leat váikkuhan bieggamillopárkkaid čujuheapmái juo dahkkojuvvon eanagodelávaide, ja leat váikkuheamen maiddái dálá plánenvuloš

Govva 2. Ajosa bieggafápmorusttet Giema-Durdnosa girdišilljui seaivu girdis govvedettiin. Duohken Karsikkoniemi. Govva: Timo Jokelainen

Bieggafápmohuksema galgá stivret maiddái eanagodeláva dárkilet láva vuodul. Dán jage eanageavahan- ja huksenláhkii dahkkojuvvon nuppástusa mielde oppalašláva vuodul sáhttá dihto eavttuiguin mieđihit njuolgo huksenlobi bieggafápmorusttegiid. Dat čielggasmahttá plánenproseassaid. Lappis leatge dál dahkamin ođđa lága mielde moanaid bieggafápmooppalašlávaid. Sajádatlávvi lea dárbu dás duohkoge ovdamearkka

fitnuide erenoamážit Nuorta-Lappis. Fuođđo- ja guolledoalu dutkanlágádus lea váruhan bieggafápmorusttegiid huksemis mearraguovlluide. Fápmorusttegiid huksen ja gárvvies fápmorusttegat čuhcet jieknadillái, rávnnjiide ja eanaávdnasiid gearddástuvvamii ja ná maiddái luonddu eará proseassaide.

Orošii leamen nu ahte luondováikkukhusaide guoskevaš vuođđodieđut eai leat buot osiin doarvá. Geasa gulašii buvttadit dákkár dieđuid ja mainna áigedávvaliin? Oppalaš čielggadandárbbut leat maiddái olbmodoaimmaid bealde, dego áibmogoziheamis geavahuvvon rádáriid hárrái lea bohtán ovdan. Ášši čielggaduvvo VTT:a, Energiateollisuus ry:a ja Bealuštanfámuid dahkan fitnus, mas álgobohtosat leat juo fidnejuvvon.

Lappis Mearrabađa guovllu fitnut čuhcet guolástanealáhussii, ja siseatnama fitnut fas boazodollui. Dáid váikkukhusaid galggašii geahpedit koordinerejeaddji plánema vuođul. Lappis lea jurddašišgohtán ahte bieggafápmorusttegat sáhttet čuohtet turismii. Prográmmabálvalusfitnodagaid mielde duovdagis ceaggájeaddji bieggafápmorusttegat geahpedit guovllu meahccáivuodá ja ná čuhcet turismaealáhussii.

Govva 3: Bieggafápmorusttet lea hirbmat ráhkadus. Ovdamearkka dihte dan vuođu bidjamii gollá sullii 600 m³ stállebetonga. Maiddái stellensadji ja eará infrastruktuura, mii ráhkaduvvo fápmorusttegiid várás, rievdata saska guovllu luonddubirrasa áinnas rašis alášguovlluin. Govva: Timo Jokelainen

Almmolaš ságastallamis bieggafápmorusttegiid duovddaváikkukhus orru mannamin badjel eará birasváikkukhusaid. Vai fitnut šaddet ekonomalaččat gánnahttin, de fápmorusttegat galget huksejuvot nu biekkusis báikkiide go vejolaš. Dat maiddái oidnojit guhkás. Vejolašvuođat geahpedit duovddaváikkukhusaid ovdamearkka dihte nu, ahte fápmorusttegiid mearri geahpeduvvo, orru hui uhccán geahpedeamen heajos váikkukhusaid. Nuba jos bieggafápmobuvttadeapmi galggaš lihkestuvvat, de galgá hui dárkilit stivrejuvot, gosa bieggafápmorusttegat biddjojuvvojit.

Makkár ollisvuođat ja gosa

Ruota Bihtáma badjel 1000 fápmorusttega fitnu vuođul sáhtášii suokkardit, gosa ja mo Supmii bohttevaš jagiid hukset oaivvilduvvon čuđiid bieggafápmorusttegiid galggašii bidjat: oktan hirbmat stuorra fidnun, soames stuorra fidnun vai gánnašgohtet cegget miehtá riikka smávva fápmorusttegiid.

Soames stuorra fitnu málle orru goittot duovddalaš váikkuhusaid dáfus vuohkkaset go dakkár málle, mas logit smávva fápmorusttegat biđgejuvvošedje miehtá Lappi. Smávva fitnuid sáhtta dávjá ollašuttit almmá YVA-lága miel dásaš birasváikkuhusaid árvvoštallama ja juoba almmá lávvaguorahallama, ja nuba daid hárrái váttisvuohtan sáhtta šaddat váilevaš plánen ja maiddái dat ahte sierra oassebealit eai beasa daidda doarvái oassálastit.

Aiddo dál stuorámus fitnuid plánejit mearraguovlluide, báikkit daidda dáidet gávdnot maiddái alášguovlluin. Bieggafápmoindustriija ovdána ja fápmorusttegat sturrot dađistaga. Vuogas báikkiid guorahaladettiin galggašii váldit vuhtii dan ahte báikkiid, mat dálá fápmorusttegiiguin eai oro gánnáheamen, sáhtta dáid boahhtevaš jagiid tehnikkaiguin (omd. alit ráhkadusat) váldit atnui.

Industriijabirrasat ja hámmanat heivejit bures bieggafápmorusttegiidda ja dat leatge geasuhan bieggafápmohuksejeddjiid Lappisge Durdnosa Röyttä ja Giema Ajosa láchkai. Menddo stuorra fitnut daidda eai dáidde čáhkát. Johtalusfávlliid guoraide heivema sáhtášii maiddái čielggadit. Lea árvaluvvon ahte turismaguovddážiid guovllut, main duottarvilttiide leat juo ráhkaduvvon vielttit, hissát ja eará ráhkadusat, sáhtášedje heivet bieggafápmobuvttadeapmái. Ovdamearka gávdno Olosduoddaris.

Fitnuid, mat dál leat Lappis jođus, leat olluge vuostálastán. Olbmot eai háliit bieggafápmorusttegiid iežaset duovdagiidda. Vaikko buhteslágan bieggafápmui lea álki leat oppalaččat miehtemielalaš, de dáid fitnuid leat eahpideamen dat, geaid duovdagiid dat boadášedje rievdadit. Vuostálastimis fuolakeahttá čuovvovaš logi jagi áiggis riiki galggašedje huksejuvvot čuođit bieggafápmorusttegat. Daidda galggašedje gávdnot nu vuogas báikkit go vejolaš. Lávvaplánen lea guovddážiis dán proseassas ja dat lea maiddái vuohki dahkat vejolažžan eakti riikkavulošváikkuheami.

Govva 4. Bieggafápmorusttegat oassin Oulunsalo Riutunkari feargagáttis. Oulunsalo ja Hailuoto gaskasaš mearraguovlui leat dál plánemin stuorra mearrabieggamillopárkka. Govva: Timo Jokelainen

GUVLLOLAŠ JA BÁIKKÁLAŠ OASSÁLASTIN JA OVTTASBARGU EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIMIS– VÁSÁHUSAT KATALONIA DUOVDDADÁRKONSTAŠUVNNAS

Pere Sala

Katalonia guovllus gávdnojit viehka mánggalágan duovdagat, ja duovdagis leage šaddan eanet ja eanet miellagiddevaš, spesiálasurggiid gaskasaš rájiid rasttildeaddji fáddá. Duovdagis lea šaddan mávssolaš oassi eanageavahanplánenpolitihkas sihke juoba servodatlaš ja kultuvrralaš áššiide guoskevaš sierra surggiid gaskasaš meannudanvugiin. Čuovvovaš teaksta juohkása guovtti oassái. Vuosttas oasis mun gieđahalan oppalaš dásis Katalonia dálá, duovdagii guoskevaš oassálastima ja ovttasbarggu institušuvnnalaš ja muddejeaddji rámaid. Nuppi oasis ovdanbuvttán soames ovdamearka Katalonia duovddadárkonstašuvnna vásáhusain. Čállosa loahpageahčen gieđahalan vel dihto duovddasuodjalanhástalusaid.

Duovddaoassálastima ja ovttasbarggu institušuvnnalaš ja muddejeaddji rámat

Katalonia parlameanta searvvai Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuššii ođđajagemánus 2000, guokte mánotbaji soahpamuša dohkkeheami maŋŋá. Vihtta jagi maŋŋelis parlameanta dohkkehii duovddasuodjaleapmái, -dikšumii ja -plánemii guoskevaš lága (8/2005, Protection, Management and Planning of the Landscape) ja vuodđudii Observatori del Paisatge duovddadárkonstašuvnna. Láhka fállá vuodđonjuolggadusaid ja čielga rámaid, maidda Katalonia ráđđehusa duovddapolitihkka vuodđuduvvá. Lágas bohtet bures ovdan Eurohpálaš

Govva 1. Duovddadárkonstašuvnna doaimmahat.

duovddaoktasašsoahpamuša vuoigŋa ja ulbmilat, ja dát addá katalonialaš duovdagii lágasuoji ja láchčá dárbbášlaš vugiid, maiguin sáhhtá dávistit duovdagii guoskevaš hástalusaide ja dáhkidit duovdaga kvalitehta.

Láhka gáhhte oassálastima ja ovttasbarggu viđa vuogi mielde. Vuosttažettiin láchka lea čielggas, ja sihke riikkavuložiidda, ovttastusaide ja virggálaš institušuvnnaide lea dan álki áddet. Nuppádassii láchka lea hui lahka beaivválaš eallima ja seammás konkretalaš, ja dan bohtosiid lea álki oaidnit. Goalmmádassii lága vuoigŋa lea positiivvalaš, ii nuge ráddjejeaddji dahje ránggášteaddji, ja danin buot oassebeliide lea álki dan dohkkehit. Njealjádassii lága sáhhtá heivehit mángga suorgái: dat dahkkojuvvui álgoálggus gávpotplánema dárbbuide, muhto dan sáhhtá maiddá atnit ávkin juogo muttuid mielde heivehemiin dahje ovttaiduhttimiin duovddaáššiid buot ráđđehusa doaibmasurggiide. Ja loahpas vel láchka dáhkida almmolaš sektora ja riikkavuložiid oassálastima ja ovttasbarggu.

Duovddalága vuosttas ja čielgaseamos boadus lei Observatori del Paisatge duovddadárkonstašuvnna (www.catpaisatge.net) vuodđudeapmi Kataloniai. Stašuvdna lea doaibman jagi 2005 rájes, ja dat lea Katalonia ráđđehusa ráđđeaddi orgána, man ulbmilin lea maiddá boktalit riikkavuložiid beroštumi duovddaáššiide. Dárkonstašuvnna lea šaddan hálddahuša buot dásiid, allaoahpahagaid, áššedovdijoavkkuid ja oppa servodaga buotlágan duovddaáššiide guoskevaš deaivvadanbáiki. Stašuvnna deháleamos doaimmaide gullet ovttasbargu Katalonia hálddahušain duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttin dihte, katalonialaš servodahkii dieđiheapmi duovdaga mearkkašumi ja riikkavuložiid vuoigatvuođas návddašit duovdagis sihke duovddaáššiide guoskevaš dutkan-, dokumenteren-, jurdagiidhutkan- ja doaibmaguovddáža doaimmat.

Dárkonstašuvnna struktuvra ja organiseren mearkkaša ollu ovttasbargo- ja oassálastinvuoigŋa gáhhtemis. Dákko sáhhtášii várra máinnašit golbma perspektiivva. Vuosttažettiin dárkonstašuvdna lea almmolaš ovttastupmi ja iehčanas jurdihkalaš persovdna, ja danin dárkonstašuvnna doaimmat ja barggut leat albmosat ja njuovžilat. Nuppádassii dárkonstašuvnna hálddahušráđis leat mielde badjel 30 almmolaš ja priváhta sektora institušuvnna (www.catpaisatge.net/eng/observatori_organigrama.php). Dasa lassin dárkonstašuvnna lea ráđđeaddi komitea, mas leat mielde moanat ekonomijja-, fitnodatekonomijja- ja servodatjoavkkut sihke suorggi akademalaš áššedovdit. Dárkonstašuvnna organiserenstruktuvra dahká vejolažžan dynámalaš vuorrováikkuhusa ráđđehusa ja ráđđeaddi orgána gaskkas ja addá vuogas jietnasaji viehka mánggalágan doaibmiide, maid beroštumit mannet dávjá vuostálagaid. Goalmmádassii dárkonstašuvdna doaibmá juogaláhkai riikkavulošservodaga ja hálddahuša gaskkas. Dát lea dakko bokte miellagiddevaš ahte ná dárkonstašuvdna sáhhtá rávvet hálddahuša guvllolaš duovddapolitiikka dahkamis ja seammás kommuniseret hálddahušsii riikkavuložiid vásihan duovddafuolaid birra.

Mii leat ainge ovdáneamis mealgat maŋŋelis go Eurohpá dihto riikkat, dego Frankriika, Hollánda dahje Storra-Británia, maid riikkavuložat leat eanet diđolaččat duovdagis ja maid láchkamearrádusat leat mánggaid jagiid min láchkamearrádusaid ovddabealde, muhto duovddalága dohkkeheami ja ollašuhttima sihke duovddadárkonstašuvnna vuodđudeami geažil Katalonia lea eahpitkeahhtá mealgat ovdánan dán áššis.

Duovddadárkonstašuvnna ovdamearkkat duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimii guoskevaš oassálastimis ja ovttasbarggus

Duovddalága dohkkeheami rájes Katalonia duovddapolitiikka olis leat čoggon hui valjis vásáhusat, vaikko mánggat hástalusat leatge ain čovddeckeahhtá. Čuovvovaččas lea soames ovdamearka duovddadárkonstašuvnna báikkálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimii guoskevaš oassálastimis ja ovttasbarggus. Lassieduht gávdnojit dárkonstašuvnna neahtasiiduin čujuhusas www.catpaisatge.net/eng/activitat.php. Dán prentosa ulbmilin lea álggahit ságastallama duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimis, ja nuba vásáhusat báikkálaš oassálastimis ja ovttasbarggus leat juogustuvvon duovddaoktasašsoahpamuša govvas 2 logahallon čatnasemiid mielde.

Vuosttas guokte geatnegahttima (vásttu juogadeapmi ja duovdaga dovddasteapmi láchkamearrádusain) leat juo gieđahallon dán čállosa vuosttas oasis.

Govva 2. Duovddaoktasašoahpamuša ollašuttimii guoskevaš oassálastin ja ovttasbargu Katalonias. Katalonia duovddadárkonstašuvnna bargobijus duovddaoktasašoahpamuša geatnegahttimiidda.

Govva 3. Katalonia duovddakatalogat.

Duovdaga identifiseren ja árvvoštallan ja duovdaga kvalitehtaulbmiliid meroštallan

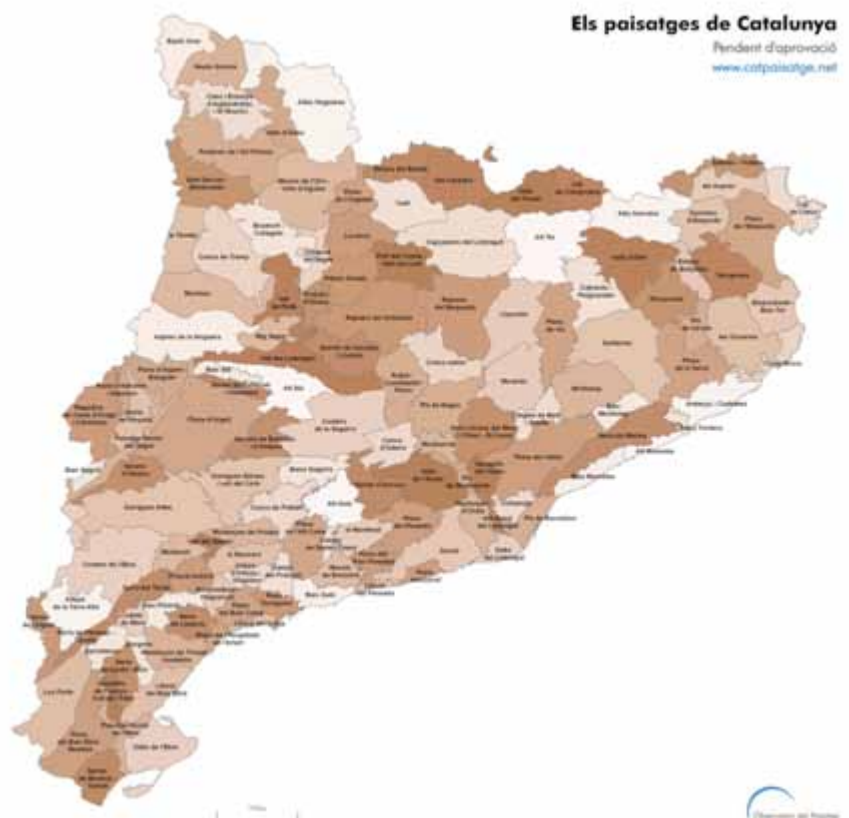
Okta Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša deháleamos geatnegahttimiin ja man beare duovddapolitihka vuodđun lea lasihit duovdagii guoskevaš dieđuid buotlágan duovdagiin. Katalonias dán ulbmila várás adnojuvvojit ng. duovddakatalogat (www.catpaisatge.net/eng/cataleg.php). Duovddakatalogaid vuodul duovddaulbmilat laktojuvvojit Katalonia eanageavahanplánemii sihke guđege suorggi meannudanvugiide nu, ahte guovllu buot sosiálalaš doaibmit oassálastet ja ángiruššet dán ulbmila ovdii.

Katalogaid dihto perspektiivvat galget deattuhuvvot:

- Dárkonstašuvnnas leat dál válmmaštallamin čieža duovddakataloga, maid ulbmilin lea váldit mielde duovdaga kvalitehtaulbmiliid čieža guvllolaš lávvaplánii, maid ráđđehus lea dál válmmaštallamin.
- Okta duovddakatalogaid vuosttas ja deháleamos bohtosiin lea duovddaovttadagaid (dahje duovdagiid) dahje sullasaš duovddaguovlluid identifiseren. Dát duovdagat leat dehálaččat, dasgo daid vuodul dahkkojuvvojit guvllolaš vuodđoovttadagat, maidda dasto heivehuvvo dihto duovddapolitihkka. Leage čielgan ahte ovttadagat leat almmolaš ságastallama deháleamos, eallinbirrasiidda ja áicojuvvon duovdagiidda guoskevaš deaivvadanbáiki (http://www.catpaisatge.net/eng/cataleg_mapa.php).
- Duovddakatalogat dutket maiddái historjjálaš duovdagiid ovdáneami.
- Dasa lassin dat identifiserejit olbmuid ja servodatlaš doaibmiid duovdagiidda addi čielga ja čieguš árvvuid (estetihkalaš, ekologalaš, historjjálaš, kultuvrralaš, symbolaš árvvut).

Almmolaš gulaskuddanvejolašvuhta lea leamaš oalle ávkkálaš dáid árvvuid identifiseremis.

- Duovddakatalogat dutket duovdaga dynamihka sihke dan ovdáneapmái ja rievdamii váikkuheaddji lunddolaš ja sosioekonomalaš beliid.
- Dasa lassin katalogat identifiserejit almmolaš gulaskuddama vuodul deháleamos johtolagaid ja guovlluid, main duovdaga sáhttá dárkot.
- Almmolaš gulaskuddanmeannudeapmi lea duovddakatalogaid okta mávssolaš bealli. Dát guoská erenoamážit ovttaskas olbmuid ja čanasjoavkkuid duovdaga árvvoštallamii ja duovdagii guoskevaš oainnuide (erenoamážit duovdaga ávnnasmeahtun iešvuodaid hárrái, dego báikki dovdu dahje dihto duovdaga dagahan áicovásáhusat ja dovddut). Válmmaštallanproseassas atne ávkin moanuid vugiid, dego duovdaga deháleamos doaibmiid ng. čiekŋalisjearahallamiid, áššedovdiid gulaskuddamiid (ovdamearkka dihte kártenáššiin), barggu báikkálaš ássiiguin, duovddadárkonstašuvnna lágidan neahttjearahallamiid (fidnejuvvojedje badjel 5 000 oaivila) ja oaiviljearahallamiid.

Govva 4. Kárta Katalonia duovdagiin.

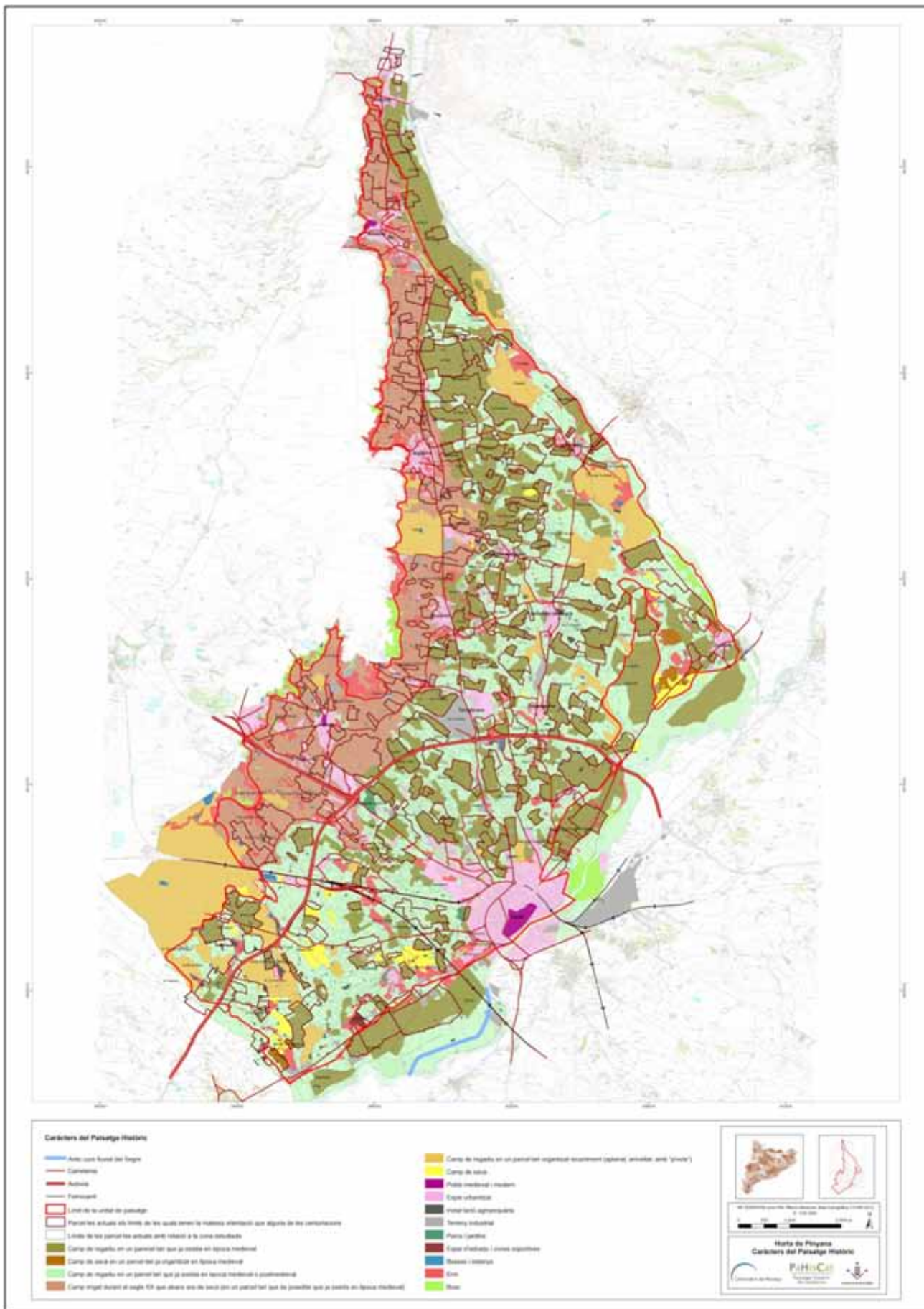
Landscape and Public Participation

Govva 5. Landscape and Public Participation -preanttus govvida ja árvvoštallá duovddakatalogain geavahuvvon bargoneavvuid ja ovdanbuktá deháleamos beliid, mat galget vuhtiiváldojuvvot sullasaš oassálastinfitnuin (www.catpaisatge.net/eng/documentacio_doc_1.php).

Duovddakatalogat lasihit duovddadieđuid, muhto dat maddái meroštallet duovdaga kvalitehtaulbmiliid, mat leat dahkkojuvvon áššedovdiid guorahallamiid ja riikkavuložiid oassálastima vuodul. Vuos duovdaga kvalitehtaulbmilat meroštallojit oppa Kataloniai (<http://www.catpaisatge.net/eng/objectius.php>). Dasto meroštallojit guđege duovddakataloga guovlluid ulbmilat. Loahpas kvalitehtaulbmilat meroštallojit guđege duovddaovttadahkii. Dát kvalitehtaulbmilat bohciidahttet mánggaid ákkaid ja doaimmaid, mat leat vealtameahttumat ulbmiliid juksan dihte. Dát ákkat ja doaimmat eai leat oavvilduvvon dušše duovddasuodjaleapmái muhto maddái duovddadikšumii ja -plánemii.

Duovddakatalogat ja riikkavuložiid oassálastin leat nappo min deháleamos bargoneavvut, go oahppat dovdat Katalonia giliid ja gávpogiid duovdagiid. Duovddakatalogaid lassin duovddadárkonstašuvdna lea bargan PaHisCat-fitnuin. Lleida allaoahpahaga ja Katalonia ráđđehusain searvágaid ollašuhhton PaHisCat-fidnu dutká historjjálaš duovdagiid ovdáneami. Fitnu lea heivehuvvon njealji duovdagii Katalonia 135 duovdagis. PaHisCat-fitnus leat hui ollu vejolašvuodát doaibmat kultur-, gávpot- ja árbevierropolitihkaid rávarefereansan sihke skuvlengaevaheami olis.

Govva 6. Kárta Horta de Pinyana duovdaga historjáláš iešlágis.

Duovdaga váldin mielde politihkaide

Okta Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša stuorámuš hástalusain lea váldit duovdaga mielde politihkaide ja meannudanvugiide. Dát hástalus gáibida várra eanemus sektoriid gaskasaš koordinerema. Mun ovdanbuvttán dál njeallje dán fáddái guoskevaš báikkálaš dási vásáhusa Katalonias:

- Dan maŋŋá go bistevaš ovdáneami ja eanageavaheami ministtar lea dohkkehan duovddakatalogaid, de ráđđehus atná ávkin duovdaga kvalitehtaulbmiliid eanageavaheapmái guoskevaš bákolaš duovddadirektiivaid dahkamis (www.catpaisatge.net/eng/directrius.php) dan čieža guvllolaš lávvaplánii, maid ráđđehus lea dál dahkamin. Dát fas lea gáhttemin bistevaš oktavuodadoallama duovddadárkonstašuvnna, Katalonia ráđđehusa ja áššáigullelaš gielddaid gaskkas. Duovdaga kvalitehtaulbmilat leat juo rievdaduvvon duovddadirektiivan, muhto dát leat seammás okta dán suorggi mávssoleamos hástalusain.
- Duovddadárkonstašuvdna bargá ovttas ministeriijaiguin, gávpotstivrraiguin ja eará báikkálaš eiseválddiiguin ja doarju dáid nu, ahte atná ávkin duovddakatalogaid dieđuid ovdamearkka dihte turismma, kulturpolitihka dahje eanageavahanplánenpolitihka várás dahje ovdamearkka dihte nu, ahte lámčá várddobáikefierpmádaga.
- Duovddadárkonstašuvdna bargá ovttas ráđđehusain váldin dihte sierralágan doaimmaid ja fitnuid duovddaáššiide, go daid leat vuos dohkkehan áššáigullelaš guovlluid deháleamos ekonomalaš sektorat. Oktan ovdamearkan sáhtá máinnašit rávvagiid das, mo industriijaguovllut ja dálanguovlovisttit galget ovttaiduhttot birastahtti duovdagii.
- Dálá heajos ággiid áigge ekonomiiapolitihka lea erenoamáš dehálaš. Duovdda lea ekonomalaš doaimma positiivvalaš resursa dalle, jos das ii dahkkojuvvo dušše gávpegálvu, mii čuozášii lundui, servodahkii ja kultuvrii guoskevaš árvvuide. Duovddadárkonstašuvdna lea álggahan moanaid evttohusaid dán áššis: ovttasbargu RACC-oadjoserviin ja eanadoalliid ámmátlihtuin Unió de Pagesosiin; oktavuodaid lámčin ja ságastallamat Foment del Treball bargoaddiorganisašuvnnain duovddasuodjaleami, -dikšuma ja -plánema váikkuhusain bargosajiid riegádeapmái; soahpamuš EURAM-bargoaddiovtastusain, mii geahččala váldit mielde duovddaárvvuid iežas ekonomalaš doaimmaide; ja ovttasváikkuhusovdduid ohcan Katalonia mávssoleamos viidne- ja viidnemuorjebuvttadanguovlluiguin, dasgo duovdaga alla kvalitehta ovddida maiddái dán doaimmasuorggi.

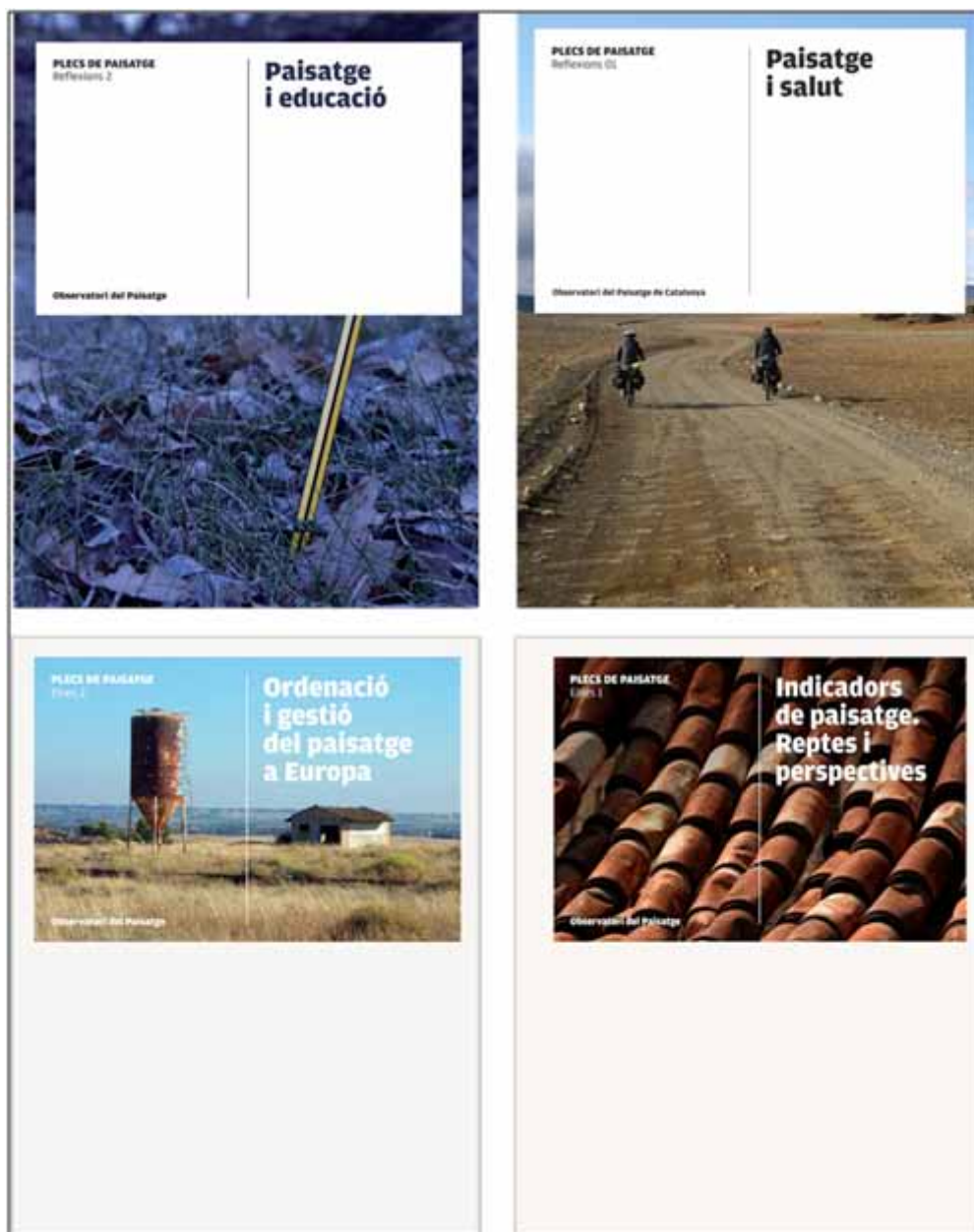
Dán oasis gieđahalan loahpas vel ng. duovddavuodđogirjjiid (landscape charter) (www.catpaisatge.net/eng/cartes.php), mat orrot leamen erenoamáš beaktilis báikkálaš dási bargoneavvut dihto dilálašvuodain. Duovddavuodđogirjjiid leat oaivilduvvon dakkár báikkálaš eiseválddiid (ovdamearkka dihte gávpotstivrrat, gielddat ja servošat) sihke ovttasusaid atnui, mat háliidit dahkat dihto guovllu doaimmiid (ee. hálddahus, servodatlaš ja ekonomalaš doaimmit) gaskasaš soahpamušaid ovddidan dihte duovdaga árvvoštallamii ja ovddideapmái guoskevaš doaimmaid ja strategiijaid. Lea dehálaš váldit vuhtii dan, ahte duovddavuodđogirjjiid gáibidit nana jođihanvuogi, čielga oktasaččat áddejuvvon proseassa, buot oassebeliid nana čatnaseami ja gillilvuodá sohppojuvvon doaimmaid dahkamis. Jos dát bealit váilot, de duovddavuodđogirjjiid eai doaimma.

Diđolašvuodá lasiheapmi

Katalonias leat eanet ja eanet fuolas duovdaga birra. Riikkavuložat dihtet iešalddes viehka uhccán duovdagis ja sii galggašedje goittotge diehtigoahtit eanet dán áššis. Buot ovdalis ovdanbukton evttohusaiguin geahččalit lasihit duovddadiđolašvuodá. Dán seamma ulbmiliid geahččalit maiddá čuoovvovaš institušuvnnaid ja organisašuvnnaid oassálastin- ja ovttasbargoevttohusaiguin:

- Dieđuid Katalonia 135 duovdaga birra sáhtá lasihit jeavddalaš ovttasbargguin Katalonia almmolaš váldotelevišuvdnakanálain TV3:iin sierralágan programmaid bokte.
 - Galgá bargojuvvot ovttas Descobrir Catalonia turisma- ja astoáigebláđiin: mánnosaččat almmustuhtto čálus juoga, Katalonia 135 duovdagis (<http://www.catpaisatge.net/eng/paisatgames.php>).
- Duovddadárkonstašuvdna bargá ovttas eará guvllolaš ja báikkálaš kultur- ja astoáigeoprentosiiguin.

- Válmmaštallojit seminárat, gurssat ja konfereanssat, vai sáhtttá ovddidit duovdagii guoskevaš guorahallama, skuvlema ja sosiálalaš jurddašuvuogi (geahča maiddái čuoggá "Gaskasaš veahkki ja dieđuid lonohallan").
- Institušuvnnaid, vuodđudusaid ja priváhtafitnodagaid ruhtadan prentosiid dahkan (www.catpaisatge.net/eng/publicacions_colecciong.php).
- Dieđuid sáhtttá lasihit neahttasiidduiguin ja ođasreivviiguin, maid Katalonia duovddadárkonstašuvdna almmustuhtttá njeljiin gielain ja main gávdnojit maiddái eará doaibmiid buvttadan dieđut (www.catpaisatge.net).
- Ođđaseamos kommuniserenneavvuid ja sosiálalaš media ávkinatnin Twittera (http://twitter.com/catpaisatge_en) ja Facebooka (www.facebook.com/catpaisatgeEN) bokte katalána, spánskka- ja eangalsgillii.

Govva 7. Plocs de Paisatge čoakkáldagas, mas leat guokte ráiddu ("Reflections" ja "Tools"), gávdnojit čállosat, dutkamušat, bargobájit ja konfereanssat, main gieđahallojit duovdagii dahje duovddasuodjaleapmái, -dikšumii ja -plánemii guoskevaš njuolggadusaide ja doaibmavugiide guoskevaš perspektiivvat dahje čuolmmat.

Ovdalگو gieđahallagoađán dan manjit fáttá, de gánnáha vel ovdanbuktit almmolaš ovttasbarggu boađusin rieđádan Wikipedra-neahttafitnu. Wikipedra (<http://wikipedra.catpaisatge.net/>) lea interaktiivvalaš 2.0-veršuvdna báikedihtovuogádagas, mii ovdanbuktá ja visualisere Katalonia geđggiin barđojuvvon barttažiid ja sujiid ja

fállá dieđuid daid birra. Dán neahttabálvalusa sáhtta atnit ávkin álkislágan ja miellagiddevaš ovdaságaid dahkamis kárttaid, čuovgagovaid, fiillaid ja ozuid vuođul, ja seammás olbmot besset ovdanbuktit ja guorahallat Katalonia geađgeráhkadusaide guoskevaš dieđuid. Ulbmilin lea čoaggit ja beivet dieđuid nu galle ráhkadusas go vejolaš. Wikipedra lea leamaš anus guhtta mánotbaji, ja dán áiggis dasa leat inventerejuvvon badjel 5 000 katalonialaš barta ja suoji, mat leat bardojuvvon geđggiin. Duovddadárkonstašuvdna doaibmá fitnus dušše Wikipedran diehtovuodu ovdideadjji gáhttoorganisašuvdnan. Maiddá dat dieđut, mat adnojuvvojit ávkin duovddapolitihkas, bohtet riikkavuložiin ja organisašuvnnain.

Govva 8. Wikipedran portála.

Skuvlen

Duovddadárkonstašuvnna deháleamos skuvlenevttohus lea dahkat ovttaiduhhton jurddašuvuogi mielde duovdagii guoskevaš oahpamusmateriála: "City, territory and landscape" (sámeg. gávpot, guovlu ja duovdda). Oahpamusmateriála lea oavvilduvvon oahpamusatnui bákkolaš badjeskuvladásis. Fitnu olis leat riegdán duovdagii guoskevaš oahpamusiiiddu (www.catpaisatge.net/educacio). Materiála lea oahpamusvuon badjel 450 000 katalonialaš 12–16-jahkásaš oahppái jagi 2009 rájes.

Fidnu lea ollašuhhton searvágaid Skuvlenministeriijain, Bistevaš ovdáneami ja eanageavaheami ministeriijain, Katalonia ráđđehusain ja duovddadárkonstašuvnnain. Fidnu lea hui buorre ovdamearka organisašuvnnain gaskasaš ovttasbarggus, mii ii leat álo álki. Skuvlenministeriija bargobijus lea erenoamáš dehálaš ii dušše fitnu skuvlenulbmiliid juksama sihkkarastin dihte muhto maiddá danin ahte fidnu váldojuvvo atnui Katalonia buot skuvllain. Sáhtta vel máinnašit ahte mii leat ságastallan goasttidanlágádusaiguin, ja danin Katalonia duovddakárta lea dál váldojuvvon mielde maiddá guovllu badjeskuvllaid eatnandieđu oahppagirjiide.

Observatori del Paisatge

Ciutat, territori, paisatge

Documentació Vincles Guia Àrea de professorat

La Ribera d'Ebre, activitat 2 Tornar a veure la introducció

U's heu registrat amb el nom *visitant* Tornar al mapa distribuïdor

El paisatge fluvial i la producció d'energia

Com és aquest paisatge?
Heu de buscar vuit elements que serveixen per descriure el paisatge de la Ribera d'Ebre. Quan n'hagueu trobat un, haurau de decidir si és d'origen humà o natural. Posteriorment, haurau d'identificar aquest element a l'ortofotografia o al mapa topogràfic, i comparar la seva representació en cadascun.

[Necessiteu ajuda?](#)

Ortofotografia Topogràfic

activitat 2 Preguntes de pas

© 2008 Observatori del Paisatge de Catalunya www.catalunypaisatge.net

Generalitat de Catalunya Observatori del Paisatge

Govva 9. City, territory, landscape fitnu materiálat ja siiddut.

Gaskasaš veahkki ja dieđuid lonohallan

Dán logu ii sáhte loahpahit almmá ahte gieđahallá duovddadárkonstašuvnna riikkaidgaskasaš ovttasbarggu. Ovttasbargu eurohpálaš guovlluiguin ja riikkaiguin ii nanne dušše katalonialaš duovddapolitihka muhto oppa Eurohpálaš duovddaoktasašsohpamuša. Čuovvovaš oasis gieđahalán moanaid gaskasaš veahkkái ja dieđuid lonohallamii guoskevaš riikkaidgaskasaš ja eurohpálaš dási evttohusaid, mat leat dál jođus, sihke ovttasbarggu riikkarájiid rastá.

Katalonia duovddadárkonstašuvdna lea doaimman gaskasaš veahkeheami ja dieđuid lonohallama suorggis čuovvovaččat:

- Oassálastin eurohpálaš ja riikkaidgaskasaš konfereansaide ja semináraide, riikkaidgaskasaš konfereanssaid lágideapmi ja konfereanssaid lágideapmi searválagaid eará eurohpálaš institušuvnnaiguin (www.catpaisatge.net/eng/jornades.php).
- Irish Heritage Councila Landscape Character Assessment gursii oassálastin guktii jagis jagi 2009 rájes.
- Čoahkkimat, main lonohallojit vásáhusat Spánia eará guovlluid ráđđehusaiguin sihke muhtun Eurohpá riikkaiguin (Irlánda, Itália, Hollánda).
- Oassálastin Eurohpá ráđi lágidan, Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša diehtovuogádahkii (European Landscape Convention Information System, ELCIS) guoskevaš áššedovdiidságastallamii.
- Riikkaidgaskasaš ovttasbargu Argentina duovdafierpmádagain (Red Argentina del Paisaje) duovddadárkonstašuvnnaid vuodđudan dihte Argentinai moanaide eanagottiide. Duovddadárkonstašuvnna lea sullasaš ovttasbargu seammalágan institušuvnnaiguin maiddái Brasilias, Uruguays ja Costa Ricas. Lea dehálaš fuomášit ahte Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš lea maiddái Latiinnalaš Amerihká duovddaevttohusaid váldorefereansa, mii muitala ollu oktasašsoahpamušas.
- Oassálastin Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhtti RECEP/ENELC-fierpmádahkii (European Network of Local and Regional Authorities for the Implementation of the European Landscape Convention) lea buorre liiba lonohallat dieđuid ja vásáhusaid sihke ságastallat oktasašsoahpamuša ollašuhttimii guoskevaš akademalaš dutkamis.

Govva 10. Duovddadárkonstašuvnna eangalsgielat siiddu ja Landscape-ođasreive.r

Rájiid rasttildeaddji ovttasbargu

2009:s duovddadárkonstašuvdna lágidii searválagaid Frankriikka Ekologijja, energijja, bistevaš ovdáneami ja eanageavahanplánema ministerijain viđat rájiid rasttildeaddji bargobáji Olotis Katalonias. Bargobáji ulbmilin lei lonohallat vásáhusaid ja bargovugiid nu, ahte veardádallojedje fránskalaš duovddakárttat ja katalonialaš duovddakatalogat. Bargui oassálaste eurohpálaš áššedovdit moanain riikkain. Frankriikka ministeriija doarjui bargobádjeráiddu, ja dan njeallje vuosttas oasi lágiduvvojedje dain riikkain dahje guovlluin, main lea oktasaš rájji Frankriikkain (Vallonia, Spánia, Itália ja Englánda).

Maiddáii duovddadárkonstašuvnna siidduid, ođasreivviid ja juohkit oaivvilduvvon eará dieđuid jorgaleapmi Eurohpá ráđi virggálaš gielaide (eangals- ja fránsskkagillii) veahkeha juohkit katalonialaš vásáhusaid Eurohpá ja máilmmi eará riikkaiguin ja gáhtte seammás oassálastima ja ovttasbarggu.

Loahppaárvalus

Katalonia duovddadikšun vuodđuduvvá ovttaiduhtton višuvdnii dakkár ollisvuodas, masa gullet njuolggadusat, agendat ja meannudanvuogit, doaibmit oktan fierpmádagaiguin, riikkavuložat sihke áššái čatnasan institušuvnnat ja teknihkalaš áššedovdit. Buot dain elemeanttain riegádit buorit ovttasbargovásáhusat. Mávssolaš hástalusat leat goittotge ollu: ráđđehusaid roahkasmahttin gaskasaš dálkkádatságastallamii, vai almmolaš hálddahušstruktuorra bisošii čoahkis; riikkavulošservodaga ja eará hálddahušsurggiid gaskasaš ságastallama nannen; almmolaš ja priváhta sektora ovttasbarggu gáhtten nu, ahte ohccojuvvojit molssaevttolaš duovddadikšuma ja duovddaplánema kanálat sihke daid ruhtadanmolssaevttut; hutkás vugiid gávdnan ovttasbargui vátna ekonomalaš resurssaid olis dahje buohkaide oahpes, mohkkás hálddahušstruktuorraid ja -vásttuid gažaldaga čoavdin (gii dahká maid ja man dásis). Katalonia duovddadárkonstašuvdna joatká iežas mávssolaš barggu dáid dehálaš ulbmiliid juksan dihte. Dát leat midjiide oktasaš hástalusat, maiguin mii galgat bargat.

DUOVDDA JA DEARVVASVUOHTA - KONFEREANSAPRENTOSAT: EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUHTTIN DAVVIKALOHTA GUOVLLU GIELDDAIN

Eeva Karjalainen

Luonddu váikkuhus olbmuid dearvvasvuhtii sáhtta leat mávssolaš oassi Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuhttimis. Dán čállosa ulbmilin lea deattuhit birastahtti duovdaga váikkuhusa olbmuid dearvvasvuhtii ja buorredillái. Duovdda meroštallojuvvo duovddaoktasašsoahpamušas čuovvovaš vuogi mielde: "Duovdda oaivvilda guovllu dakkárin go olbmot dan jurddašit leat ja man iešvuođat bohtet luonddu ja/dahje olbmo doaimmain ja vuorrováikkuhusas." Dán čálloš mun gieđahalán vuosttažettiin luondduovdaga, ja nuba sátni *luondu* geavahuvvo duovdaga synonyman. Sátni *meahcci* geavahuvvo dalle, go dihto dutkamuš gieđahallá meahcce/vuovdebirrasa.

Luondu ii leat álo geasuhan olbmo. Ovdamearkka dihte 1800-logus Suomas meahcci lei olbmuid mielas balddihahtti ja gáppus biras ee. návddiid dihte, ja giliin eai dábálaččat lean oppa muoratge. Nuppe dáfus olbmot gudnejahtte luonddu, ja romantihka áigodaga áigge guoskameahttun luonddu njulgestaga hervvošedje. Juo čuđiid jagiid áigge luondu lea leamaš veahkin buorideamen buohcuvuođaid. Eurohpás leat leamaš lávggohagat 1600-logu rájes, ja luonddu lagasvuohta lea adnojuvvon oassin lávggohaga buorideaddji váikkuhusas. Maŋnelis lundui vuodđudedje tuberkulosadivššohagaid, maiguin eai dušše sirren buohcciid dearvvas olmuin muhto maddái fále buohccide dearvvas áimmu, beaivváža ja čáppa duovdagiid, vai olmmoš buorránivččii jođáneappot (Hartig ee. 2011). Japánas leat anus Shinrin-yoku-vuovdelávgumat, maid jáhkket dahkat buori dearvvasvuhtii. Vuovdelávgumis olmmoš dušše čohkohallá vuovddis, vácčaša gulul ja vuoigná.

Luonddu ealáskahtti váikkuhus

Dán áigge gávdnojit dutkojuvvon dieđut das ahte luonddus orodeapmi dahje luonddu oaidnin sáhtta leat veahkin buorideamen ja dustemin buohcuvuođaid, vaikko vel duođaštanmateriála lea vel uhccán. Luondu orru veahkeheamen erenoamážit eahpenjuogga streassa dagahan buohcuvuođaide, dego šlundumii, barggusváibamii ja váibmo- ja varrasuotnádávddaide. Dálá dieđuid mielde streassas beassan lea luonddu buorideaddji váikkuhusa guovddáš mekanisma. Nuppiiguin sániiguin luonddus sáhttet leat iežaslágan iešvuođat ja návccat, mat jođálmahttet streassas beassama ja álkidahttet dan muddema.

Dutkamušain lea čielgan ahte stressejeddji dahje ollu vuojulduvannávccaid gáibideaddji dili maŋná olbmot dábálaččat áhtet jođáneappot ja beaktileappot luonddubirrasis go gávpotbirrasis. Mihtilmas ovdamearka dás lea dutkamuš, mas olbmuid čájehuvvo vuos video bargobárttiid birra, ja dasto sidjiide čájehuvvo video luonddu, gávpotjohtalusa dahje gávpeguovddáža birra. Luondduvideo oaidnán olbmot áhte sihke rumašlaččat ja vuoinjalaččat jođáneappot go dat olbmot, geat oidne video gávpoteallima birra (Ulrich ee. 1991). Maddái mánggain eará dutkamušain lea gávnnavuvvon ahte gávpotbirrasa ektui luondu váikkuha positiivvalaččat olbmo fisiologiijai stressejeddji dahje áicilvuođa gáibideaddji dili maŋná. Dát dutkamušat leat ee. čájehan ahte luonddubirrasis olbmo varradeaddu, váibmoravkkas, liikki šleađgáivuhta ja deahkkegealdagas njidjet gávpotbirrasa ektui. Dasa lassin lundolaš biras buorida olbmo mielladili, vuojulduvannávccaid ja eará

návccaid buorebut go gávpotbiras (ee. Hartig ee. 2003, Laumann ee. 2003, Ulrich 1981). Jos olmmoš lea sakka streassaluvvan dahje vuoiŋgalaččat váiban, de luonddu positiivlaš váikkuhus bohtá buorebut ovdan.

Leat guokte teorehtalaš málle, mat sáhtášedje čilget luonddu buorrindahkki váikkuhusa. Guktot vuodđuduvvet evolutiivvalaš navdosiidda. Psykoevolutiivvalaš teoriiija (Ulrich 1983, Ulrich ee. 1991) deattuha streassas beassama. Dán teoriiija mielde olbmot leat ainge vuogáiduvvan luonddubirrasii, ja mis leat ainge biologalaš gárvisvuodát oažžut máhcaheaddji covcciid dihtolágan lunddolaš birrasiin, maid eat goittotge oaččo dahkkojuvvon dahje huksejuvvon birrasiin. Áicilvuodá ealáskanteoriiija (Kaplan ja Kaplan 1989) mielde min vuojudivvannávccat ja áicilvuodá geahppánit, go šaddat guhkes áigái vuojudivvvat dihto doaimmaide dahje áššiide. Teoriiija deattuha vuojudivvannávccaid ealáskankapasitehta. Áicilvuodá máhccá luonddus buorebut go eará birrasis, dasgo luondu ii gáibit vuojudivvama dihto doaimmaide.

Luonddu positiivvalaš váikkuhusaide gávdnojit maiddá eará vejolaš čilgehusat streassas máhccama ja áicilvuodá ealáskeami lassin. Meahcci ja muorat geahpedit áimmu eahpebuhtisvuodáid ja šláma, mii fas váikkuha dearvvasvuhtii positiivvalaččat. Lea dihtosis ahte fysalaš doaimmat ja sosiálalaš oktavuodát váikkuhit bures olbmuide. Geasuheaddji luondu sáhtta maiddá lasihit lihkanamovtta. Dasa lassin orošii leamen nu ahte gávpogiid lahkosiid luondu sáhtta ovddidit sosiálalaš gulahallama, sosiálalaš čoahtisbissuma ja sosiálalaš oaiveopmodaga. Danin sihke lassánan lihkanamokta ja sosiálalaš oktavuodát sáhttet leat gaskkusteaddjin lagasluonddu ja dearvvasvuodá gaskkas, vaikko vel dás eai leatge dássáži čielga duođaštusat (de Vries ee. 2011).

Ovdamearkkat dán suorggi dutkamušas

Roger Ulrich (1984) almmustuhtii Science-bládis mávssolaš dutkamuša, mii čájeha, mo luondu jođálmahtta buohcuvuodáin áhtama dahje geahpeda buohcci dávdamearkkaid. Ulricha dutkamušas sáhpperáhkkočuohpadusas áhtti buohccit juhkkojedje guoktin joavkun: vuosttas joavku biddjojuvvui lanjaide, maid lássaráigge oidnui dušše diilaseaidni, ja nubbi joavku lanjaide, maid lássaráigge oidnojedje muorat. Buohccit, geaid lanja lássaráigge oidnojedje muorat, eai dárbbasán nu ollu bávččasdálkasiid eaige dárbbasán leat nu guhká divššus go dat, geaid lássaráigge oidnui dušše diilaseaidni, ja sii ledje maiddá oppalaččat dearvaseappot.

Eará dutkamušat leat čájehan ahte luondu dahká maiddá buori dakkár mánáide, geat gillájit AD/HD-dávdamearkkain, dego áicilvuodáheađuštusas, vuojudivvannávccaid váilumis ja impulsiivvalašvuodas. Dáid dutkamušaid mielde mánáin, geat dahke ruonas olgobirrasis sierra doaimmaid, ledje uhcit dávdamearkkat go mánáin, geat dahke sullasaš doaimmaid sislanjain dahje ii-ruonas olgobirrasis. Ruonas olgobirrasis doaimman mánát sáhtte vuojudivvvat buorebut go eará mánát sierra doaimmaide ja rávvagiid čuovvumi (Faber Taylor ee. 2001, Kuo & Faber Taylor 2004).

Gávpotbirrasiin ruonasbáikkiid lagasvuodá sáhtta ovddidit dearvvasvuodá ja guhkidit eallináigevuordaga. Ovdamearkka dihte muhtun hollánddalaš dutkamuša mielde buohcuvuodáid gávdnondávjodat lei vuolit dain guovlluin, main ledje eanet ruonasbáikkid kilomehtera siste go guovlluin, main ledje uhcit ruonasbáikkid. Dát guoskkai erenoamážit áhteštusheađuštusaide ja šlundumii (Maas ee. 2006, 2009). Nuppi hollánddalaš dutkamuša mielde olbmot, geaid eallinbirrasis ledje eanet ruonasbáikkid golmma kilomehtera siste, gillájedje stressejeaddji dáhpáhusain uhcit go olbmot, geaid lahkosiin ledje uhcit ruonasguovllut (van den Berg ee. 2010). Dákkár stressejeaddji dáhpáhusat ledje ee. lagas olbmo jápmin, lagas olmmošgaskavuodá boatkaneapmi, ekonomalaš kriisa dahje barggu massin. Dearvvasvuodádili mihtidedje váivviid meriin ja nu, ahte dutkojuvvui olbmuid iežaset vásihan oppalaš dearvvasvuodádilli.

Japánas vuovddi ja dearvvasvuodá gaskavuodá leat dutkan ollu dáid mañimuš jagiid. Japánalaččat leat dutkan ee. olbmo immunavuogádaga ja vuovddis orodeami gaskavuodá (Li ee. 2007, 2008). Immunavuogádat veahkeha min suddjet iežamet bakterain, virusiin ja šattalmasain. Streassa dihtet čuohcit olbmo immunavuogádahkii. Japánalaš dutkamušat leat čájehan ahte vuovddis orodeapmi sáhtta nannet olbmo immunavuogádaga eanet go gávpotbirrasis orodeapmi. Dutkamušas olbmot orodedje vuovddis ja gávpogis ovttá dahje golbma beaivvi. Borrassa eastadeaddji goddiseallaid (Natural Killer, NK-solut) mearri lassánii ja doaimma ealáskii vuovddis, muhto ii gávpogis. Váikkuhus vuhtui vel čieža beaivvi áigge, ja muhtun dáhpáhusain vel mánobaji geažes.

Suomelaš dutkamuš, masa oassálaste 1 273 vástideaddji Helssegis ja Tamperes, čájuhii ahte gávpotlaččaid positiivvalaš dovddut lassánedje, go sii orodedje gávpoga ruonasguovlluin badjel viđa diimmu áiggi mánotbajis dahje luonddus gávpoga olggobealde 2–3 geardde mánotbajis (Tyrväinen ee. 2007).

Makkár birrasat ovddidit dearvasvuoda?

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttimis livččii mávssolaš diehtit, makkár luondu ovddida olbmuid dearvasvuoda. Dađibahábut doaisttázii eai leat vel doarvái dieđut. Psykoevolutiivvalaš teoriiija mielde dearvasvuoda ovddideaddji birrasat galget leat viehka bures orniidan ja doarvái mánggahápmásaččat (molsašuddit, mánggalágan áššit, muhto eai liiggás), viehka čiekŋalat (oinnolašvuolta) sihke dain galgá leat juoga guovddáš (juoga, mii gidde fuopmášumi) ja lunddolaš sisdoallu (Hartig ee. 2011). Áicilvuoda ealáskanteoriiija mielde áicilvuoda ealáskahtti birrasis galget leat čuovvovaš njeallje iešvuoda: Biras galgá leat viiddis dahje nu stuoris ahte olmmoš sáhtá dovdat iežas leat dan siste. Viiddisvuolta ii dárbbas oaivildit dušše konkrehtalaš viidodaga, ja ovdamearkka dihte iežas šaddogárdi sáhtá addit viiddisvuoda vásáhusa. Ealáskahtti biras lea maiddá geasuheadđi ja čáppis iige dat gáibit áicilvuoda giddema masage erenoamážit. Vuogas biras heive guđege olbmo dárbbuide, nu ahte son sáhtá dahkat iežas birrasis maid ieš háliida. Seammás ealáskahtti biras álkidahtá beaivválaš eallimis luovvaneami (Kaplan ja Kaplan 1989).

Mis leat viehka uhccán empiiralaš dutkamušat das, makkár luondotiipat ja -elemeanttat ovddidit eanemus dearvasvuoda. Lea čielggas ahte muhtun luondoelemeanttat ealáskahttet eanet go muhtun eará elemeanttat. Orru leamen nu ahte erenoamážit muorat ja čáhci leat dehálaččat. Guovllu viidodat, luondotiipa ja vuovddi dikšuma dássi sáhttet maiddá leat mávssolaš bealit. Suomelaš dutkamuša mielde luonddulágan birrasat orro ealáskahttimin eanet go párkkat (Tyrväinen ee. 2007). Nuppe dáfus muhtun šveicalaš dutkamuša mielde dikšojuvvon vuovdi váikkuha buorebut buoredillái go luonddudilálaš vuovdi (Martens ee. 2010). Dasa lassin daddjojuvvo ahte olbmuid iežaset mielamiel luonddubirrasat maiddá ovddidit sin dearvasvuoda eanemus, muhto dát ii leat vel dieđalaččat duođastuvvon.

Evttohusat das, mo luondu sáhtá atnit ávkin veajuiduhttimis ja dearvasvuoda ovddideamis

Luondu sáhtášii atnit ávkin mánggaláhkai dearvasvuodafulahusas, buohcciid veajuiduhttimis, buohcuvuodaid dustemis ja dearvasvuoda ovddideamis. Luondu sáhtá atnit ávkin veajuiduhttinprográmmaid ja persovnnalaš terapiija oassin. Ovdamearkka dihte šlundumis, barggusváibamis, váibmo- ja varrasuotnadávddin dahje jugešvuodas gillájeaddjiide oaivvilduvvon veajuiduhttinprográmmaide sáhtášedje gullat sierralágan, luonddus dáhphuvvi doaimmat, dego guolástus, muorain gavccodeapmi, kulturčuožahagaid inventeren ja dolastallanbáikkiid huksen. Dákkár prográmmat leat juo ollašutton ovdamearkka dihte Ruotas ja Norggas.

Ng. Green care farms -eanadáluin fitnodatolbmot lágidit luonddus dáhphuvvi doaimmaid sierralágan čuožahatjoavkkuide, mat leat veajuiduhttima dárbbus. Dákkár eanadálut leat juo vuodduvvon mángga riikii Eurohpás. Dasa lassin muhtun riikkain, dego goittot Ruotas ja Dánmákkus, leat anus terapevtalaš šaddogárdit ja šaddogárdedikšunterapiija.

Luondduelemeanttaid sáhtášii atnit ávkin maiddá ovdamearkka dihte buohcivesuin, klinihkain ja boarrásiidsiidain buorideami ovddidan dihte. Klinihkaid ja boarrásiidsiidaid sáhtášii bidjat čáppa duovdagiidda guovdu luondu. Láassaráigge oidnošii dasto ruonas biras, ja lágádusain sáhtášedje leat šaddogárdit ja šaddolanjat. Maiddá divššohasaid lanjain ja vuordinlanjain sáhtášii atnit ávkin luondduelemeanttaid. Buohcivesuin ja klinihkain atnet juo dál muhtun muddui ng. buorideaddji šaddogárdiid. Dasa lassin doaktárat sáhtášedje dálkasiid lassin mearridit buohcciide luonddus orodeami dikšuma oassin. Luonddus orodeami mearrideapmi reseapta bokte ii leat goittotge vel viidáseappot anus.

Go árvoštallá luondu ovddideaddji váikkuhusaid dearvasvuhtii, de lea erenoamáš dehálaš suodjalit olbmuid ássanguovlluid lahkosiid čáppa luondu, vai olbmui lea álki beassat lundui. Dasa lassin gávdnojit spesiálaprográmmat ja dearvasvuodajohtolat, maid ulbmilin lea láidestit olbmuid johtalit ja lotkkodit meahcis.

Suoma vuosttas buorredilletemái vuodđuduvvi meahccejoholat Fápmobálggis válđojuvvui atnui 2010:s. Fápmobálggis lea ruhtaduvvon almmolaš ruđaiguin, muhto dat lea lkaalinena lávggohaga lahkosiin, ja lávggohat atná johtolaga oassin iežas bálvalusain. Meahccebálgá guoras leat hárhjehallandávvalat, maidda biddjojuvvon hárhjehusat lasihit meahccebálgá streassageahpedeaddji váikkuhusa. Dávvaliid ulbmilin lea veahkehit olbmo lotkkodit, bajdit su mielladili, ovddidit kognitiivvalaš dávistemiid ja ealáskahtit áicilvuođa. Bálgá geavaheaddjiid gaskkas dahkkojuvvui dutkamuš, masa oassálaste 167 vástideaddji. 69 proseantta vástideaddjiin ledje dan oaivilis ahte sin buorredilli lei badjánan dan maŋŋá, go sii ledje johtán bálgá birra. Vuojulduvannávccaid dahje áicilvuođa eai goittotge fuobmán buorránan. Guhkit Fápmobálggis (6,6 km) váikkuhii nannoseappot go oanehet Fápmobálggis (4,4 km) (Vattulainen ee. 2011). Lea goittotge váttis dadjat, boahtágo olbmuid vásihan buorredilli lassáneapmi lihkaeamis, luonddus, searvvis dahje astoáiggis vai buot dáin máinnašuvvon áššiin ovttas.

Dasa lassin sáhtášii atnit ávkin ng. terapijavuvddiid. Terapijavuovdi lea dikšojuvvon vuovdi, mii addá nu ollu go vejolaš dearvvasvuodáváikkuhusaid. Vuovddis sáhttet maiddá leat eará elemeanttat, mat ovddidit dearvvasvuodáváikkuhusaid. Terapijavuovddit gávdnojit ovdamearkka dihte Japánas ja Lulli-Koreassa. Japánalaš dutkamuš lea čájehan ahte terapijavuovddit sáhttet lotkkodahttit olbmo. Muhtun fitnodagat leat juo válđán terapijavuvddiid iežaset bargodearvvasvuodáfuolahusa oassin.

Maiddá bargosajiid dearvvasvuođa ovddideaddji prográmmat sáhtášedje láidestit luonddu guvlui. Dasa lassin luonddu buorideaddji váikkuhusat sáhtášii atnit ávkin gávpotplánemis ja arkitektuvrras. Ovdamearkka dihte erenoamáš stressejeadji báikkiide, dego girdišiljuide, gávpogiid guovddážiidda ja bargosajiide, sáhtášii plánet «luondbáikkážiid».

Loahppaárvalusat

Luonddu ja dearvvasvuođa gaskavuođa dutki dutkansuorgi lea vel nuorra, ja dutkamušat leat dahkkojuvvon uhccán. Dutkanvuogit eai álo leat nu luohtehahttit dálkkasdiehtaga dutkiid ja dearvvasvuodáfuolahusa ámmátolbmuid mielas. Mii dárbbasat lasi dutkamušaid ja dárkilis dutkanvugiid, vai oažžut doarvá ákkaid dearvvasvuodáfuolahusa ja birrasa dikšuma dáfus mávssolaš geavada heivehusaid ollašuhhtimii.

Lea buorre muitit ahte maiddá eará birrasiin go luonddubirrasiin sáhttet leat ealáskahtti váikkuhusat. Hollánddalaš dutkamúša mielde maiddá bures plánejuvvon ja hávskis gávpotbirras sáhtta ealáskahttit olbmo miela (Karmanov ja Hamel 2008). Sáhttáge leat nu ahte mii beare lotkkodahtti doaimmaid, dego musihka guldaleapmi ja mediteren, sáhtta ealáskahttit olbmo, juoba eanet go luondu. Sáhtta maiddá leat nu ahte fámoleamos máhcaheaddji váikkuhus riegáda dain báikkiin ja doaimmain, maidda olmmoš muđuige sakka liiko. Dákko bokte olbmuid gaskkas leat várra earut. Lea čielggas ahte eai buohkat ávkašuva seammaláhkai luonddus. Muhtun gávpotlaččaid mielas meahcci sáhtta leat unohas ja amas báiki, ja dalle meahcis orodeapmi sáhtta čuohcit sin buorredillái (geahča omd. Milligan ja Bingley 2007).

Máŋggat gažaldagat vurdet ain vástádusa. Luonddu dearvvasvuodáváikkuhusaide guoskevaš dutkamát leat doaištáži dahkkojuvvon eanaš gávpotbirrasis ja gávpogis ássi olbmuid birra. Mii diehtit viehka uhccán das, mo luondu váikkuha dálonguovlluid olbmuide. Sáhtta leat nu ahte luondu váikkuha mealgat eanet stuorra gávpogiid olbmuide go dálonguovlluid ássiide, dasgo dáthan leat juo muđuige mealgat eanet dahkamušas luondduin go gávpotlaččat. Mii eat báljo dovdda luonddus orodeami dahje luonddu oaidnima čohkiideaddji váikkuhusaid. Eat dieđe, man dávjá luonddus galggašii fitnat, maid luonddus galggašii dahkat ja man guhká luonddus galggašii orodit, vai streassa geahpeaddji ja dearvvasvuođa ovddideaddji eará váikkuhusat ollašuvašedje.

Juo dálá dieđuid vuodul lea goittotge čielggas ahte luonddu ja dearvvasvuođa gaskkas lea positiivvalaš oktavuohhta, mii fállá valjis vejolašvuodaid ovddidit dearvvasvuođa ja seaitit dearvvasvuodáfuolahusa goluin. Okta mávssolaš jurddaboađus dás lea dat, ahte ássanguovlluid lahkosiid geasuheaddji luonddubirrasiid galggašii seailuhit, vai olbmot beasašedje leat beaivválaččat luondduin dahkamušas. Luonddu váikkuhusa dearvvasvuhtii ja buorredillái galggašii váldit vuhtii Eurohpálaš duovddaoktasašoahpamuša ollašuhhtimis. Dat galggašii leat oassin duovdaga árvoštallama ja kvalitehtaulbmiliid meroštallamis.

Gáldut

- de Vries, S. Classen, T., Eigenheer-Hug, S.M., Korpela, K., Maas, J., Mitchell, R. & Schanz P. 2011. Contributions of natural environments to physical activity: theory and evidence base. In: Nilsson, K., Sangster, M., Gallis, C., Hartig, T., de Vries, S., Seeland, K. & Schipperijn, J. (doaim.). 2011. *Forests, Trees and Human Health*. 1. prentehus. s. 452. Springer. S. 205–243.
- Faber Taylor, A., Kuo, F.E., & Sullivan, W.C. 2001. Coping with ADD: The surprising connection to green play settings. *Environment and Behavior*, 33(1), 54–77.
- Hartig, T., Berg, A.E., Hagerhall, C.M., Tomalak, M., Bauer, N., Hansmann, R., Ojala, A., Syngollitou, E., Carrus, G., Herzele, A., Bell, S., Podesta, M.T.C., & Waaseth, G. 2011. Health benefits of nature experience: Psychological, social and cultural processes. In: Nilsson, K., Sangster, M., Gallis, C., Hartig, T., de Vries, S., Seeland, K. & Schipperijn, J. (doaim.). 2011. *Forests, Trees and Human Health*. 1. prentehus. S. 452. Springer. S. 127–168.
- Hartig, T., Evans, G.W., Jamner, L.D., Davis, D.S. & Gärling, T. 2003. Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology* 23: 109–123.
- Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989. *The experience of nature. A psychological perspective*. Cambridge University Press. S. 339.
- Karmanov, D. & Hamel, R. 2008. Assessing the restorative potential of contemporary urban environment(s): beyond the nature versus urban dichotomy. *Landscape and Urban Planning* 86 (2008): 115–125.
- Kuo, F.E. & Faber Taylor, A. 2004. A potential natural treatment for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: Evidence from a national study. *American Journal of Public Health*, 94(9), 1580–1586.
- Laumann, K., Gärling, T. & Stormark, K.M. 2003. Selective attention and heart rate responses to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology* 23: 125–134.
- Li, Q, Morimoto, K., Nakadai, A., Inagaki, H., Katsumata, M., Shimizu, T., Hirata, Y. ee. 2007. Forest bathing enhances human Natural killer activity and expression of anti-cancer proteins. *International Journal of Immunopathology and Pharmacology*, vol. 20 no. 2 (S2)3–8.
- Li Q, Morimoto K, Kobayashi M, Inagaki H, Katsumata M, Hirata Y, ee. 2008. Visiting a forest, but not a city, increases human natural killer activity and expression of anti-cancer proteins. *Int J Immunopathol Pharmacol*. 2008;21:117–28.
- Martens, D., Gutscher, H. & Bauer, N. 2010. Walking in “wild” and “tended” urban forests: the impact on psychological well-being. *Journal of Environmental Psychology* 31(2011): 36–44.
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H., Korpela, K. & Ylen, M. 2007. Luonnon merkitys kaupunkilaisille ja vaikutus psyykkiseen hyvinvointiin. *Metlan työraportteja* 52: 57–77.
- Ulrich, R.S. 1981. Natural versus urban scenes. Some Psychophysiological Effects. *Environment and Behavior*. Vol 13, No 5: 523–556.
- Ulrich, R.S. 1983. Aesthetic and affective response to natural environment. In: Altman, I. & Wohlwill, J.F. (doaim.). *Behavior and the Natural Environment*. Vol 6. Plenum Press. S. 85–125.
- Ulrich, R.S. 1984. View through a window may influence recovery from surgery. *Science* 224:420–421.
- Ulrich, R.S., Simons, R.F., Losito, B.D., Fiorito, E., Miles, M.A. & Zelson, M. 1991. Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology* 11:201–230.
- van den Berg, A.E., Maas, J., Verheij, R.A. & Groenewegen, P.P. 2010. Green space as a buffer between stressful life events and health. *Social Science & Medicine* 70(2010): 1203-1210-
- Vattulainen, K., Sarjala, T., Savonen, E.M. & Korpela, K. 2011. Elpymiskokemuksia metsästä, Voimapolun käyttäjäkysely. *Metlan työraportteja* 204. S. 39. Fidnemis: <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2011/mwp204.htm>.

ARKTALAŠ DUOVDDA EALLI EUROHPÁLAŠ ÁRBIN

Bas Pedrolí

Mas duovddaárbi riegádii?

Go geahčadan iežan mielamiel duovdaga Hollánddas mañeščavčča, de oainnán duolba ruonas niittuid, maid luddot dušše čáhcegoivvohagat, main dávistit balvvat, maid bieggá girddiha. Niittuin leat čuotnjággat guohtumin. Dobbelis oidnojit čuovgatoardna ja ruhkesgáhtot vilges visti, mat leat juogaláhkai bajideamen dán duolba eatnama (govva 1). Dát duovdda lea árbin olbmo doaimmain juo mánggaid čuđiid jagiid áiggis: dáppe leat gávppašan, loggon lavnnji, goikadan eatnama, huksen buođuid, guođohan omiid ja dárkon lottiid. Seammás

Govva. 1. IJdoorn-polder Amsterdama lahkosiin. Govva: Bas Pedrolí

mearra lea duvdojuvvon dobbelii eret goikeeatnamis, ja dakko lea dál jávri dahje polderat. Guolásteaddjit leat guođán dán guovllu juo áigá ja gieskat vulge maddái eanadoallit. Niittuid šattut bissot oanehažžan sávzzaid dihte, ja dákkár niittut heivejit bures čuotnjágiidda, mat orrot dán guovlluin badjel dálvvi. Ja go geahčastan nuppe guvlui, de Amsterdama siluehtta leage dastán.

Eurohpálaš duovdda čohkiida moanain mihtilmas duovdagiin, mat leat riegádan meahccebivdi-čoakkildeaddjiid, nomádaid, eanadoallosservošiid, muñkkaid ja eanaeaiggádiid doaimmaid geažil. Duovdda ii leat goassige statihkalaš muhto das vuhttojit álo das ealli servošiid eallinmearkkat (Renes, 2011). Dán áigge duovdagis leat vuohttimis máilmmiviidosaš dieđuidlonohallan ja márkaniid mekanismmat. Duovdaga ovdáneami rájiid ii leat dál mearrideamen báikkálaš dilli muhto globála jurddašanvuogit (Primdahl ja Swaffield, 2010). Loahpa loahpas duovdda lea goittotge sosiálalaš biras, mas lea iežas individuála historjá, mii fas dahká dan mávssolaš eurohpálaš resursan (Farina ja Napoletano, 2010). Dát guoská sihke sámeduovdagiidda ja Amsterdama birrasiid polderiidda, vaikko vel earáláhkai (Jones ja Olwig, 2008).

Mun guorahalan dán čállois guokte goabbatlágan vuogi, maiguin olbmo gaskavuohhta lundui ja duovdagii lea ovdánan dakko bokte, mo dát gaskavuohhta vuhtto bálvvosbáikkiin ja bassi sajiin. Ná čielgagohtá, maid arktalaš duovdda mearkkaša Eurohpái.

Eurohpálaš kultuvrra gálduid luhtte

Vaikko Egyptta pyramiidat eai leat Eurohpás, de dat ledje goittotge vuosttas stuorra ráhkadusat sivilisašuvnna mátkkis gaska- ja oarjeeurohpálaš kultuvrra guvlui. Pyramiidaid jáhkemeahtun lossa ja nana, hui geometrihkalaš hámit orrot ovdanbuktin olbmuid máilmmi sihke ipmiliid ja luonddu máilmmi vuoiŋnalaš sirrema. Nuppiiguin sániiguin nana ruohtasmuvvan eatnamii govvida olbmomiela vuodđodárkun mátkkistis iešdiđolašvuhtii.

Maŋnelis hellenisttalaš kultuvrras huksejedje rabas tempeliid ipmiliidda, mat ainge ovddastedje luonddu vuodđofámuid: Demeter eatnama, Poseidon mera, Afrodite šattuid ja ealliid ja nu ain (govva 2). Antihka greikalaččaid amfiteáhteriin loaidastuvvon čájálmasat govvidedje ipmiliid ja bealleipmiliid fearániid luondduovdaga hábmen lávddi ektui. Romalaš árbevierus lávddi duogáš gokčojuvvui kulissaiguin, ja šlávát ja luonddueallit ovdanbukte iežaset rolla iežaset teáhteriin, mat ledje sierranassii birastahtti luonddus.

Gaskaáiggis kristtalaččat huksejedje románalaš girkuid, main ledje assás seainnit ja baskkes lássaráiggit (govva 4). Oskui guoskevaš smiehtadeapmi dáhpáhuvai sevdnjeslágan girku siste. Luondu bođii goittotge ovdan girku čuolddaid činheaddji ealliin ja háldilágan figuvrrain (govva 5). Gaskaáiggi loahpageahčen ja renessánsa áigge báhkinlaš figuvrrat girkuid hervenfáddán gildojuvvojedje, ja gotihkalaš katedrálain girku lutojuvvui čuovga, mii adnojuvvui almmálaš Ipmila symbolan (govva 3) (Duby, 1976). Vaikko Franciscus Assisilaš movttiidiige 1200-logus atnit beaivváža, šattuid ja eallit iežas vielljan, de luondu ja bargu dollojuvvui muđui eanaš girkuid olggoealde – ja kultuvra ja biibbalčilgehus girkuid siskkobealde (Nolthenius, 1951).

Ovdáneapmi leage joatkašuvvan seammasullasažžan, lei dal jearaldat moderna bálvvosbáikkiin, dego allaoahpahaga auditorioin, mat leat buorre muddui boahtán girku sadjái máilmmi čiegusvuođaid čilgejeaddjin, dahje virtúálalaš báikkiin, dego internehtas. Semináraprogámma oktavuođas čakčamánu 2011 lágiduvvon vánddardeapmi davvitaiga čađa Suoma Sámis Anára lahkosiin ovdanbuvttii midjiide mávssolaš báikkálaš kulturárbečuozáhaga, 1600-logus huksejuvvon Bielbajávrri girku (govva 6). Girku dáidá leat guovllu vuosttas bissovaš visti, ja dan huksejedje muŋkkat, geat jorgaledje Eurohpá davimus osiid ássiid kristtalašvuhtii.

Govva 2. Hefaistosa tempel, Akropolis, Atena. Govva: Bas Pedroli

Bassi báikkit

Eurohpálaččat leat duddjon iežaset gaskavuoda birastahtti máilbmái maiddá nuppeláhkai. Erenoamážit nannáma ravdaguovlluid ássit leat ceggen miellagiddevaš geađgebarddádagaid miehtá Eurohpá: dakkárat gávdnojit Maltas, Korsikas, Portugalis, Irlánda, Englánda, Hollánda ja Ruotas. Vaikko kristtalašvuohta leige juo áiggiid mielde leavvan miehtá Eurohpá, de muhtun guovlluin elle ainge oktavuodas luonduin. Ovdamearkka dihte Irlánda eai huksen hirbmat girkuid, muhto lundui ceggejedje smávvalágan ruossaid. Keltalaš ruossas, mii lea ollu boarráset go kristtalašvuohta, lea riekkis, mii sáhtá govvidit juogo mánu dahje beaivváža. Orru leamen nu ahte guovlluin, main ruossat cegguvvojedje lundui, duovdda adnojuvvui juogalágan bassi latnjan, mas luonddu sáhtii bálvalit ipmillaš sivrudeaddjin ja goittotge seammás diehtit kristtalašvuođa Kristusa oaffaruššama mearkkašumi. Myhtalaš muitalusat ja sagat, mat govvidedje sárgáriid fearániid oahpes duovdagiin, seilo guhká Davviriikkain, dego Edda-divttat Islánda, Olav Ástesona niehkolávlla Draumkvedet Norggas ja Kalevala Suomas (Friebert ee., 1998). Dát nanne dan jáhku ahte Davviriikkain luonddu ja olbmo oktavuodas lei maiddá guhká čielgaset go Gaska-Eurohpás, mas duodaštit maiddá moanat bassi báikkit (ovdamearkka dihte Ádjásuolu, govva 7).

Huksejuvvon girkut eai muđuige lean nu hirbmat anolaččat nomádaálbmogiid, dego sámiid dáfus. Mánngat dutkit (Bergman ee., 2008; Gaski, 2011; Hákli, 1999), erenoamážit Ingold & Kurttila (2000) ja Roturier & Roué (2009), leat čájehan ahte sáme kultuvrra geavahan namahusat dahje mearkkat dihto duovddabáikkiid birra leat njuovžilat. Nuppeláhkai go oarjemáilmmi servodaga moderna, gáidadeaddji duovddadoahpagis lea dilli (Buijs ee., 2006), de

Govva 4. Laona katedrála ruvsolássarái. Davvi-Frankriika. Govva: Bas Pedroli

sámeárbbis duovdda oaivvilda dili, masa galgá oassálastit, vai das sáhtá eallit: Ingolda ja Kurttila mielde muittu doaibma ja ná jotkkolašvuođa dovdu iežas vássánáiggiin lei čavgadit čadnojuvvon olbmuid vásáhusaide dihto báikkiid ássin (Ingold ja Kurttila, 2000).

Govva 3. Fonte Avellana kloasttar, oása guovdu Apenniinnaid luonddu. Govva: Bas Pedroli

Maid mii dás sáhttit oahppat?

Bálvvosbáikkiid mielde mearrašuvvi duovddadoaba gullá oassin dálá servodaga vuđđui sihke dan juksoiidda ja eahpelihkostuvvamiidda. Dákkár duovddadoaba doalvu veagal gáidama dovdui ja identitehta jávkamii (Olwig, 2008; Pedroli ee., 2006; Stobbelaar ja Pedroli, 2011).

Govva 5. ja Govva 6. Laona katedrála gaskaáigásaš gástacearki. Davvi-Frankriika. Bielbajávrrí meahccegirku Anára márkanbáikki lahkosiin. Govva: Bas Pedrolí

Nuppe dáfus fas bassi báikki dahje dili bokte duoddadoahpagis lea mielde vejolašvuohta oahppat duovdagis, beassat fas oktavuhtii iežamet birrasiin ja váldit vásttu iežamet dahkamušain. Čuovvovaš skovádagas lea čeahkkáigeassu dán guovtti duoddadoahpagis.

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamušii (Déjeant-Pons, 2004) guoskevaš dieđihančállosiin ja almmolaš materiálas adnojuvvo muhtumin duovdda min siskkimučča speajalin: "landscape – mirror of our innermost selves". Jos mii váldit dán ollásit vuhtii, de mii sáhttit oaidnit botnjasan gova alddámet oarjemáilmmi servodaga duovdagiin. Dát lea maiddái okta čuovvovaš fuopmášumiid duogázis váikkuheadđji sivain:

- olbmot ohcalit Eurohpás eanet ja eanet dearvvaslaš ja dihtolágan birrasii vuodđuduvvi eallinkvalitehta (Bloemers ee., doaim., 2010),
- duovdagat, mat eai leat olbmuid anus, eai leat ealli duovdagat (Priore, 2009),
- duovdagii oassálastin lea vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta (Jones ja Stenseke, 2011)
- duovdaga identitehta lea hástalus dálá servodahkii sihke dálá ja boahttevaš buolvvaide (Stobbelaar ja Pedrolí, 2011).

Báiki ja dili sáhttá mearkašit sámiide eará go eanaš eurohpálaččaide. Sámit oainnat ellet ainge duovdagis, mas juohke báiki sáhttá leat fuolahan veara jagiáiggi, jagi, dálkkádaga, fuođuid ja guoli fitnašuvvama ja muohtadilálašvuođaid mielde. Nuba mii sáhttit oahppat sámiid oktavuodas lundui, sin siskkáldas govas, dan sadjái ahte dutkkašeimme luonddus gáidan golaheadđji gova dálá servodaga birra. Boahtteáiggi bistaš duovdda sáhttá ovdánit dušše dán guovtti ovdalis ovdanbukton duovddadoahpaga oktiibidjun.

Duovddadoaba	
Bálvvosebáiki	Bassi dili
Luondu lea báikki olggobealde.	Mii leat oassi luonddus.
Kultuvra lea visttiid ja museaid siste.	Kultuvra lea doppe, gos olbmot leat.
Luondu lea joavdelaseana, ja mii sáhttit / galgat vuoluštit dan.	Luondu lea min ruoktu, eatge mii guođe dasa mearkkaid.
"Áhčči" diehtá, mii lea midjiide buorrin.	Luondu oahpaha midjiide, mii lea midjiide buorrin.
Kultuvrra ja luonddu sirren lea dahkan vejolažžan dálá servodaga ovdáneami.	Luonddu ja kultuvrra gaskavuohta lea iešalddes čielggas.
Dieđa boahhtá vehážiid oskku sadjái.	Osku oaivvilda ođđasitgávdnama ja iešdiđolašvuođa ovdáneami.
Lea váddáset ja váddáset diehtit, maid buot min doaimmat dagahit.	Mis lea vástu iežamet dahkamušain.
Dát doalvu veagal gáidama dovdui ja identitehta jávkamii.	Go mii geavahat buot min áiccuid ja váldit duođas maid mii ieža fuobmát, de dat addá dihto báikái gullama dovdu ja lea nannemin identitehta.

Loahppasánit: guovtti máilmmi ovttaštahttin

Gávdnojit maiddá eará sivat dasa, manin arktalaš duovdaga galggašii gáhttet. Arktalaš duovdda lea miljovnnaid Eurohpá bokte fárrjeaddji dahje Eurohpás dálvádeaddji bárbmolottiid bessenguovlu (Alerstam ja Christie, 1993). Čuotnjáгат, maid láven dárkot iežan mielamiel duovdagis Hollánddas čavčča rájes gitta giđđi, fárrjeit Davviriikkaid ja Ruošša davviosiide besset. Dat buktet Sápmai giđa ja máhccet fas čakčat čivggaideasetguin lulás .

Bárbmolottiid lassin maiddá turisma lea ovttaštahttimin Sámi eará Eurohpái. Turismaindustriija buktá ruđa muhto seammás čuohcá arktalaš guovllu rašis ekovuogádašii ja dieđusge maiddá loaktá ollu energiija.

Sápmi leage mávssolaš oassi Eurohpás, ja dat ovddasta erenoamáš áidnalunddot, ealli eurohpálaš árbbi. Okta hástalus sámiide lea dat, ahte mo oaččohit eará eurohpálaččaid oahpásmuvvat sámiid ruovttuguvlui ja maiddá váldit das vásttu. Dán áššis Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš sáhtá leat hui anolaš (Olwig, 2007).

Govva 7. Sámiid bálvvosaiki Ádjásuolu (guovdu). Anárjávri Ádjárga.
Govva: Bas Pedrolí

Gáldut

- Alerstam, T., Christie, D.A., 1993. Bird migration. Cambridge Univ Pr.
- Bergman, I., Ostlund, L., Zackrisson, O., Liedgren, L., 2008. Varro Muorra: The Landscape Significance of Sami Sacred Wooden Objects and Sacrificial Altars. *Ethnohistory* 55, 1.
- Bloemers, T., Daniels, S., Fairclough, G., Pedroli, B., Stiles, R., eds., 2010. Landscape in a changing world. Bridging Divides, Integrating Disciplines, Serving Society. Science Policy Briefing nr 41. ESF-COST, Strasbourg / Brussels, s. 16.
- Buijs, A.E., Pedroli, B., Luginbühl, Y., 2006. From hiking through farmland to farming in a leisure landscape: changing social perceptions of the European landscape. *Landscape Ecology* 21, 375–389.
- Déjeant-Pons, M., 2004. Council of Europe -The European Landscape Convention Entered into Force. *Environmental Policy and Law* 34, 79–83.
- Duby, G., 1976. *Le temps des cathédrales : l'art et la société (980–1420)*. Gallimard, Paris.
- Farina, A., Napolitano, B., 2010. Rethinking the landscape: new theoretical perspectives for a powerful agency. *Biosemiotics* 3, 177–187.
- Friberg, E., Landström, B., Schoolfield, G.C., 1998. *The Kalevala: epic of the Finnish people*. Otava.
- Gaski, H., 2011. Song, Poetry and Images in Writing: Sami Literature. *Nordlit* 27, 33–54.
- Häkli, J., 1999. Cultures of demarcation: territory and national identity in Finland. *Nested Identities. Nationalism, Territory and Scale*, 123–149.
- Ingold, T., Kurttila, T., 2000. Perceiving the environment in Finnish Lapland. *Body & Society* 6, 183–196.
- Jones, M., Olwig, K., 2008. *Nordic landscapes: Region and belonging on the northern edge of Europe*. Univ Of Minnesota Press.
- Jones, M., Stenseke, M., 2011. *The European Landscape Convention: Challenges of Participation*. Springer Verlag.
- Nolthenius, H., 1951. *In that Dawn: The Thirteenth Century in Italy*. English translation from the original Dutch: Darton Longman and Todd, 1968, London.
- Olwig, K.R., 2007. The practice of landscape 'conventions' and the just landscape: The case of the European Landscape Convention. *Landscape Research* 32, 579–594.
- Olwig, K.R., 2008. Has 'geography' always been modern? Choros, (non) representation, performance, and the landscape. *Environment and Planning A* 40, 1843–1861.
- Pedroli, B., Pinto-Correia, T., Cornish, P., 2006. Landscape—what's in it? Trends in European landscape science and priority themes for concerted research. *Landscape Ecology* 21, 421–430.
- Primdahl, J., Swaffield, S., 2010. *Globalisation and agricultural landscapes: change patterns and policy trends in developed countries*. Cambridge Univ Pr.
- Priore, R., 2009. *No People, No Landscape. La Convenzione europea del paesaggio: luci e ombre nel processo di attuazione in Italia*. FrancoAngeli, Milano.
- Renes, J., 2011. European landscapes: continuity and change, in: Roca, Z., Claval, P., Agnew, J. (Eds.), *Landscapes, identities and development*. Farnham, UK, Ashgate. Ashgate, Farnham (UK), s. 117–136.
- Roturier, S., Roué, M., 2009. Of forest, snow and lichen: Sami reindeer herders' knowledge of winter pastures in northern Sweden. *Forest Ecology and Management* 258, 1960–1967.
- Stobbelaar, D.J., Pedroli, B., 2011. Perspectives on Landscape Identity: A Conceptual Challenge. *Landscape Research* 36, 321–339.

KOMIAT KYLÄT POHJOISEN MAISEMASSA KAIRALA - LUIRRU DUOVDDADIKŠUNGUOVLU OVDAMEARKAN EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA OLLAŠUVVAMIS BÁIKKÁLAŠ DÁSIS

Merja Lipponen

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ulbmilin lea ee. ovddidit duovddasuodjaleami, -dikšuma ja -plánema ja lasihit diđolašvuoda duovdaga árvui, mearkkašupmái ja rievdamii. Suomas soahpamuš lea leamaš fámus jagi 2006 rájes. Dán čálloš lean guorahallan ovdamearkaiguin, mo Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuš lea ollašutton báikkálaš dásis Suomas Nuorta-Lappis dán guovtti gilis.

Čálloša teaksta vuodđuduvvá buorre muddui prentosii Komiat kylät pohjoisen maisemassa – Kairala ja Luirru duovddadikšunguovllu dikšun- ja geavahanplána (Kokko ee. 2009). Maŋgelis dán teavsttas ii šat sierra čujuhuvvo máinnašuvvon prentosii.

Kulturduovdda nuppástusaid siste

Kairala ja Luirru gilit leat Pelkosenniemis Nuorta-Lappis, sullii logi kilomehtera čoahkkebáikkis davásguvlui; Kairala Kitisa goabbat bealde, ja dan nuorttabealde lea Luiru, Kitisii luoit Luirrujoga guoras. Gilit leat mihtilmas

lappiláš johkaguoragilit, main ássanbáikkid lea čohkiidan maŋŋálagaid jogaid derpmiid ala. ležaslágan sárgosa dáidda eanadoallogiliide addet boares peräpohjalalaš hirsavisttit ja šilljovisttit, mat buorre muddui seilo Lappi soađi áigge 1940-logus. Duovdagis vuhttojit kulturváikkuhusat, ja giliid birra leat viiddis meahccás áhpejeakkit ja daid gaskii báhcci vuovdebohtut. Pyhä-Luosto duottarráidu ja Mairivaara oarjin sihke Nivatunturi nuortan hábmejit gilleduovdagiidda hui finna rámaid (govva 1). Guktot gilit leatge ožžon divrras duovddaguovllu árvvu Birasministeriija smiehtamuša mielde; Kairala lea juogustuvvon riikkadásis, ja Luiru eanagotti dásis divrras duovddaguovlun

Govva 1. Oaidnámuš Kairalas Kitinen –joga nuorttabealde Pyhätunturii.
Govva: Marjut Kokko.

(Birasministeriija smiehtamuš 1993, Stáhtaráđi prinsihppamearráduš 1995). Dasa lassin Kairala gullá maiddá riikkadásis mávssolaš huksejuvvon kulturbirrasiidna (Musealágáduš 2009).

Olmmoš lea ávkkástallan Kairala ja Luirru guovlluiguin juo duháhiid jagiid. Ovdahistorjjálaš áigodaga áigge ealáhusat ledje čadnojuvvon buorre muddui meahcegeavaheapmái, ja orohat molsašuvai jagiáiggi ja fuođđodili mielde. Vaikko olbmo doaimmat eai vel báljo váikkuhan duovdagii, de meahcis vuhttojit dien áigodagas dološbázahusat, dego goahtevuođut ja bivdorokkit sihke dávvirgávdnosat. Duovdda rievtagođii mealgat, go vuosttas dálonat ásaiduvve bistevaččat johkagurrii 1600-logu loahpas. Boares johtaleaddji eallinvuohkáii vuodđuduvvi kultuvra jávkka guovllus bealdošaddadeami ja giliid ovdáneami mielde. Mañimustá 1700-logus guovllus ássan vuovdesámit juogo vuogáiduvve dálonkultuvrii dahje šadde geassádit davvelii. Ođđaássit fas ohppe sámiin boazodoalu (Kehusmaa & Onnela 1995). Go olbmot ásaiduvve fásta orohagaide, de meahcebidvu ii lean šat váldoealáhus muhto okta ealáhus earáid joavkkus, maiguin áigái boahtu háhkkojuvvui. Šattolaš johkaguoraniittuin fitnašuvai fuođar šibihiidda, ja bibmos eatnamat ja šattolaš lagasjeakkit beldejuvvojedje (govva 2).

Govva 2. Kairala gili birra leat viiddes giettít vel 1960-logus. Govva: Kairala gilisearvvi čoakkáldat

Giliid váldoealáhussan eanadoallu seailui gitta 1960-logu rádjai. Maiddá olmmošlohku lei alimus muttus 60-logus. Struktuvranuppástusa dihte sihke eanadáluid mearri ja olmmošlohku giliin lea dađistaga njiedjan, go nuorat ja bargoaškásaččat leat fárran eará sadjái barggu ja oahpu mañis. Aiddo dál Kairala ja Luirru guovllus lea soames šibitdállu. Eatnašat bargoaškásaččain johtet barggus čoahkkebáikkis dahje lagas gielddain dahje ožžot áigái boađuset boazo- dahje vuovdedoalus. Vaikko olmmošlohku goappáge gilis lea njiedjan, de dáid mañimuš jagiid giliide leat fárran maiddá ođđa fásta ássit dahje geasseássit. Veahkadaga agáiduvvama ja eanadoalu nuppástusaid dihte ovdal nu jalges kulturduovdagat leat goittotge šaddagoahtán gitta. Mánggat bealddut leat gulluluvvan ja rievdan nu, ahte dain šaddet sieđggat ja lánját. Johkaderpmiid niittut leat čáhcon ja suovkaluvvan čáhceváldima ja láddjen- ja guođohankultuvrra nohkama mañjá (govat 3 ja 4). Maiddá huksenárbbi divdodandárbu lea boktán giliássiid suokkardit, mo sin kulturbirrasa ja -duovdaga sáhtášii doallat ortnegis.

Govat 3 ja 4. Gilleduovdda 1990-logus ja jagi 2008. Govat: Kari Tallavaara ja Marjut Kokko

Ovttasbargu erenoamáš dehálaš plánemis

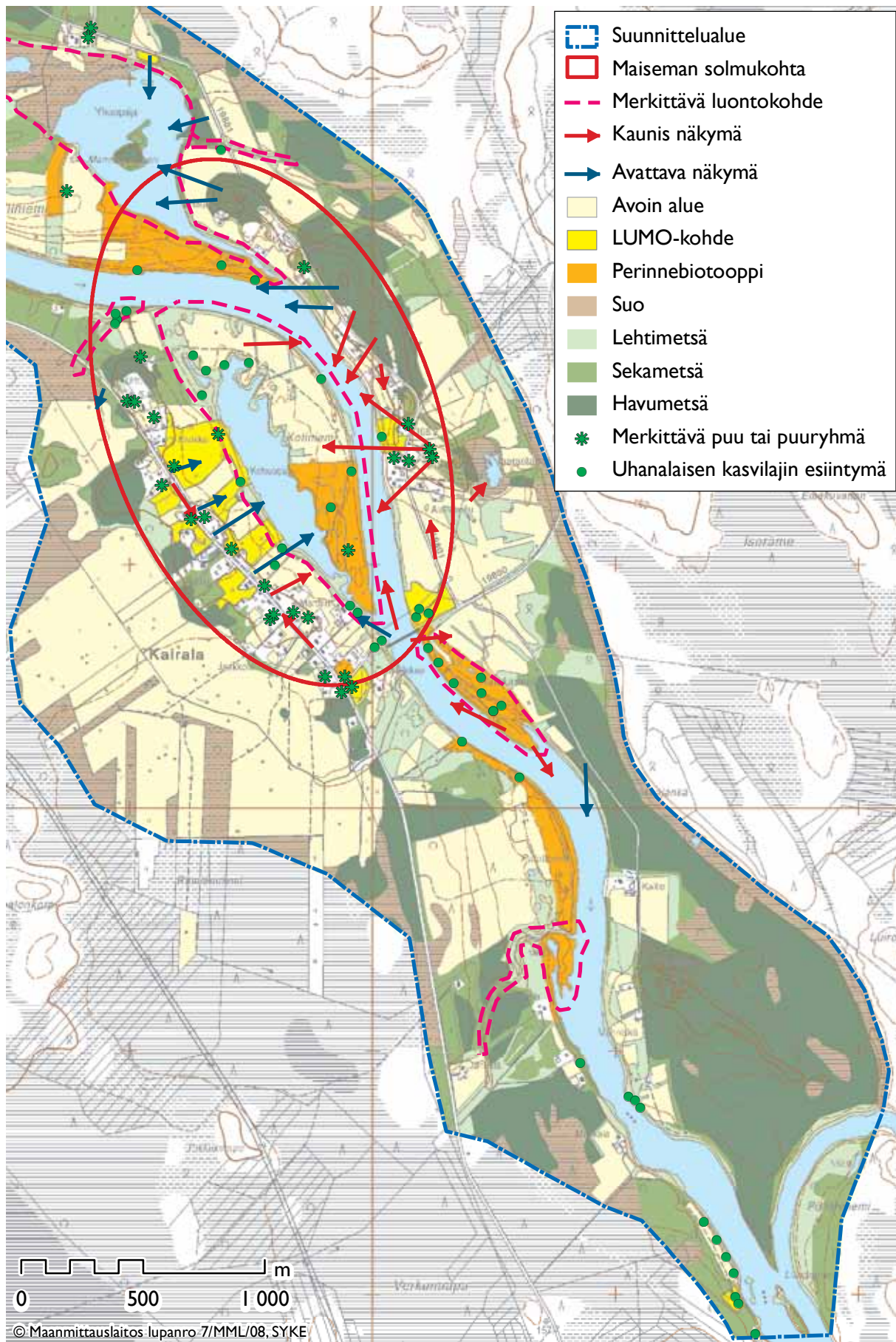
Luonddusuodjalanlága 32 §:a mielde sáhtáa vuodđudit sierra duovddadikšunguovllu dihto guovllu luonddu- ja kulturduovdaga čábbodaga, historjjálaš mihtilmasvuodaid dahje dasa guoskevaš eará sierra árvvuid seailuhan ja dikšun dihte. Kairala gilisearvi evttohii 2007:s Lappi birasguovddáži (dálá Lappi ELY-guovddáš) ahte galggai vuodđuduvvot duovddadikšunguovlu ja dahkkojuvvot dan várás dikšun- ja geavahanplána. Luiirru gilli searvvai dikšun- ja geavahanplánafidnui maŋjelis seamma jage. Gilisearvit barggaiga dán barggu ovttasráđiid, ja dan ruhtadeigga Birasministeriija ja Pelkosenniemi gielda. Dikšun- ja geavahanplána ulbmilin lei čielggadit daid čuožáhagaid, mat adnojuvvojedje dehálažžan giliid kulturhistorjjá, luonddučábbodaga ja virkkosmahttinvejolašvuodaid seailuhan dihte. Kulturbirrasa lassin maiddái giliid lagasvuovddit váldojuvvojedje vuhtii mávssolaš oassin dikšun- ja geavahanplánas, dasgo vuovdedoallu lea leamaš oalle dehálaš dán guovllu ássiide.

Plánema álgomuttus sáddejuvvui buot giliolbmuide dieđihančáalus ja bovdehus fitnu álggahandilálašvuhtii. Dasa lassin giliolbmuide juhkkujuvvui gulaskuddanskovvi, mas diđoštalle sin oainnuid duovdaga nuppástusain ja dasa guoskevaš dikšundárbbuin. Giliolbmuid jearahalle eanageavaheami historjái guoskevaš áššiin. Guktuid giliide vuodđudedje báikkálaš gilibargojoavkkuid, mat čogge dieđut giliid historjjás, ealáhušámiin ja eanageavaheamis. Gilibargojoavkkut čogge boares čuožáhagovaid ja čielggadedje divrras luondočuožáhagaid, boares kulturhistorjjálaš čuožáhagaid ja johtolagaid, dego dálvemáđijaid ja poastabálgáid sajádaga (govva 5). Historjjálaš lahkonanvuogi bokte meahcceinventeremat dahkkojuvvojedje vuosttažettiin kulturhistorjjálaččat mávssoleamos báikkiin. Giliolbmot oassálaste maiddái meahccebarguide áššedovdiid fárus.

Govva 5. Luiirru stohpoeahkedis ráddjejuvvui dikšun- ja geavahanplánaguovlu ovttasráđiid.
Govva: Anna Kurkela

Meahccebargun kártejedje dáidda giliide vel báhcán árbebiotohpaid sihke duovddalaččat ja luonddu mánggahápmásašvuodá dáfus mávssolaš šaddadanguovvluid. Dasa lassin guorahalle gilleduovdaga čuoibmasajiid, mávssolaš luondočuožáhagaid sihke rahpat oaivvilduvvon ja čáppa oaidnámušaid. Maiddái giliid lagasvuovddiid inventerejedje ja daidda dahke dikšunávžžuhusaid. Dasa lassin plánemis lei mielde huksenhistorjjá áššedovdi, ja guovllus kártejedje maiddái kulturárbečuožáhagaid sihke ovdahistorjjálaš ja historjjálaš dološbázahusaid. Áššedovdiid ja giliolbmuid ovttasbargun riegiid duovddaguorahallan, man vuodul buvttaduvvui duovdaga dálá dilis muitaleaddji kártamateriála (govva 6).

Govva 6. Duovddaanalysa veahkehii gártet gilleduovdaga mávsssoleamos ja dikšuma dárbašeaddji čuozahagaid (Kokko ee. 2009)

Govva 7. Luirru gililálgá guoras leat vurrolágaid boares peräpohjalalaš ja ođđasut ođđasithuksema áigásaš dálut. Govva: Marjut Kokko

Fitnu birra dieđihuvvui dađistaga, ja birasguovddáža bargit ledje viššalit mielde eai dušše meahcebargguin muhto maiddái giliin lágiduvvon gilibeivviin ja dáhpáhusain. Dasa lassin giliin lágidedje ng. stohpoeahkediid ordnenbargguid ja vuovde- ja duovddadikšuma oktavuodas.

Mávssoleamos ja divraseamos čuožáhahkan, ng. duovdaga čuolbmasadjin Kairala gilis adnojuvvui gili čađa golgi Kitinen, ja dan gáddeguoraid bealddut ja niittut sihke huksejuvvon gillebiras. Vaikko boares dulveniittuid, Kotiniemi ja Yliniemi, gáttit leat suovkaluvvan, de šaddadanguovllut hábmejit oktan visttiiguin ainge mánggabealat ja oktalaš duovdaga. Luirru gilis duovdaga čuolbmasadjin lea johkagurrii muotkki ala šaddan gililálggis, man goabbat bealde leat dikšojuvvon bealddut sihke boares peräpohjalalaš ja ođđasithuksema áigodaga áigásaš ođđaset visttit. Dat hábmejit gilleduovdaga mávssoleamos oasi (govva 7).

Plánas addojuvvon duovddadikšunávžžuhusat ledje álo eaktodáhtolaččat ja gililbmuiguin searválagaid dahkkojuvvon. Plána loahpas guorahalle maiddái vejolaš ruhtadanmolssaeavttuid dikšundoaimmaid goluid gokčan dihte. Ovdamearkka dihte šaddadaneatnamiid hárrái dikšunávžžuhusa dikšundoaimmaide sáhtta ohcat ruhtadeami eanadoalu spesiálabirasdoarjagiin.

Plána rájes gitta duovddadikšunguovlun

Duovddadikšunguovllu vuodđudeamis mearriduvvo luonddusuodjalanlága 5 logu 32-36 §:s sihke luonddusuodjalanásahusa 4 logu 13-16 §:s. Go lágas gáibiduvvon duovddadikšunguovllu dikšun- ja geavahanplána lei gergejuvvon, de Kairala ja Luirru gilisearvit dagaiga árvalusa 17.5.2009 duovddadikšunguovllu vuodđudeamis Pelkosenniemi gielddaráđđehussii, mii fas ovdanbuvttii Lappi birasguovddáži ja Birasministerijai duovddadikšunguovllu vuodđudeami maŋnelis seamma jage. Dasto Lappi birasguovddáš lágidii dikšun- ja geavahanplána ja mearrádusárvalusa birra cealkámušgulaskuddama eanaeaiggádiidda, guovlluhálddahas eiseválddiide ja eará áššáigullelaš oassebeliide geassit 2009.

Gulaskuddama maŋŋá Lappi birasguovddáš guđii Birasministerijai árvalusa Kairala-Luirru duovddadikšunguovllu vuodđudeamis. Birasministeriija lágidii nuppi muttu gulaskuddama, mas dikšun- ja geavahanplána, mearrádusárvalus sihke birasguovddáža árvalus sáddejuvvojedje cealkámušgulaskuddamii ministeriijaide, eará eiseválddiide ja organisašuvnnaide. Cealkámušgulaskuddama maŋŋá Birasministeriija lágidii vel luonddusuodjalanásahusas gáibiduvvon ráđđádallama Eana- ja meahcedoalloministeriijain duovddadikšunguovllu vuodđudanmearrádusa válmmaštallama hárrái. Mearrádus Kairala-Luirru duovddadikšunguovllu vuodđudeamis addojuvvui 20.4.2010. (Birasministeriija mearrádus 2010). Dat lei seammás goalmát duovddadikšunguovlluid vuodđudanmearrádus, mii dahkkojuvvui Suomas.

Duovddadikšunguovllu vuodđudeapmi buktá mielddis ávžžuhusaid guovllu duovddaárvvuid sealluhan dihte, ja dat lea rávan, go guvlui dahkkojuvvo ođđa eanagoddelávva. Dat ii gáržžit eanageavaheami dahje rievdat eanaeaiggádiid vuoigatvuodaid. Eanaeaiggádat ja ássit leat ainge hui mávssolaččat giliid duovddadikšumis. Kairalas ja Luirrus lea juo guhká leamaš gilisearvedoaibma, ja gilidoaibma lea ainge hui ealas goappáge gilis. Dehálaš doaibmahápmi leat leamaš ee. searválagaid bargojuvvon boares visttiid divodan- ja málenbarggut ja árbevierrobeaivvit (govat 8 ja 9). Maiddái Pelkosenniemi gielda lea oassálastán giliid duovddadikšumii nu,

Govat 8 ja 9. Kairala Marttiini dállu divvuma áigge ja dan maŋŋá. Govat: Kari Tallavaara

ahte lea stivren birassuodjaleami ja -dikšuma ovddideaddji bargguhisvuodábargguid dáidda giliide, ee. gáttiid ja boares niittuid ja kultuvrralaččat divrras visttiid birrasiid divodeapmái ja dikšumii.

Suovkaluvvan niittut leat dikšojuvvon almmá olggobeale ruhtadeami haga álbmogasbargun ja eanadoalliid barggu vuodul. Maiddái biedġanan eanaeaiggátvuohta buktá lassehástalusaid viiddis oktilaš guovlluid dikšun dihte. Vaikko duovddadikšunguovlostáhtus leage dáhķideamen vejolaš ruhtadeami divrras kulturduovdaga seailluhan dihte, de álo eai dárbašuvvo stuorra ruhtasupmit čuozáhagaid dikšumii. Ovdamearka dihte Kairala Kotiniemi riikkadásis divrras árbebiotohpa dikšu luirulaš sávzadoalli nuvtá. Áidi njárgii ráhķaduvvui álbmogasbargun 2010:s (govva 10). Seammaláhkai Kairala boarráseamos vistti, Ollila áitti birrasat dikšojuvvojit álbmogasbargun (govva 11). Dovddastussan gilis dahķkojuvvon divrras barggu ovddas Kairala gilisearvi oaččui diibmá gudnemáinnašumi Suoma buoremus duovddafidnu -gilvvus.

Govva 10. Kotiniemi áideálbmogasbargu dikšojuvvo geassit 2010. Govva: Annika Kostamo

Govva 11. Geassit 2011 huksejuvvui árbevirolaš áidi (pistoaita) Kairala Ollila áitti luhtte álbmogasbargun. Govva: Merja Lipponen

Duovddadikšunbargu Lappis joatkašuvvá

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša mieldásaš bargu duovddaárvvuid čalmmustuhttima ja seailluheami lasihan dihte ii joatkašuva dušše Kairala-Luirru duovddadikšunguovllus muhto maiddá eará sajis Lappis ja Suomas. Dán bargu joatká Gaska- ja Lulli-Lappis Birasministeriija ja Eurohpá Uniovna ruhtadan Maisemat Ruotuun -fidnu. Ulbmilin lea movttiidahttit lappilaččaid ja kainuulaččaid gáhttet báikkálaš, iežaset gili kulturduovdaga, veahkehit duovddadikšumii guoskevaš geavattaš ordnestallamiin sihke rávvet ruhtadeami ohcamis gilleduovdagiid seailluhan ja dikšun dihte. Fitnu oktan oassin beiveninventerejit maiddá riikka ja eanagotti dásis divrras duovddaguovlluid (Stáhtaráđi prinsihppamearráduš 1995, Birasministeriija smiehttamuš 1993).

Gáldut:

Kehusmaa, A. & Onnela, S. 1995: Suursodankylän historia 1. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä

Kokko, M., Kurkela, A., Pihkala, A. & Tallavaara, K. 2009. Komiat kylä pohjoisen maisemassa - Kairala ja Luiru duovddadikšunguovllu dikšun- ja geavahanplána. Suomen ympäristö 9/2009. Lappi birasguovddáš. Helsingin yliopistopaino, Helsset.

Musealágáduš 2009. Riikkadásis mearkkašahti huksejuvvon kulturbirrasat. 10.10.2011 čujuhusas: http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx.

Tallavaara, K. 2008. Kairavuopiolaiset – 300 vuotta Kairalan kylähistoriaa. Tornion kirjapaino Oy, Duortnus.

Stáhtaráđi prinsihppamearráduš 1995. Stáhtaráđi prinsihppamearráduš riikkadásis divrras duovddaguovlluin. Addojuvvon Helssegis 5.1.1995.

Birasministeriija smiehttamuš 1993. Divrras duovddaguovllut. Duovddaguovlobargojoavkku smiehttamuš II. Birasministeriija, birasuodjalanossodat, smiehttamuš 66/1992. Helsset.

Birasministeriija mearráduš 2010. Birasministeriija mearráduš Kairala-Luirru duovddadikšunguovllus. Addojuvvon Helssegis 20.4.2010.

JURDDABOHTOSAT

Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša heiveheapmi Davvikalohta gielddain

Duovddasuodjaleami ja -dikšuma stivrejit Suomas vuosttažettiin eanageavahan- ja huksenláhka ja dan riikkadási guovlluideavahanulbmilat ja luonddusuodjalanláhka. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ulbmilat leat váldojuvvon dáidda lágaide. Ruotas soahpamuša sisdoallu lea eanaš biraslágas (1999) ja lávvaplánen- ja huksenlágas (1987/2011). Norggas stivrejeddji láchkamearrádussan leat lávvaplánen- ja huksenláhka (2008), luonddu mánggahápmásašvuodáláhka (2009) ja kulturárbeláhka (1978). Duovddasuodjaleapmi ja -dikšun ollašuttjit duovddaguovlluin guovlluid ja eanageavahanplánema bokte, eanaš lávvaplánema vuodul ja duovddadikšunplánaiguin.

Gielddain lea mávssolaš vástu eanageavaheami ja guovlluid geavaheami plánemis. Davvikalohta gielddain leat iežaset, muhtun muddui nubbi nuppis spiehkasteaddji doaibmavuogit ja virolašvuodát, maid vuodul guovlluid geavahanproseassat dikšojuvvojit. Lea erenoamaš dehálaš ahte gielddat ja daid ássit sealluhit ja suodjalit iežaset eallinbirrasiid ja bajásdolleit ja lasihit guovllu geasuhusa. Duovdda oidnojuvvoe gielddain oktan mávssoleamos geasuhusdahkkiin, mii ii galggašii massojuvvot, muhto nuppe dáfus gielddaid iežaset ámmátdáidu ii gehččojuvvo doarvái nanusin duovddaáššiid, erenoamážit sierra eanageavahanhámiid duovddaváikkuhusaid hárrái. Sierralágan dárbbut sierra eanageavahanhámiid hárrái buktet hástalusaid, mat eai leat ovdal vealltakeahhtá deaividuvvon ja main guhtege gieldda šaddá vástidit iežas ovdamearkka vuodul.

Ođđa dieđuid oahppan ja heiveheapmi geavadii dovdojuvvo mángii áddjás bargun ja ovddeš oahpes virolašvuodain lea váttis spiehkastit, jos eai leat anus čielga rávvagat ja konkrehtalaš doarjunvuogit. Resursa- ja áššedovdivátnivuohta vádduda sierralágan virolašvuodaide sisabeassama. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ulbmilat leat váldojuvvon mielde Davvikalohta riikkain mángga láchkii. Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollašuttimii eai leat čujuhuvvon čielga vástooassebealit muhto vástu lea buohkain. Dát lea okta ášši, mii doalvu vátna resurssaid alde gilvalettiin maiddá vásttu garvvašeapmái. Buot eisevádebealit galggašedje gidde eanet ja eanet fuopmášumi dasa, ahte duovddaoktasašsoahpamuša prinsihpat galggašedje laktojuvvot ollisleappot sierra doaimmaide ja virolašvuodaide. Ođđalágan ja čielga deattuhusat eiseválddiid doaimmain ovddidivčče soahpamuša ulbmiliid juksama. Sierra eiseválddiid čielga vásto- ja rollajuohku mearkkaša ollu soahpamuša ulbmiliid ovttaiduhttimis geavadii. Čielga ja njulges stivrengvuohki riikkadási oassebeliin guovloeiseválddiide ja dakko bokte gielddaide geatnegahtášii oassebeliid konkrehtalaš geavada doaimmaide. Soahpamuša positiivvalaš vuoiŋŋa eai leat háliidan massit, ja nuba njulgggo stivrengvuohkái láchkamearrádusaid lassii leat oidnojuvvon dárbu. Čielga rávvagiid eai goittotge gielddain iige guovluhálddahas geahčasi loaktit soahpamuša positiivvalaš vuoiŋŋa muhto baicce čielggasmahttit doaibmavugiid.

Eanageavahandárbbut lassánit dađistaga gielddain ee. energijabuvttadeami, ruvkeindustriija ja ahtanušši turismaealáhusa suorggis ja dát dagaha ákkastallon dárbbu mánggabealaget ja mánggabealaget plánemii. Ii leat álki koordineret sierra berošteaddjjoavkkuid – árbevirolaš ja ođđa ealáhusaid sávaldagaid – ja nuba veagal čuožžilit vuostálasvuodát. Danin báikkálaš oassebealit galget beassat leat eanet ja eanet mielde plánenproseassain proševttaid álggu rájes. Lávvaplánemis eiseválddit ja riikkavuložat galget leat vuorrováikkuhusas. Riikkavuložiid, organisašuvnnaid ja eiseválddiid gaskasaš gulahallan váikkuhage ollu mánggaid fitnuid duovddaváikkuhusaide. Dutkama vuodul oazžu lassedieđuid duovdagis, daid mearkkašumis ja sierra eanageavahanhámiid váikkuhusain duovdagiidda. Dutkojuvvon dieđut álkidahttet maiddá mearrideami ja čovdosiid gávdnoma. Sierra hálddahussurggiid, doaibmiid ja báikkálaš oassebeliid gaskasaš lagas ovttasbargu ja duovddadutkamuš fas ovddidit soahpamuša ulbmiliid juksama.

Duovddainventeremat dorjot duovddadikšunbarguid. Gielddaid doaivagiid dárkilet ja čiekŋalet duovddajuogusteamis ja -mállin ja sierra eanageavahanhámiid váikkuhusain duovdagii galggašii sáhttit ollašuttit guhkitáiggi ulbmigiiguin geavada plánema bistevaš doarjjan. Kártemat ja gárves prográmmat, maid sáhtta geavahit plánema doarjjan, álkidahttet duovddárvvuid vuhtiváldima ollisleappot. Buriid ja doaibmi virolašvuodaide birra galggašii dás duohkoge beaktilit dieđihit. Gielddaid dieđuid ja áššedovdamuša sáhtta lasihit

maiddái dihto ulbmiliid várás oaivvilduvvon skuvlemiin ja bagadallamiin. Gielddaid geavahan konsultafitnodagaid skuvlen mearkkaša ollu duovddaoktasašsoahpamuša ovddideami dáfus. Riikkarájiid rasttildeaddji ovttasbarggu hárrái lea erenoamáš dehálaš dás duohkoge lonohallat vásáhusaid ja ohcat ja ovddidit oktiiheivvolaš virolašvuođaid. Davvikalohta oktilaš sámeguovllu galggašii gieđahallat ovdal juo oktan ollisvuohtan go golmma sierra riikii gullelaš sierra guovlun.

Barggu joatkašuvvama sihkkarastin dihte Davvikalohta guvlui vuodđuduvvo duovddaovttasbargojoavku. Ovttasbargojoavkui bovdejuvvojit lahtut buot golmma riikkas, ja sámeguovlu lea bures ovddastuvvon. Ovttasbargojoavkku váldodoaiman lea bargat duovddapolitiikain ja ovddidit dan guovllus. Duovddasuodjaleami ja -dikšuma ja daid juogusteami ja kártema sáhtta ovddidit guhkitáiggi ulbmiliin Davvikalohtas oktilaččat ovdamearkka dihte prošeaktaruhtademiiguin. Ovttasbargojoavkku čohkken ja dan dárkilet doaibmaprinsihpaid meroštallan dáidáge leat čuovvovaš lávki Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ovddideamis davviguovlluin. Joavku sáhtta boahpteáiggis plánet dárbbalaš fidno- ja áššeollisvuođaid dán guvlui sihke lágidit dihto ulbmiliidda oaivvilduvvon bagadallama ja skuvlema báikkálaš doaibmiide ja gielddadásis. Buriid vásáhusaid aktiivvalaš juogadeapmi ja dieđuid sirdin Davvikalohta gielddaide ja gielddaid gaskkas lea ovddideamen hástalusain ceavzima boahpteáiggis. Duovdagiid mearkkašumi ádden lea guovddázis Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollislaš heiveheamis geavadii.

Noora Raasakka

Prošeaktahoavda

Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš

ČUOVUS

ČUOVUS 1 EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA DILLI

Dilli 10.8.2011

Lahttoriika	Vuolláičállin	Ratifieren	Fápmuiboahhtinbeaivi
Albánia			
Andorra	23.3.2011		
Armenia	14.5.2003	23.3.2004	1.7.2004
Nuortariika			
Aserbaižan	22.10.2003		
Belgia	20.10.2000	28.10.2004	1.2.2005
Bosnia ja Hercegovina	9.4.2010		
Bulgária	20.10.2000	24.11.2004	1.3.2005
Kroátia	20.10.2000	15.1.2003	1.3.2004
Kypros	21.11.2001	21.6.2006	1.10.2006
Čeahkka	28.11.2002	3.6.2004	1.10.2004
Dánmárku	20.10.2000	20.3.2003	1.3.2004
Estteeana			
Suopma	20.10.2000	16.12.2005	1.4.2006
Frankriika	20.10.2000	17.3.2006	1.7.2006
Georgia	11.5.2010	15.9.2010	1.1.2011
Duiska			
Greika	13.12.2000	17.5.2010	1.9.2010
Ungár	28.9.2005	26.10.2007	1.2.2008
Islánda			
Irlánda	22.3.2002	22.3.2002	1.3.2004
Itália	20.10.2000	4.5.2006	1.9.2006
Látvia	29.11.2006	5.6.2007	1.10.2007
Liechtenstein			
Lietuva	20.10.2000	13.11.2002	1.3.2004
Luxemburg	20.10.2000	20.9.2006	1.1.2007
Malta	20.10.2000		
Moldova	20.10.2000	14.3.2002	1.3.2004
Monaco			
Montenegro	8.12.2008	22.1.2009	1.5.2009
Vuolleatnamat	27.7.2005	27.7.2005	1.11.2005
Norga	20.10.2000	23.10.2001	1.3.2004
Polska	21.12.2001	27.9.2004	1.1.2005
Portugal	20.10.2000	29.3.2005	1.7.2005
Románia	20.10.2000	7.11.2002	1.3.2004
Ruošša			
San Marino	20.10.2000	26.11.2003	1.3.2004
Serbia	21.9.2007	28.6.2011	1.10.2011

Lahttoriika	Vuolláičállin	Ratifieren	Fápmuiboahhtinbeaivi
Slovákia	30.5.2005	9.8.2005	1.12.2005
Slovenia	7.3.2001	25.9.2003	1.3.2004
Spánia	20.10.2000	26.11.2007	1.3.2008
Ruotta	22.2.2001	5.1.2011	1.5.2011
Šveica	20.10.2000		
Ovddeš Jugoslávia dássevárdi Makedonia	15.1.2003	18.11.2003	1.3.2004
Durka	20.10.2000	13.10.2003	1.3.2004
Ukraina	17.6.2004	10.3.2006	1.7.2006
Stuorra-Británia	21.2.2006	21.11.2006	1.3.2007

Oktasašsoahpamuša vuolláičállán muhto ii-ratifieren riikkaid ollesmearri:	5
Oktasašsoahpamuša ratifieren / oktasašsoahpamušii searvan riikkaid ollesmearri:	34

Julkaisusarjan nimi ja numero Raportteja 48/2012				
Vastuualue Ympäristö ja luonnonvarat				
Tekijät Noora Raasakka Sari Sivonen (toim.)		Julkaisuaika Toukokuu 2012		
		Kustantaja /Julkaisija Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus		
		Hankkeen rahoittaja / toimeksiantaja Pohjoismaiden ministerineuvosto		
Julkaisun nimi Pohjoiset maisemat ”Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen toteuttaminen Pohjois-Kalotin kunnissa” – Konferenssi Inarissa 7.-9.9.2011				
Tiivistelmä <p>Kansainvälinen Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen tavoitteiden saavuttamista edistävä konferenssi järjestettiin Inarissa 7.-9.9.2011. Konferenssissa käsiteltiin maisemasopimuksen tavoitteita, tarpeita ja mahdollisuuksia Pohjois-Kalotin alueella. Tähän raporttiin on koottu konferenssissa esiintyneiden asiantuntijoiden laatimat artikkelit aiheesta. Raportin toivotaan helpottavan alueiden käytön suunnittelijoita käytännön työssään ja rohkaisevan kuntia toteuttamaan tulevaisuuden suunnittelua Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen tavoitteiden mukaisesti. Raportti on saatavissa viidellä eri kielellä: suomeksi, ruotsiksi, norjaksi, pohjoissaameksi ja englanniksi.</p> <p>Pohjois-Kalotin aluetta yhdistää yhteinen tunnusomainen maisema. Saamelaiskulttuurin sekä poronhoidon muovaamat tunturimaisemat ja upeat jokivarsimaisemat heijastuvat ympäristössä laaja-alaisesti. Alueen maisemalle haasteita tuovat sen moninaiset maankäyttömuodot ja elinkeinot, kuten matkailu, kaivosteollisuus ja energiantuotanto. Arvokkaiden maisemapiirteiden säilyttäminen vaatii erityistä tuntemusta ja tietämystä alueen kunnissa.</p> <p>Maisemansuojelua ja -hoitoa toteutetaan alueiden- ja maankäytön suunnittelun kautta, pääasiallisesti kaavoituksella ja maisemanhoitosuunnitelmilla. Pohjois-Kalotin alueen kunnissa on erilaiset osin toisistaan poikkeavat toimintatavat ja käytännöt maisemanhoidossa. Kuitenkin alueen asukkailla on yhtäläisiä intressejä elinympäristönsä suojeluun ja säilyttämiseen. Maisema nähdään vetovoimatekijänä, jota ei haluta menettää.</p> <p>Lisääntyvät maankäyttötarpeet kunnissa luovat tarpeen entistä moniulotteisemmalle suunnittelulle. Paikallisten tahojen osallistaminen suunnitteluprosesseihin aikaisessa vaiheessa ja monimuotoinen vuorovaikutus, niin toimijoiden, kansalaisten kuin viranomaisten välillä vähentää konfliktien muodostumista. Tutkimustiedon tehokkaampi hyödyntäminen ja valtiorajat ylittävä yhteistyö helpottaa päätöksentekoa ja luo yhteisiä linjoja maisemansuojelutyöhön. Yhteiset kokemukset, käytännöt ja tietotaidon jakaminen sekä laajemman maisemakonaisuuden hahmottaminen parantaa eurooppalaisen maisemayleissopimuksen tavoitteiden toteutumista. Työn jatkuvuuden varmistamiseksi Pohjois-Kalotin alueelle suunnitellaan perustettavaksi maisemayhteistyöryhmä, jonka tehtävä on maisemapolitiikan kehittäminen ja eteenpäin vieminen.</p>				
Asiasanat (YSA:n mukaan) maisema, Pohjoiskalotti, Eurooppalainen maisemayleissopimus, aluesuunnittelu, maisemansuojelu, maisemanhoito				
ISBN (Painettu) 978-952-257-541-8	ISBN (PDF) 978-952-257-554-5	ISSN-L 2242-2846	ISSN (painettu) 2242-2846	ISSN (verkkojulkaisu) 2242-2854
www www.ely-keskus.fi/julkaisut www.doria.fi		URN URN:ISBN:978-952-257-540-1		Kieli pohjoissaami
Sivumäärä 89				
Julkaisun tilaukset Lapin elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus, PL 8060, 96101 Rovaniemi puh: 029 503 7000, e-mail: kirjaamo.lappi@ely-keskus.fi				
Kustannuspaikka ja -aika Rovaniemi 2012			Painotalo Kopijyvä Oy	

PRESENTATIONSBLAD

Publikationens serie och nummer Rapporter 48/2012				
Ansvarsområde Miljö och naturresurser				
Författare Noora Raasakka Sari Sivonen		Publiceringsdatum Maj 2012		
		Utgivare / Förläggare Närings-, trafik- och miljöcentralen i Lapland		
		Projektets finansiär/uppdragsgivare Nordiska ministerrådet		
Publikationens titel Nordig landskapet "Tillämpning av den Europeiska Landskapkonventionen i kommunerna på Nordkalotten" - Konferensen 7–9.9.2011, Enare, Finland				
<p>Sammandrag</p> <p>För att kunna nå de uppsatta målen för den europeiska landskapskonventionen anordnades en internationell europeisk konferens den 7–9 september 2011 i Enare. Konferensen var främst inriktad på att öka kunskapen om den europeiska landskapskonventionen och de möjligheter och behov den ger vad gäller det praktiska planeringsarbetet, särskilt på kommunnivå. Den här rapport är samlad artikel skrev av ledande experter som var föreläsare i konferensen. Vi hoppas att den här rapport underlättar det praktiska arbetet för planerarna av de här områdena och inspirerar kommunerna att genomföra sina framtidsplaner enligt den europeiska landskapskonventionen. Publikationen finns tillgänglig på fem olika språk: finska, svenska, norska, nordsamiska och engelska.</p> <p>Naturen på Nordkalotten återspeglar på bred front de gemensamma karaktäristiska dragen, såsom de fantastiska älvlandskapen och de vackra fjälltrakterna formade av samekulturen och renskötseln. Turism, energiproduktion, gruvnäring och utbyggnad av infrastruktur leder till nya och mångfacetterade utmaningar för dem som är ansvariga för områdena. Kommunerna behöver kunskap och stöd för att kunna förverkliga de allt mer komplexa planerna i framtiden, så att de unika och värdefulla särdragen kan bevaras.</p> <p>Landskapsskyddet och -vården genomförs i landskapsområdena via områdesplanering och planering av markanvändning, i huvudsak genom planläggning och utarbetande av landskapsvårdsplaner. Kommunerna i Nordkalotten har egna, delvis olikartade metoder och praxis, på basis av vilka olika processer i anslutning till områdesanvändningen sköts. Kommunerna och kommuninvånarna har ett stort intresse att bevara och skydda den egna livsmiljön och att upprätthålla och öka områdets attraktionskraft. Landskapet ses ju i kommunerna som en av de viktigaste attraktionsfaktorerna som man inte vill förlora.</p> <p>Kommunernas ökade markanvändningsbehov med avseende på bland annat energiproduktionen, gruvindustrin och den växande turistnäringen skapar ett välgrundat behov av en planering med ännu fler dimensioner. Det är viktigt att lokala intressegrupper deltar i planeringen redan i början av processen. Mångsidigt samarbete mellan medborgare, aktörer och myndigheter kan minska eller hindra konflikter.</p> <p>En dialog mellan medborgare, organisationer och myndigheter har en stor inverkan på många projekts effekter på landskapet. Med hjälp av forskning får vi mer information om landskapen, deras betydelse och hur olika markanvändningsmetoder påverkar landskapen. Gemensamma erfarenheter och praktik, uppdelningen av kunskaper (know-how) samt uppfattningen av bredare landskapshelheten dörbättrar tillsammans de möjligheterna att förverkliga målen som definierats i Europeiska landskapkonventionen. För att säkerställa att arbetet fortsätter upprättas en landskapssamarbetsgrupp på Nordkalottens område, som huvuduppgift är att utveckla landskapspolitiken och driva den framåt.</p>				
Nyckelord (enligt Allärs) landskap, Nordkalotten, Europeisk landskapskonvention, områdesplanering, landskapskydd, landskapsvård				
ISBN (tryckt) 978-952-257-541-8	ISBN (PDF) 978-952-257-542-5	ISSN-L 2242-2846	ISSN (tryckt) 2242-2846	ISSN (webbpublikation) 2242-2854
www www.ely-centralen.fi/publikationer www.doria.fi		URN URN:ISBN:978-952-257-540-1		Språk nordsamiska
				Sidantal 89
Beställningar Centrum för ekonomisk utveckling, transport och miljö i Lapland, PB 8060, 96101 Rovaniemi telefon: +358 29 503 7000, e-mail: kirjaamo.lappi@ely-keskus.fi				
Förläggningsort och datum Rovaniemi 2012			Tryckeri Kopijyvä Oy	

DOCUMENTATION PAGE

Publication series and numbers Reports 48/2012				
Area(s) of responsibility Environment and Natural Resources				
Author(s) Noora Raasakka Sari Sivonen		Date May 2012	Publisher Centre for Economic Development, Transport and the Environment for Lapland	
		Financier/commissioner The Nordic Council of Ministers		
Title of publication Northern Landscapes "Implementation of the European Landscape Convention In the North Calotte Area Municipalities" - Conference in Inari, Finland 7-9.9.2011				
Abstract <p>The conference promoting the objectives of the international European Landscape Convention (ELC) was held on 7-9 September 2011 in Inari. The primary aim of the conference was to increase awareness of the ELC and the prospects and requirements it brings to practical planning work, especially at the municipal level. The conference speakers included top experts from Sweden, Norway, Finland, France, Holland and Catalonia. This report is a collection of articles written by the experts in the ELC conference. The report is available in five languages: Finnish, Swedish, Norwegian, Northern Sámi and English.</p> <p>The common characteristics of the North Calotte area, such as the magnificent riverside scenery and the beautiful fell landscapes formed by the Sámi culture and reindeer management are broadly reflected in the environment. Alongside the traditional forms of land use, many other livelihoods and forms of land use now need to be accommodated in the area. Tourism, energy production, mining industry and new infrastructure create new and manifold challenges to the authorities in charge of land use in these areas. Municipalities need information and support for versatile planning in the future, so that the unique and valuable characteristics of the North can be preserved.</p> <p>Landscape protection and management in the landscape areas is executed through areal and land use planning, mainly through town planning and the creation of landscape management plans. The municipalities in the North Calotte region have their own partly divergent methods and practices, based on the various land use processes are executed. The municipalities and inhabitants have a great interest in preserving and protecting their living environment and maintaining and increasing the appeal of the area. Landscape is viewed as one of the most significant appealing factors that cannot be lost.</p> <p>The increasing land use in municipalities, for example due to energy production, mining industry and increasing tourism, create a need for more multidimensional planning. The reconciliation of the wishes of different interest groups, and traditional and new livelihoods will not be easy. Conflict is inevitable. This will lead to a greater need to engage local bodies to the planning processes right from the start of the projects. Close cooperation between different administrative branches, operators, local bodies and landscape research promote the objectives of the convention. To ensure that the work continues, a landscape co-operation group is planned to be established in the North Calotte area. It's main task is to promote and develop landscape policy in the area.</p>				
Keywords landscape, North Calotte, European Landscape Convention, environmental planning, landscape protection, landscape management				
ISBN (print) 978-952-257-541-8	ISBN (PDF) 978-952-257-542-5	ISSN-L 2242-2846	ISSN (print) 2242-2846	ISSN (online) 2242-2854
www www.ely-keskus.fi/julkaisut www.doria.fi		URN URN:ISBN:978-952-257-540-1	Language Northern Sámi	Number of pages 89
Distributor Centre for Economic Development, Transport and the Environment, P.O. Box 8060, 96101 Rovaniemi, Finland Phone: +358 29 503 7000, e-mail: kirjaamo.lappi@ely-keskus.fi				
Place of publication and date Rovaniemi 2012			Printing place Kopijyvä Oy	

Davvikalohta lea ovttahttimin oktasaš, mihtilmas duovdda: fiinna johkaguoraduovdagat sihke sáme kultuvrra ja boazodoalu hábmen duottarduovdagat. Eanageavahandárbbut lassánit dađistaga guovllus, ja ásaheavvon ulbmilat láchčet hástalusaid duovdagiid seailluheapmái ja suodjaleapmái. Suodjalanbarggu várás galget leat čielgaset rávvagat ja čielga doarjja. Duovdaga mearkkašumi ádden lea guovddázis Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ollislaš heiveheamis beaivválaš atnui. Duovddapolitiikka ovddidan dihte Davvikalohtii leat plánemin duovddaovttasbargojoavkku.

Riikkaidgaskasaš Eurohpálaš duovddaoktasašsoahpamuša ulbmiliid juksama ovddideaddji konferensa lágiduvvui Anáris 7.-9.9.2011. Konferenssas gieđahalle duovddasoahpamuša ulbmiliid, dárbbuid ja vejolašvuođaid Davvikalohtas. Dán raportii leat čohkkejuvvon konferensii oassálastán áššedovdiid čállosat dán fáttá birra. Raportta sávvet álkidahttit guovlluid geavaheami plánejeaddjiid beaivválaš barggusteaset ja roahkasmahttit gielddaid ollašuhttit boahteáiggi plánema Eurohpá duovddaoktasašsoahpamuša ulbmiliid mielde. Raporta lea fidnemis viđa gillii; suoma-, ruoŋa-, dáro-, davvisáme- ja eangalsgillii.

REPORTS 48 | 2012

DAVVIDUOVDAGAT

”EUROHPÁLAŠ DUOVDDAOKTASAŠSOAHPAMUŠA
OLLAŠUHTTIN DAVVIKALOHTA GIELDDAIN” –
KONFERENSA ČAKČAMÁNU 7.-9. BEAIVVE 2011, ANÁR,
SUOPMA

Lappi ealáhus-, johtalus- ja birasguovddáš

ISBN 978-952-257-541-8 (painettu)

ISBN 978-952-257-542-5 (PDF)

ISSN-L 2242-2846

ISSN 2242-2846 (painettu)

ISSN 2242-2854 (verkkojulkaisu)

URN:ISBN:978-952-257-540-1

www.ely-keskus.fi/julkaisut | www.doria.fi/ely-keskus

norden

Nordic Council of Ministers

Närings-, trafik- och
miljöcentralen